



**ФОРМУВАННЯ
В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ
КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ
ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ**

**Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
Сумський державний університет
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»
Лабораторія здоров'яспрямованої освіти
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти**

**ФОРМУВАННЯ
В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ
ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ**

**Збірник наукових статей
III Всеукраїнської науково-педагогічної Інтернет-конференції
20 листопада 2019 року**

***Присвячено 80-тій річниці Комунального закладу
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти***

Суми – 2019

УДК 37.01: 37.02: 373: 374: 378

Ф79

*Рекомендовано до друку вченою радою
Комунального закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 11 від 27.11.2019)*

Редакційна колегія:

- Грицай Сергій Михайлович – проректор з наукової роботи КЗ СОІППО, кандидат педагогічних наук, доцент;
- Вітюк Валентина Василівна – проректор з науково-методичної роботи Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент;
- Ткачук Надія Михайлівна – проректор з наукової роботи Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук;
- Кириченко Олена Миколаївна – завідувач науково-видавничим відділом СОІППО;
- Поліщук Наталія Анатоліївна, завідувач науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК) Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти;
- Серих Лариса Володимирівна – завідувач кафедри теорії і методики змісту освіти КЗ СОІППО, кандидат педагогічних наук, доцент;
- Успенська Валентина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти КЗ СОІППО, керівник лабораторії здоров'яспрямованої освіти.

Ф79 Формування в закладі освіти компетентності екологічної грамотності та здорового життя : матеріали III Всеукраїнської науково-педагогічної Інтернет-конференції, м. Суми, 20 листопада 2019 р. / за заг. ред. В. М. Успенської. – Суми : ФОП Цьома, 2019. – 156 с.

У матеріалах конференції висвітлюються погляди сучасних науковців, методистів, управлінців, педагогів на теоретичні та практичні основи сучасного стану та перспектив формування в учнів, студентів, вихованців компетентності екологічної грамотності та здорового життя, реалізація наскрізних змістових ліній «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Здоров'я і безпека» в освітньому процесі закладу освіти, створення в закладі освіти безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок, перспективи функціонування закладу освіти як осередку (Школи/Центру) здоров'я.

Рекомендовано науковцям, викладачам, методистам, педагогам закладів освіти – усім, хто опікується здоров'яспрямованою діяльністю в сучасному освітньому просторі.

Редакція не несе відповідальності за зміст текстів і не завжди поділяє думки їх авторів.

УДК 37.01: 37.02: 373: 374: 378

© Колектив авторів, 2019

© ФОП Цьома С.П., 2019

Зміст

Передмова	6
РОЗДІЛ І. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ, СТУДЕНТІВ, ВИХОВАНЦІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ	
Давидюк Галина. ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	7
Ковтуненко Лариса. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ТА ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ МІСТА ЛЕБЕДИНА КОМПЕТЕНТНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ	12
Лантух Ольга. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	20
Левенко Наталія. ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК В ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	24
Поліщук Наталія. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ	33
Приходько Наталія, Буц Людмила. ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДИ І СУСПІЛЬСТВА	40
Сахнюк Людмила. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОЄКТИ ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ	49
Хорошун Віра. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ГУРТКУ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ «ГЕОГРАФ-НАУКОВЕЦЬ»	53

**РОЗДІЛ II. РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ
«ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА І СТАЛІЙ РОЗВИТОК» В
ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

Демченко Світлана. МОТИВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ УРОКІВ БІОЛОГІЇ ТА ХІМІЇ	59
Євтушенко Олена. РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЛІНІЇ «ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА І СТАЛІЙ РОЗВИТОК» У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ БІЛОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ	64
Сорочинська Ірина. ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ У СПІВПРАЦІ З КІВЕРЦІВСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ПРИРОДНИМ ПАРКОМ «ЦУМАНСЬКА ПУЩА»	68
Скрипка Людмила. ЕКОЛОГІЧНА СТЕЖКА ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН	76
Стеблянюк Людмила. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	82
Сьома Світлана. Драгун Зоя. РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	87
Ярошук Лариса. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ	94
Ясінська Наталія. ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ У ВИМІРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	100
РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ЗДОРОВ'Я І БЕЗПЕКА» В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	
Василець Тамара, Сушко Катерина. ФОРМУВАННЯ У МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, НАДАННЯ НАЛЕЖНОЇ ОСВІТИ З ПИТАНЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я, ШЛЯХІВ ЗАПОБІГАННЯ ВІЛ /СНІД	105

Серих Лариса. ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВНОЇ ЛІНІЇ «ЗДОРОВ'Я І БЕЗПЕКА»	112
Трегуб Вікторія. СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АТМОСФЕРИ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ШЛЯХОМ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ВИКЛАДЕННЯ МАТЕРІАЛУ	117
РОЗДІЛ ІV. СТВОРЕННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ФОРМУВАННЯ В ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЦІНІСНИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК	
Гніда Тетяна. ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНА ПОЗИЦІЯ ПСИХОЛОГА ПРИ КОНСУЛЬТУВАННІ БАТЬКІВ, СІМ'Ї ЯКИХ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ	122
Кириченко Олена. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОБОТИ ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ І ЗМЦНЕННЮ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	126
Попович Вікторія. СТВОРЕННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОЗДОРОВЧОЇ ФУНКЦІЇ ШКОЛИ	132
Цимерман Ірина. СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ..	136
РОЗДІЛ V. ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ОСЕРЕДКУ (ШКОЛИ / ЦЕНТРУ) ЗДОРОВ'Я	
Назаренко Світлана. УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ОСВІТИ	143
Успенська Валентина. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛ СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю ТА ШКІЛ, ДРУЖНИХ ДО ДИТИНИ, В СУМЩИНІ	147
Фролова Тетяна. ШКОЛА СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю ЯК ОСЕРЕДОК ОСВІТИ ДЛЯ ЗДОРОВОГО УЧНЯ	153

ПЕРЕДМОВА

Актуальність проблеми впровадження в освіту компетентності екологічної грамотності та здорового життя викликана сучасними реформувальними процесами в освіті, які полягають у впровадження концепції Нової української школи та відповідної ключової компетентності.

Компонентами ключової компетентності «Екологічна грамотність і здорове життя» є:

Уміння: аналізувати і критично оцінювати соціально-економічні події в державі на основі різних даних; враховувати правові, етичні, екологічні і соціальні наслідки рішень; розпізнавати, як інтерпретації результатів вирішення проблем можуть бути використані для маніпулювання.

Ставлення: усвідомлення взаємозв'язку кожного окремого навчального предмета та екології на основі різних даних; ощадне та бережливе ставлення до природних ресурсів, чистоти довкілля та дотримання санітарних норм побуту; розгляд порівняльної характеристики щодо вибору здорового способу життя; власна думка та позиція до зловживань алкоголю, нікотину тощо.

Навчальними ресурсами, необхідними для формування ключової компетентності «Екологічна грамотність і здорове життя», є навчальні проекти, завдання соціально-економічного, екологічного змісту; задачі, які сприяють усвідомленню цінності здорового способу життя.

Упровадженню ключової компетентності «Екологічна грамотність і здорове життя» в закладі освіти допоможе науковий супровід та педагогічний досвід від закладів освіти. Саме на актуалізацію цього завдання спрямована III Всеукраїнська науково-педагогічна конференція та даний збірник наукових статей.

Пропонуються погляди освітян на проблеми сучасного стану та перспектив формування в учнів, студентів, вихованців компетентності екологічної грамотності та здорового життя. Розкривається сутність реалізації наскрізних змістових ліній «Екологічна безпека і сталий розвиток» та «Здоров'я і безпека» в освітньому процесі закладів освіти. Обґрунтовуються умови створення в закладі освіти безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок. Розкриваються перспективи функціонування закладу освіти як осередку (Школи / Центру) здоров'я.

РОЗДІЛ I. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ, СТУДЕНТІВ, ВИХОВАНЦІВ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ

Галина Давидюк,
викладач природничих дисциплін
Луцького педагогічного коледжу
Волинської області

ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розглянуто основи проєктної діяльності та засоби її формування в студентів педагогічного училища. Здійснено аналіз особливостей формування компетентності екологічної грамотності та здорового життя завдяки проєктній діяльності. Описано механізм реалізації проєктної технології, виокремлено основні етапи створення та реалізації проєкту. Розкрито суть, типологію, вимоги до проєктів та особливості організації проєктної діяльності в процесі опанування природничо-наукових дисциплін, визначено доцільність використання в освітньому процесі методу проєктів як способу досягнення дидактичної мети.

Ключові слова: екологічна компетентність, проєктна діяльність, освітні технології, шляхи формування, здорове життя.

Уявлення про екологію мають практично всі завдяки засобам масової інформації. На жаль, ці уявлення односторонні й поняття «екологія» асоціюється тільки з проблемами забруднення навколишнього середовища. А питання про особисту участь у природоохоронній роботі зводиться до озеленення та очищення територій.

Сформувати сучасний екологічний світогляд особистості неможливо лише при умові реалізації концептуального положення сім'я, дошкільна установа, школа, позашкільний навчальний заклад, вищий навчальний заклад. Головною фігурою у формуванні екологічної компетентності майбутніх поколінь був, є й залишається учитель. Тому фахова підготовка майбутніх учителів початкової школи, їх культура, екологічна освіта є важливою складовою професійної підготовки вчителів [1].

Людина, як і природа, постійно перебуває в небезпеці. Тому в основі формування екологічної грамотності є популяризація здорового

способу життя студентів. Здорове життя дає можливість забезпечити формування, зміцнення, відтворення фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я студентів.

Збереження здоров'я молоді людини – це головний обов'язок найближчого оточення студента й обов'язок навчального закладу. А викладач є головним у формуванні культури здоров'я студента.

У закладах вищої освіти крім стандартних форм навчання (лекційних, практичних та самостійних робіт) широко використовуються методи активного навчання студентів. До них належать семінари, дискусії, проблемні і дослідні завдання, проєктні роботи. Ці зазначені роботи допомагають у формуванні екологічних компетентностей. У сучасній початковій школі важливе місце відведено впровадженню проєктної діяльності, тому майбутні педагоги повинні вільно володіти цією технологією.

Науковими розвідками щодо вивчення педагогічних можливостей проєктної технології у вирішенні завдань екологічної освіти є дослідження С. Совгір, С. Ключка, О. Плахотнік, І. Недільська, В. Крисаченко.

І. Недільська вказує на те, що проєктний метод пропонує використання навколишнього середовища як лабораторії, де відбудеться пізнання [2]. С. Совгіров вважає, що використання проєктного методу в екології забезпечить можливість автономного опанування форм самостійної дослідної діяльності та природоохоронної роботи студентів, формує в них відчуття відповідальності за результат своєї діяльності, готовність до участі в екологічних акціях, забезпечує ефективну підготовку студентів до природоохоронної роботи [3]. Проєктна технологія, на думку Д. Плахотник, дає змогу долучити студентів до вирішення важливих регіональних і локальних проблем, усвідомити важливість своєї участі в збереженні навколишнього середовища [4].

Аналіз педагогічної літератури показав, що проблемами екологічної освіти займалися такі науковці: В. Крисаченко, С. Дерябо, І. Зверев. Екологічну компетентність досліджували С. Бондар, С. Головіна, К. Корсак.

Різні аспекти організації навчання за методом проєктів розглядаються в працях В. Гузеєва, С. Пометун, Г. Селевко, С. Шацького.

Проблему використання методу проєктів у навчальній діяльності студентів вищих навчальних закладів розглядали О. Васюк, Н. Грицай.

На основі практичного досвіду педагогічної діяльності можна стверджувати, що в сучасній екологічній освіті немає чіткої єдності між теоретичними знаннями студентів і практичною реалізацією

природоохоронної роботи. Тому навчання студентів через розробку проєктів значно покращить навчально-виховну роботу з формування екологічної грамотності і здорового життя.

Для реалізації формування екологічної культури через проєктні технології потрібно виробити такі педагогічні умови:

- спрямованість завдань проєкту на природоохоронну діяльність шляхом залучення студентів до вирішення локальних і регіональних проблем;
- посилення ступеня самостійності студентів у реалізації мети проєктної діяльності;
- орієнтація екологічних проєктів на майбутню професійну діяльність студентів.

Екологічна компетентність майбутніх педагогів формується в процесі вивчення таких дисциплін «Загальна біологія», «Екологія», «Основи валеології», «Основи природознавства». Екологічні знання повинні формуватись на міжпредметній основі, тому в закладах вищої освіти повинна відбуватися екологізація навчальних дисциплін.

Саме використання проєктів в освітньому процесі на міжпредметній основі виробить особливу систему цінностей у студентів, орієнтовану на збереження природи і здоров'я людини.

Проєкти екологічного виховання через усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини має такі етапи:

- вивчення досвіду екологічної роботи;
- вивчення значення самого проєкту для конкретної людини, інших людей, яку користь надасть природі;
- знайти інформованих фахівців;
- вивчення шляхів вирішення проблеми;
- планування діяльності;
- здійснення практичних дій, спрямованих на оздоровлення;
- обговорення результатів роботи;
- презентація проведення роботи.

Розпочинати роботу слід з визначення рівня екологічних знань і екологічної грамотності серед студентів (анкетування). Анкетуванням слід з'ясувати такі питання:

- розуміння студентською молоддю поняття екологічної культури;
- визначити, які екологічні проблеми найбільше турбують студентську молодь;
- дослідити, наскільки усвідомлено студенти дотримуються екологічних правил і норм поведінки в природному середовищі;

- ознайомитися, чи знають студенти про організацію роботи в коледжі щодо збереження довкілля;
- з'ясувати, наскільки студенти розуміють причини екологічних проблем і можливі шляхи їх усунення;
- виявити чинники, що впливають на ефективність здорового способу життя студентської молоді;
- з'ясувати умови формування екологічної грамотності здорового способу життя та життєві пріоритети студентської молоді.

Далі, щоб визначити специфіку проектно-дослідної компетентності студентам потрібно запропонувати такі запитання:

- який рівень цікавості студентів до публічних виступів;
- усвідомлення розробки екологічних проектів для розв'язання екологічних проблем;
- яке значення буде мати проектно-дослідна діяльність для інтелектуального розвитку.

Наступним кроком є визначення рівня таких напрямів роботи:

- план роботи;
- рівень екологічних знань студентів;
- обговорення етапів екологічного виховання;
- розробка проекту та його реалізація.

Метод проектів поєднує дослідну і продуктивну діяльність з процесом набуття знань та вмінь і ґрунтується на особистих інтересах. Студентам пропонується обрати тему та форму проекту. Самостійний вибір студентами проектів, форм, презентації дозволяє зробити проект особистісно значущим для майбутнього педагога.

Для проекту характерні такі вимоги:

- вирішення важливої соціальної проблеми;
- інтегрування різних методів і засобів навчання;
- використання дослідних методів;
- поєднання знань з різних галузей;
- теоретична, практична та пізнавальна значущість отриманих результатів [5].

У процесі проектно-дослідної діяльності практично уся робота лягає на відповідальність студента, починаючи від вибору теми проекту, постановки проблеми і закінчуючи здійсненням презентації. Викладач виконує роль консультанта, який направляє діяльність студента.

Проекти можуть бути таких видів:

1. За ознакою домінуючих методів: практично-орієнтований; дослідний; інформаційний; творчий.

2. За ознакою предметно-змістової області проєкту: монопроєкти; міжпредметні проєкти.

3. За кількістю учасників: парні; групові.

4. За тривалістю: короткострокові; довгострокові.

З точки зору студентів взяти участь у розробці проєктів – це можливість створити щось цікаве самостійно або в групі; максимально проявити себе; випробувувати свої сили; публічно показати результат своєї роботи.

Проєктно-дослідна діяльність з точки зору викладача це інтегровано-дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання студентів; доповнення інформації однієї дисципліни іншою; формування сучасного розуміння світу та розуміння ролі студента в ньому.

Отже, використання проєктної діяльності в процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи дозволяє підняти інтерес студентів до предметів, розвиває їх творчу самостійність, забезпечує поєднання індивідуальної та колективної діяльності

Застосування проєктної діяльності в навчальному процесі відіграє значну роль у формуванні екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи і надає можливість студентам отримати вміння і навички здобувати нові знання.

Метод проєктів є найбільш оптимальним шляхом залучення студентів до еколого-виховної діяльності, формування нового типу взаємин із природою. Використання екологічних проєктів в освітньому процесі вищої школи створює комфортні умови для успішної реалізації завдань формування екологічної культури особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельниченко Р., Тонська В. Екологічна компетентність вчителя як передумова здійснення неперервної екологічної освіти і виховання. *Наукові записки Кіровоградського педуніверситету ім. В. Винниченка*. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2013. Вип. 2. С. 271.

2. Недільська І. Методи проєктної діяльності та моделювання у практиці викладання біології. *Біологія*. 2007. № 10 (166). С. 2-4.

3. Совгіра С., Гончаренко П., Люленко С. Технологія та організація природоохоронних робіт: підручник. Київ : Науковий світ, 2011. 319 с.

4. Плахотнік О., Головатюк В. Інноваційні підходи до екологічної освіти молоді. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя*. Серія : Психолого-педагогічні науки. 2004. № 3. С. 88-90.

5. Освітні технології в короткому викладі: навчально-методичний посібник / О. Янкович, Л. Романишина, М. Бойко, Н. Лунак, Л. Паламарчук. Тернопіль : Астон, 2013. 160 с.

Лариса Ковтуненко,
завідувачка міським методичним кабінетом
відділу освіти виконавчого комітету
Лебединської міської ради Сумської області

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ТА ВИХОВАНЦІВ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ МІСТА ЛЕБЕДИНА КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ**

***Анотація.** У статті розглядаються актуальні проблеми освіти, що потребують інноваційних підходів до вирішення питання формування екологічної грамотності, збереження та зміцнення здоров'я громади, особливо учнівської; акцентується увага на важливості інтеграції зусиль закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти у формуванні ключових і загальнопредметних компетентностей здобувачів освіти. Висвітлюється досвід упровадження сучасних інноваційних форм організації освітнього процесу на рівні освітніх закладів міста.*

***Ключові слова:** компетентність екологічної грамотності та здорового життя, екологічні та здоров'язбережувальні компетентності, еколого-валеологічні знання, проєктні технології.*

Життя людини тісно пов'язане з природою, яка завжди була для неї джерелом матеріальних і духовних сил. Але сьогодні людство зіткнулося з безліччю проблем, викликаних споживацьким ставленням людини до природи і пов'язаних з низьким освітнім рівнем населення. Наукові оцінки глобальної сучасної екологічної ситуації не оптимістичні. Вони змушують замислюватися кожному розумну людину, яка вболіває за майбутнє своїх дітей, країни, всієї планети. Саме тому так важливо здійснювати формування основ екологічної та здоров'язбережувальної компетентностей у підростаючого покоління, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її часткою, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї та мотивація на здоровий спосіб життя, починаючи з раннього дитинства.

Серед ключових компетентностей, які окреслені в концепції Нової української школи, виокремлено екологічну грамотність і здорове життя. Зазначена компетентність включає в себе уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Разом з такими компетентностями, як вміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя можуть формуватися відразу засобами усіх навчальних предметів і є метапредметними, тобто є наскрізними змістовими лініями. Ці лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються в процесі навчання і виховання учнів. Змістова лінія **«Екологічна безпека та сталий розвиток»** націлена на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь [3].

Людина, яка компетентна у сфері екології та здорового життя, здатна чітко усвідомлювати власну відповідальність за стан навколишнього середовища. Вона може розрізняти основні екологічні проблеми та діяти задля їх вирішення, дотримуватися здорового способу життя, вирішувати нагальні життєві проблеми, раціонально використовувати природні ресурси. Все це дозволяє виробити особливу систему цінностей, орієнтовану на збереження природи та здоров'я людини.

Завдання дбайливого ставлення до природи означені в Конституції України: «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі». У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» йдеться про те, що необхідно «формувати екологічну культуру людини в гармонії її відносин з природою». В основних орієнтирах виховання учнів 1-11-х класів зазначено, що ціннісне ставлення до природи та власного життя формується в процесі екологічного та спрямованого на ведення здорового способу життя виховання і виявляється в таких ознаках:

- усвідомленні функцій природи в житті людини та її самоцінності;
- почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них;
- здатності особистості гармонійно співіснувати з природою;
- поводитися компетентно, екологічно-безпечно;
- критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи;
- вмінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами;
- активній участі в практичних природоохоронних заходах;
- здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи;

– посиленому екологічному та здоров'язбережувальному просвітництві [2].

Екологічна компетентність, за думкою науковців – це система знань і вмінь, які дозволяють особистості розуміти екологічні проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, вміння пропагувати і втілювати в життя екологічні знання та самому дотримуватись екологічних норм поведінки чутливе сприйняття екологічних проблем в Україні та світі, а також, що це спосіб забезпечити нашу планету від подальшого руйнування [1].

Термін здоров'язбережувальна компетентність у різних літературних джерелах вживається при визначенні компетентності в області здоров'я учня закладу загальної середньої освіти, студента закладу вищої освіти та фахівця будь-якої галузі. Відповідно до носія означеної компетентності визначають різні її сутнісні характеристики. Сутністю здоров'язбережувальної компетентності учня є вміння застосовувати навички здорового способу життя та безпеки життєдіяльності; використовувати навички особистої гігієни, профілактики захворювань й травматизму, правил техніки безпеки; мати усвідомлену індивідуальну установку щодо необхідності удосконалення основних якостей фізичного розвитку; самостійно та свідомо виконувати фізкультурні заходи в режимі дня, профілактичні вправи для запобігання порушенню постави та зору. Також під здоров'язбережувальною компетентністю учня розуміються характеристики, властивості учня, спрямовані на збереження фізичного, соціального, духовного та психічного здоров'я – свого та оточення. Складовими цієї компетентності є життєві навички, що сприяють здоровому способу життя [6].

У місті Лебедині склалася певна система щодо формування екологічної та здоров'язбережувальної компетентностей здобувачів освіти, починаючи з дошкільного закладу. Досвід засвідчує, що все має починатися з дошкільного віку, адже саме в цей період закладаються основи культури поведінки дітей у природі, любов і шанобливе ставлення до неї. Психологи доводять: уже старші дошкільнята здатні бачити й розуміти зв'язки в навколишньому світі. Емоційна чутливість, усвідомлення мотивів діяльності, поява етичних переживань роблять дошкільний вік сенситивним для розвитку основ екологічної культури особистості.

З метою формування екоцентричної системи цінностей у дітей дошкільного віку, педагоги дошкільних закладів «Калинка» та «Чайка» використовують можливості природничого розвивального середовища, використання дитячого експериментування (дитячі лабораторії в осередках

природи), осередки природи в групах, в яких розміщені кімнатні та декоративні рослини, живі об'єкти, акваріуми, заняття на екологічній стежині, організація трудової діяльності (квітник, сад, город). Стали традиційними такі форми освітньої екологічної роботи: заняття екологічно-природничого спрямування; екскурсії та прогулянки в природу – до лісу, водойми, парку тощо; природоохоронні акції – «День довкілля», «Посади дерево», «Наша допомога птахам», «Новорічна ялинка».

У дошкільному закладі «Калинка» щорічно проводяться огляди-конкурси на кращі: екологічний осередок, квітник, міні-город.

Як наслідок, у номінації за високий рівень забезпечення ігровим, спортивним та декоративним устаткуванням території наш заклад став лауреатом обласного етапу акції «У садочку як у віночку».

Дошкільний період життя дитини є найбільш відповідальним етапом розвитку організму малюка та одним з найважливіших у становленні особистості. У дошкільному віці закладаються основи здоров'я та довголіття, формується система рухових умінь та навичок, закладається фундамент для формування фізично та психічно здорової особистості. Базовий компонент дошкільної освіти приділяє особливу увагу впровадженню в освітній процес здоров'язберезувальних технологій, що дають змогу проводити оздоровлення в цікавих різноманітних формах, забезпечують фізичне, соціально-емоційне, духовне, інтелектуальне благополуччя дошкільнят. З цією метою в закладах дошкільної освіти міста систематично проводяться ранкова гімнастика, фізкультурно-оздоровчі заняття, гімнастика після денного сну з елементами корекції та загартовуючими процедурами, фізкультурні хвилинки та фізкультурні паузи, фізкультурні комплекси, піші переходи, самостійна рухова діяльність.

Лебединський дошкільний навчальний заклад «Чайка» небезпідставно є прикладом комплексного забезпечення належних умов для організації рухового режиму. Це і спортивна зала, в якій раціонально підібране фізкультурне та спортивно-ігрове обладнання, гімнастична стінка з похилою драбиною, гімнастичні лави, дуги різних розмірів, стояки для стрибків, канати, м'ячі різних розмірів та інше. Також є і нетрадиційне фізкультурне обладнання, яке виготовив інструктор з фізичного виховання. Заклад має спортивний майданчик з власним баскетбольним майданчиком та «стежиною здоров'я».

Для оздоровлення дошкільнят у дошкільному навчальному закладі «Калинка» використовуються сучасні здоров'язберезувальні технології та методики. Серед нетрадиційних технік і методик використовуємо дихальну

гімнастику, гімнастику для очей, стретчинг, психогімнастику, релаксацію, самомасаж. Ці методики мають ряд переваг серед інших видів фізичної активності, бо вони не вимагають великих приміщень, дорогого обладнання. Під час їх проведення в дітей поліпшується координація рухів, виробляється витримка, впевненість собі. Кожен день починається з ранкової гімнастики, під час якої діти виконують загальнорозвиваючі та танцювальні вправи, елементи аеробіки, дихальну гімнастику. Практика показала ефективність арт-терапії, піскової терапії, ігрової та казкотерапії, сміхотерапії, музичної та кольоротерапії. Такі види діяльності викликають радість, спонукають до вияву творчості. Діти стають більш впевненими, у них формуються навички позитивної комунікації, розвивається тактильна чутливість і дрібна моторика рук. З метою виховання в дітей інтересу до рухів і музики шляхом включення елементів танців, хороводів, аеробіки в різні форми фізичного виховання щороку проводиться Всеукраїнський фестиваль «Гармонія руху». Серед досягнень закладу - II місце в обласному етапі цього фестивалю. Протягом п'яти останніх років педагогічний колектив здійснював дослідно-експериментальну діяльність із проблеми «Формування позитивного ставлення дошкільнят до зміцнення власного здоров'я шляхом залучення їх до занять зимовими видами спорту».

Ставлення дитини до свого здоров'я є фундаментом, на якому можна буде вибудувати потребу в здоровому способі життя. Ця потреба зароджується і розвивається в процесі усвідомлення дитиною себе як людини і особистості. Ставлення дитини до свого здоров'я безпосередньо залежить від сформованості в неї свідомості цього поняття. Основи здорового способу життя у дітей дошкільного віку визначаються наявністю знань і уявлень про елементи цього поняття (дотримання режиму дня, гігієнічних процедур, рухової активності), і вмінням реалізовувати їх у поведінці і діяльності доступними для дитини способами (чистити зуби, мити руки, робити зарядку).

Продовжуємо формувати компетентності екологічної грамотності та здорового життя засобами загальної середньої освіти. Можемо говорити про еколого-валеологічну грамотність підрастаючого покоління. Словосполучення «еколого-валеологічні знання» відображає не просто факт об'єднання екологічних та валеологічних знань, а глибинний взаємозв'язок, взаємозумовленість цих видів знань. Здоров'я інтегрує в собі екологічну та валеологічну єдність організму, особистості і навколишнього середовища. Учителі міста розвивають еколого-валеологічну грамотність дітей під час поточних уроків чи виховних годин, тематичних чи урочистих заходів, виконуючи різноманітні

екологічні проєкти. Однак шкільні дисципліни мають різні можливості для формування цієї компетентності. Так, навчальний матеріал предметів природничого циклу більше, ніж дисциплін суспільно-гуманітарного профілю, пов'язаний із довкіллям і здоров'ям. Такі дисципліни як біологія, географія, фізика, хімія, екологія, основи здоров'я та фізична культура навіть тематично дуже близькі до проблем, безпосередньо пов'язаних із екологічною грамотністю і здоровим життям. Тож і формувати їх на таких уроках значно легше [4].

Однак розвивати цю важливу компетентність у школярів можна під час будь-яких уроків. Головне – виокремити найбільш перспективні теми та визначити правильний підхід до презентації навчального матеріалу. З метою розвитку фахової компетентності педагогів щодо формування еколого-валеологічної грамотності учнів, міським методичним кабінетом проводяться інтегровані засідання методичних об'єднань учителів-предметників (біології-хімії-географії, учителів основ здоров'я-фізичної культури, практичних психологів-учителів початкових класів, педагогів художньо-естетичного циклу-учителів біології та ін.), під час яких розглядаються основи здоров'язбережувальних технологій та методи й прийоми формування екологічної грамотності.

В арсеналі сучасного вчителя є безліч дієвих інструментів, які можна застосувати для формування ключових компетентностей учнів. Як свідчить досвід, найефективнішими при формуванні компетентності екологічної грамотності та здорового життя будуть такі:

- розв'язування екологічних ребусів, загадок і кросвордів;
- підготовка та презентація проєктів на екологічну та здоров'язбережувальну тематику;
- робота з візуальними матеріалами (інфографікою, фото, мотиваторами, відеофільмами, ментальними картами тощо);
- підготовка тематичного оформлення класу;
- проведення еколого-краєзнавчих екскурсій та акцій;
- створення екологічних та здоров'язбережувальних стіннівок і буклетів, підготовка матеріалів на екологічну тематику для місцевих ЗМІ;
- проведення квестів, флешмобів;
- позашкільна робота (проведення акцій «Збережемо довкілля», «Молодь за здоровий спосіб життя»).

Усвідомлення педагогами необхідності формування в учнівської молоді активної дієвої позиції у вирішенні екологічних проблем, здорового способу життя сприяло використанню активних форм навчання - пошукових, дослідних та проєктувальних. Високу результативність на

практиці показало використання методу проєктів - способу організації освітнього процесу, за якого відбувається взаємодія між учнем, педагогом та навколишнім середовищем. Метод проєктів передбачає самостійну діяльність учнів, яка може бути як індивідуальною, так парною і груповою. Під час такої діяльності учні виступають у різних соціальних ролях - лідерів, посередників, виконавців. Проєктна технологія дозволяє озброїти учнів умінням користуватися дослідними прийомами, такими як: пошук інформації, її систематизація та аналіз, розробка припущень та гіпотез, а також формулювання висновків [1].

Результати роботи над проєктами еколого-валеологічного спрямування учні закладів освіти міста представляють як під час уроку, так і позаурочний час. Ефективною формою позакласної роботи для нашого міста стала робота учнів у міському науковому товаристві учнів та підготовка до Всеукраїнської учнівської олімпіади з екології. Участь учнів зазначених проєктах є довготривалою (не менше 1-2 років), дозволяє сформувати як дослідні вміння та навички, так і комунікативну компетентність (збір інформації від населення, співпраця з представниками різних організацій, презентація результатів роботи на рівні школи, міста, органів місцевого самоврядування). Як результат – щорічні перемоги учнів в обласній науково-практичній конференції учнів-членів Малої академії наук України «Перший крок у науку» (учні Лебединських шкіл №№1,3,5,6). Перемога у III та участь у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з екології учениці Лебединської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5. Робота над спільним проєктом лебединської спеціалізованої школи № 7 та Лебединським медичним училищем, міським Центром позашкільної освіти «Профілактика та виправлення порушень постави у дітей та підлітків».

Не кожен учень мріє бути науковцем, проте багато хто цікавиться природою, бажає підвищити рівень обізнаності щодо здорового способу життя в ігровій, позакласній формі. Саме така робота здійснюється під час гурткових занять еколого-натуралістичного напрямку та суспільно-гуманітарного напрямів. Педагоги Центру позашкільної освіти поглиблюють знання дітей з флористики, розширюють їх уявлення про оточуючий світ, розвивають художній смак, творчу уяву, фантазію, позитивні якості особистості, працелюбство, наполегливість у досягненні мети, відповідальність за результат власної діяльності, вчать не лише саму дитину вести здоровий спосіб життя, а й активного його пропагувати.

Керівники гуртків та їх вихованці активно долучилися до реалізації обласного проєкту «Голос крові – ми, українці». Підготували методичні

матеріали для обласного екологічного форуму «Природа – національне багатство України». А вихованці гуртків стали активними учасниками обласних етапів Всеукраїнських заходів «День юного натураліста в Україні», «Юннатівський зеленбуд», «Зоологічна галерея». Щороку вихованці здобувають призові місця в заходах еколого-натуралістичного напрямку. Загальноміським святом став конкурс «Молодь обирає здоров'я», вихованці гуртків «Рівний-рівному», які працюють на базі лебединських шкіл №№ 1, 3, 6, презентують навички здорового способу життя під час загальношкільних лінійок, у рамках Тижнів здоров'я.

Поряд із здобутками, вже сьогодні бачимо і перспективи діяльності закладів освіти міста: систематична, а не поодинокі участь педагогів у STEM-проектах; поліпшення матеріально-технічного забезпечення природничо-математичних класів; стабільна співпраця з науковцями.

Василь Сухомлинський писав: «Вважаю, що школа майбутнього повинна найповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що зможе зробити людина для того, щоб природа служила їй. Тільки через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо» [5]. Впевнена, що зусиллями всіх нас, тих, хто сьогодні приєднався до чудового дійства – науково-практичної конференції – буде закладена ще одна цеглинка в зміцненні гармонійної взаємодії людини і природи, та, як наслідок, не лише нам буде служити природа, а й ми, наші діти, прийдешні покоління будемо служити природі і зберігати життя на планеті Земля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левків С.П. Формування екологічної компетентності учнів на уроках біології. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. С. Вітвицької, Н. Мирончук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 125 с.
2. Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України № 988-р від 14.12.16. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
4. Смірнова В.М. Умови формування екологічної компетентності учнів. URL:http://smirnovavira.ucoz.ua/index/umovi_formuvannja_ekologichnoji_kompetentnosti_uchniv/0-5//
5. Сухомлинський В. Вибрані твори. У 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 4. 640 с.
6. Формування здоров'язбережувальних компетентностей сучасної молоді : реалії та перспективи : збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці (Полтава, 27–28 квітня 2017 р.) упоряд., і ред. : В. Титаренко, А. Хлопов. Полтава : ПНПУ, 2017. 408 с.

Ольга Лантух,

методист

Комунального закладу позашкільної освіти

Тростянецької міської ради

«Палац дітей та юнацтва»

м. Тростянець Сумської області

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

***Анотація.** Аналізується роль освіти у формуванні екологічної свідомості та культури особистості. Доводиться, що досягнення кінцевої мети екологічної освіти можливе за умови екологізації освітнього процесу, запровадження нових нормативних і спеціалізованих екологічних курсів, створення профільних еколого-природничих освітніх інституцій різного рівня, поглиблене вивчення предметів.*

***Ключові слова:** виховання, екологія, компетентність, культура, людина, освіта, природа.*

У сучасних умовах розвитку людської цивілізації проблема взаємодії суспільства і природи набуває важливого значення. У ХХ столітті людство почало усвідомлювати, що посилення впливу на довкілля може стати безконтрольним і загрожуватиме існуванню всієї цивілізації. Важливе значення у подоланні екологічної кризи, на думку науковців, належить освіті й педагогіці, зокрема середній освіті, що покликана формувати екологічну компетентність, екологічну культуру, фундаментальні екологічні знання, екологічне мислення і свідомість, що ґрунтуються на бережливому ставленні до природи, як унікального ресурсу.

Для відновлення природної рівноваги нашої планети необхідно кардинально змінити ціннісні орієнтації в бік гуманізації, гармонізації процесу розвитку взаємозв'язку в системі «природа-людина» тобто мова йде про культуру сталого розвитку екологічну культуру, основною метою якої є поєднання людини з природою засобами пізнання і розуміння. Особливого значення набуває підготовка високоосвіченої, екологічно грамотної молоді, спроможної сприяти процесам гармонізації життєдіяльності людини, виведення суспільства на терени економічної і екологічної стабільності.

Основні підходи до змісту, сутності та структури екологічної компетентності та екологічної культури, визначення принципів, за якими відбувається формування цих якостей, визначено в працях О. Колонькової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Татаренко, С. Шмалей [1].

На думку Л. Татаренко екологічна компетентність стосується лише особистості [2]. В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності аналізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [3], а Н. Пустовіт, як про характеристику, що дає змогу сучасній особистості відповідно вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку [4].

Фундамент екологічної культури закладаються ще в дитинстві. І в цьому важливу роль відіграє сім'я, дошкільні, позашкільні заклади та школа. Саме гуртки екологічного спрямування дозволяють розкрити творчий потенціал кожної дитини, навчити сприймати турботу про охорону довкілля, цінувати і берегти природні багатства.

Таким чином екологічна культура, екологічна свідомість формується тільки шляхом тривалого й поступового пізнання довкілля. Це складний багатогранний психолого-педагогічний процес. Любов до природи слід виховувати з раннього віку. Тільки тоді можна сформувати екологічно грамотну та компетентну особистість.

Саме тому, я вважаю, треба починати працювати над цим питанням з дітьми дошкільного віку. У цьому віці дитина вже накопичила певний досвід спілкування з природою, володіє системою елементарних знань про природу планети Земля. Проте наявні знання вже не задовольняють дитину, її цікаве нове, те, про що можна дізнатися самій, що потребує певних зусиль.

Природоохоронне виховання дітей дозволяє їм усвідомити себе частинкою природи, дає їм відчуття радості від конструктивної діяльності на благо оточуючих. Свідченням цього є: виготовлення поробок із природного матеріалу, який діти можуть назбирати під час екскурсії.

Систематична робота в природі та живому кутку забезпечує безпосередній контакт дітей з живими об'єктами, що сприяє кращому засвоєнню знань про природу, формує основи екологічної культури та гуманного ставлення до всього живого.

Допитливість та бажання дізнатися щось нове викликає у вихованців бажання продовжити пізнавати світ природи і в молодшому та середньому шкільному віці. Вони прагнуть більш творчо та осмислено підходити до вивчення навколишнього світу. У дітей виникає потреба допомогти природі – потреба в практичній природоохоронній діяльності.

На мою думку, шлях виховання йде через любов і духовність. Треба любити людей та життя і вчити цьому підрастаюче покоління. Ми маємо усвідомити і допомогти зрозуміти дітям, що без любові до людини, до природи і до життя не буде ані здорового суспільства, ані суспільного прогресу.

Важливим у роботі педагога є перехід від засвоєння готових знань на самостійну пізнавальну діяльність кожного вихованця з урахуванням його здібностей і можливостей. Самостійна пізнавальна діяльність проявляється у потребі й умінні набувати нові знання з різних джерел, шляхом узагальнення розкривати сутність нових понять, опановувати способами пізнавальної діяльності, удосконалювати їх та творчо застосовувати в різних ситуаціях для вирішення будь-яких проблем. Поряд з навчальними заняттями важливу роль у формуванні самостійної пізнавальної діяльності вихованців відіграють заняття на навчально-дослідній ділянці, постановка дослідів і експериментів, фенологічні спостереження та екскурсії.

На мою думку, ефективність екологічної освіти залежить від вибору педагогічних технологій, методів та окремих прийомів. Враховуючи особливості тонкої натури дитини треба використовувати переважно активні та інтерактивні методи, новітні інформаційні технології, методи оцінкової діяльності, які базуються на психолого-педагогічних методах ідентифікації, емпатії та рефлексії.

Метод екологічної ідентифікації полягає в актуалізації особистої причетності вихованця до природного об'єкта, ситуацій, обставин, в яких цей об'єкт перебуває. Цей метод стимулює процес психологічного моделювання стану природних об'єктів, дає змогу краще зрозуміти цей стан, що поглиблює уявлення дітей про даний об'єкт та сприяє формуванню ціннісного ставлення до об'єктів живої та неживої природи.

Метод екологічної емпатії – це співпереживання вихованця за стан природного об'єкта, а також співчуття йому, яке формує суб'єктивне сприйняття природних об'єктів.

Метод екологічної рефлексії стимулює вихованців до самоаналізу своїх дій і вчинків з погляду їхньої екологічної доцільності. Цей метод сприяє усвідомленню того, як поведінка людини «виглядає» з точки зору природних об'єктів, яких вона стосується.

Ефективність активних методів екологічної освіти й виховання зумовлена тим, що вони передбачають самостійну пізнавальну діяльність із використанням різноманітних джерел інформації, орієнтовані на пошукову та дослідну роботу, яка сприяє прояву власної ініціативи та зацікавленості.

Інтерактивні методи створюють умови для діалогу всіх учасників навчання, виробляють уміння працювати в групі, поступово формують екологічні знання та відповідні ставлення через сенсорне сприйняття, дискусію, рольові та імітаційні ігри. Активні та інтерактивні методи екологічного виховання передбачають роботу в малих групах, дискусії, диспути, мозкові штурми, рольові та ділові ігри, тренінги, розробка екологічних проєктів, екскурсії в природу, свята, акції, конкурси, практичні природоохоронні заходи екологічні польові практикуми, дослідну роботу на заповідних територіях.

З дітьми дошкільного віку найчастіше використовую такі форми роботи: спостереження, екскурсії та прогулянка в природу.

З вихованцями молодшого та середнього шкільного віку треба використовувати метод екологічних проєктів. Вихованці отримують конкретне завдання, індивідуальне або групове виконання якого забезпечує поетапний рух до визначеної мети. Цей метод сприяє формуванню екологічної культури, екологічної свідомості і як результат екологічної поведінки.

На заняттях треба використовувати структурні вправи та елементи тренінгу, які треба добирати відповідно віку дітей та інформаційної наповненості заняття. У залежності від теми заняття, доцільності та з метою ефективності засвоєння знань застосовую тренінг, який спрямований на корекцію екологічної свідомості особистості. Під час тренінгового заняття дотримуюся структури тренінгу та поєдную масові, групові та індивідуальні форми роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицький В. Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи. Київ : СМП «АВЕРС», 2003. 304 с.
2. Єрмоленко А. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи : монографія. Київ : ЛБРА, 2010. 416 с.
3. Косик І., Буняк В., Тимків В. Екологічне виховання учнів у школах та позашкільних закладах. Івано-Франківськ, 1996. 50 с.
4. Пустовіт Н. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків : наукові записки. Вип. 5. Вінниця : РВВ ДП «Державна картографічна фабрика», 2001. 125 с.

Наталія Левенко,
практичний психолог
Охтирський міський центр позашкільної освіти –
Мала академія наук учнівської молоді
Охтирської міської ради Сумської області

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК У ЗАКЛАДІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Представлено теоретичні і практичні аспекти проблеми формування світогляду та ціннісних орієнтацій дітей і молоді в закладі позашкільної освіти. Актуалізується роль позашкільної освіти як інституту виховання, сучасний зміст якого має бути спрямований на становлення світогляду вихованців, формування життєвих цінностей, здорового способу життя. Створення безпечного освітнього середовища розглянуто через упровадження освітніх проєктів, які сприяють формуванню особистості.*

***Ключові слова:** позашкільна освіта, здоров'я, моральність, життєві цінності, виховання, проєкт, особистість.*

Позашкільній освіті належить важлива роль як соціальному інституту, завданням якого є виховання, соціально-педагогічна підтримка та оздоровлення дітей і молоді. У сучасних умовах, у тій соціально-політичній та економічній ситуації, що склалася в Україні, позашкільні навчальні заклади покладають на себе завдання щодо створення умов для соціалізації та громадянського становлення дітей та молоді, а також організації їхнього змістовного дозвілля, щоб сучасні діти могли навчатися без страху і насилля, отримувати ціннісні життєві навички. Отже, проблема виховання цінностей є сьогодні однією з актуальних у педагогічній науці і практиці. Методологічною основою роботи педколективу стали концепції цілісності педагогічного процесу Ю. Бабанського, В. Ільїна, концепція гуманістичного виховання В. Сухомлинського а також сукупність ідей про: визнання людини як вищої цінності і мети суспільного розвитку; провідної ролі активності самої особистості в процесі її розвитку; єдності природи, людини і суспільства; системного і цілісного підходу до педагогічних явищ

Мета статті: обґрунтувати роль позашкільного закладу освіти у формуванні світогляду та ціннісних орієнтацій дітей та молоді; створення безпечного освітнього середовища; показати на реальному прикладі, як

формується життєві цінності вихованців із упровадженням освітніх, виховних, соціальних проєктів. Як через призму навчання та виховання формується особистість: фізично, психічно і духовно досконала, здорова, глибоким інтелектуальним розвитком та універсально-широкими інтересами.

Виклад основного змісту. Дитинство – найважливіший період у становленні особистості. Саме тоді людина потребує найбільшої уваги та захисту. Від ставлення до дітей, розуміння їхніх проблем, інтересів та потреб, стану охорони дитинства залежить доля кожної людини і розвиток суспільства загалом.

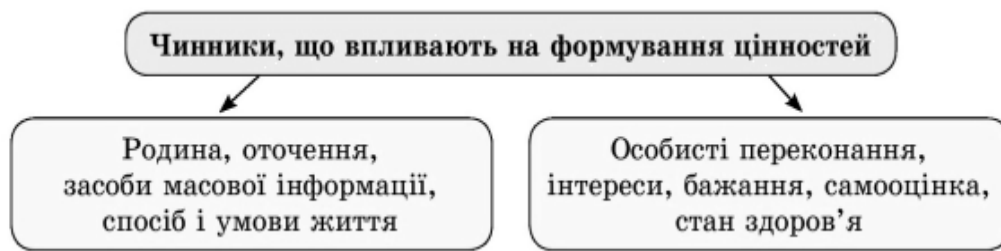
Особистість – відображення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Під «особистістю» розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена того чи іншого суспільства або спільноти.

Цінність – будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе.



Мал. 1. Цінності, які впливають на якість життя

Моральність – це система внутрішніх прав людини (дитини), заснована на гуманістичних цінностях доброти, справедливості, порядності, співчуття, готовності прийти на допомогу. Моральне виховання – це цілеспрямований процес формування у підростаючого покоління високої свідомості, моральних почуттів і поведінки відповідно до ідеалів і принципів моралі. Саме в ході морального виховання формуються моральні цінності.



Мал. 2. Чинники формування цінностей

Цікаво і корисно, добровільно і творчо, особисто і гуртом, самостійно та за допомогою дорослих розкриваються таланти, відкриваються шляхи до здійснення дитячих мрій у позашкільному закладі освіти – Охтирському міському центру позашкільної освіти - Малій академії наук учнівської молоді. Це комплексний позашкільний навчально-виховний заклад, в якому здійснюються перші кроки від бажання та захоплення до майстерності та професіоналізму.

У створенні єдиного виховного простору, крім закладів загальної середньої освіти, велику роль відіграють різноманітні інфраструктури, насамперед, позашкільні заклади освіти. Тому діяльність ОМЦПО-МАН (Охтирського міського центру позашкільної освіти – Малої академії наук учнівської молоді), спрямована на створення виховного простору для дітей та молоді в місті та районі, стимулювання розвитку природних нахилів та творчих здібностей вихованців [4, с. 18].

Головна мета роботи закладу позашкільної освіти – розвиток життєвокомпетентної, творчої особистості, здатної до саморозвитку і самовдосконалення та створення умов для самореалізації вихованців.

Залучення дітей до навчання в гуртках за інтересами – головне завдання педагогічного колективу ОМЦПО-МАН. Це дає змогу охопити найбільшу аудиторію учнівської молоді освітніх закладів міста. Пріоритетним напрямом установи є залучення дітей із соціально незахищених категорій та дітей із особливими освітніми потребами. Створення сприятливих умов для здобуття додаткової освіти, соціалізації дітей та молоді з особливими потребами доцільно розглядати як один із актуальних напрямів реалізації соціально-педагогічного потенціалу позашкільних навчальних закладів.

На сучасному етапі суспільного розвитку необхідно констатувати зміну ставлення громадськості до дітей з особливими потребами, що зумовило зміну старої парадигми «повноцінна більшість – неповноцінна меншість» на нову – «єдине суспільство, що включає людей з різними потребами».

Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [1, с. 2].

Що впливає на безпечне освітнє середовище? Якість міжособистісних стосунків. Серед них – позитивні фактори: довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність; негативні фактори: агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність. Захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору. Найчастіше жертвами насильства стають певні категорії дітей. Зокрема, діти, які мають фізичні вади, особливості зовнішності та поведінки, низький інтелект і труднощі в навчанні, страждають від хвороб, відчувають страх перед навчанням, мають погані соціальні навички або не мають досвіду життя в колективі (так звані «домашні діти») тощо. Для того, щоб унеможливити насильство та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважається насильством, але й про те, як мінімізувати ризики та небезпеки, і в результаті, створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного довкілля. А це стає можливим лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів і батьків.

Комплексний підхід підвищує якість освіти, оскільки передбачає методи навчання, що враховують індивідуальні потреби і здібності учнів і спонукає їх до активної участі в освітньому процесі, а також сприяє створенню безпечного освітнього середовища. І те й інше – найважливіші умови успішного освітнього процесу [4, с. 17]. Повага до прав людини сприяє соціальному та емоційному розвитку дітей, визнає їх людську гідність і основні свободи, без яких неможливо в повній мірі розкрити їх потенціал. Повага до прав людини закладає фундамент культури миру, яка передбачає відмінності між людьми, що є вирішальною умовою протидії насильству. Дотримання прав людини – запорука створення безпечного освітнього середовища, в якому з повагою ставляться до кожного, дотримуються прав людини; сформовано здорову і дружню атмосферу, освітній процес не тільки приносить користь учителям і учням, а й задоволення [3, с. 15].

Роль освітніх проєктів у формуванні життєвих цінностей дітей та створення безпечного освітнього середовища (таб.1).

Таблиця 1

Формування життєвих цінностей у системі проєкту

Проєкти		
Індивідуальні Науково-дослідні		Колективні Соціально-освітні
Складові проєктів		
теоретична: <ul style="list-style-type: none">• поетапне планування;• визначення завдань;• ознайомлення з інформаційними джерелами;• презентація результатів	дослідна: <ul style="list-style-type: none">• вибір об'єктів дослідження• здійснення дослідження;• аналіз результативності	практична: <ul style="list-style-type: none">• розроблення, виконання завдань дослідних, творчих, інформаційних проєктів, їх презентація
Формування у вихованців життєвих і науково-дослідних компетентностей		

Проєкт – це метод навчання. Він може застосовуватися на уроках й у позакласній роботі, орієнтований на досягнення цілей самих учнів, тому неповторний, формує значну кількість умінь і навичок, тому є ефективним, він формує досвід, тому незамінний.

В освітньому просторі закладу позашкільної освіти проєктна діяльність забезпечує продуктивний зв'язок теорії і практики в процесі навчання; сприяє формуванню в учнів життєвих компетентностей. Проєктна діяльність – це конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проєкту. Проєктна діяльність належить до унікальних способів людської практики, пов'язаної із передбаченням майбутнього, створення його ідеального образу, здійсненням та оцінкою наслідків реалізації задумів. З точки зору вихованця, навчальний проєкт – це можливість щось виконати в групі чи самотійно, максимально використовуючи свої можливості. Це діяльність, яка дає змогу виявити себе, випробувати свої сили, докласти свої знання, принести реальну користь, публічно показавши результат [2, с. 123].

Виконання проєкту – це діяльність, спрямована на розв’язання значущої проблеми, зазвичай сформульованої самим учнем (або учнями). Результат такої діяльності має практичний характер та важливе прикладне значення. З точки зору педагога, проєктна діяльність – це освітня технологія, націлена на придбання учнями знань у тісному зв’язку з реальною життєвою практикою, формування в них специфічних умінь та навичок завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку, це засіб розвитку, навчання і виховання, що дозволяє розвивати і формувати в учнів специфічні вміння: життєтворча парадигма навчити вчитись, навчити жити (культура побуту, здоровий спосіб життя), навчитися жити разом (культура людських взаємостосунків). Практична направленість навчання були і є актуальними завданнями діяльності педагогічних колективів. Не можна навчитися без практики, без активної діяльності бути просто спостерігачем. Тому основна мета проєктів – дати змогу вихованцям ОМЦПО-МАН прожити все, відчути все в собі, взяти активну участь, бути важливим для суспільства і самого себе [2, с. 12].

Однією з інноваційних форм роботи з вихованцями Охтирського міського центру позашкільної освіти – Малої академії наук учнівської молоді, у тому числі соціально-незахищеними категоріями, з девіантною поведінкою, стала співпраця з Охтирським місцевим центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги у форматі Правового хабу «Vivat Lex». **Правовий хаб «Vivat Lex»** – «центр діяльності», освітній простір нового формату, що об’єднує дітей та учнівську молодь ОМЦПО-МАН, закладів дошкільної, загальної середньої освіти міста Охтирки, які бажають постійно розвиватися, шукають нові ідеї та знання, прагнуть отримати не тільки теоретичні, а практичні знання та навички з правового вирішення питань, самоствердитися, професійно визначитися, вдосконалити себе та бути причетними до позитивних змін [5, с. 3].

Реалізація основних принципів профілактичної роботи можлива тільки при створенні цілісної системи. Отже, одним із пріоритетних завдань нашого закладу є тісна співпраця з закладами загальної середньої освіти, дошкільними навчальними закладами, з службою в справах дітей Охтирської міської ради, відділом сім’ї та молоді Охтирської міської ради, щоб виявляти і залучати до навчання дітей соціально незахищених категорій.

Основними напрямками роботи з дітьми незахищених соціальних категорій є:

- ведення банку даних «Категорії дітей»;

- виявлення природних нахилів, обдарованості, створення ситуації успіху;
- залучення дітей пільгового контингенту до роботи в МАН, занять у гуртках різних напрямів;
- формування комфортних психологічних умов;
- залучення учнів до різноманітних видів діяльності;
- групові консультації, заняття, заходи щодо здорового способу життя, статевого виховання, подолання психотравмуючих ситуацій, ефективного вирішення конфліктів;
- захист дітей від усіх форм фізичного та психічного насилля.

Спільний освітньо-просвітницький проєкт ОМЦПО-МАН та Гетьманського національного природного парку «Опале листя – користь чи шкода?»

Мета даного проєкту – навчити дітей екологічній грамотності, відповідальному ставленню до себе та до навколишнього середовища. Здоров'я – це те, що не купиш за гроші, без чого немає щастя. Із давніх-давен здоров'я цінували як найдорожчий скарб, тому й берегли. Проблема збереження й зміцнення індивідуального та громадського здоров'я населення стала актуальною, адже останнім часом є тенденція до погіршення стану здоров'я жителів країни.

Доведено, що стан здоров'я залежить на 50 % – умов і способу життя, на 20 % – від впливу навколишнього середовища, на 20 % – від спадковості, на 10 % – від рівня розвитку медицини.

На сьогоднішній здоров'я вже не розглядають як суто медичну проблему. Здоров'я – це стан життя і діяльності людини за умови відсутності хвороб, фізичних дефектів, це психологічне, духовне і соціальне благополуччя. Це гармонійне поєднання всіх чотирьох складових, які лише разом становлять здоров'я особистості [5, с. 5]. Незаперечним фактом є те, що спосіб життя кожної людини формують у молодому віці. Діти – майбутнє нашої нації. Саме їм належить важлива роль у розбудові нашої держави. А для цього потрібне, у першу чергу, здоров'я.

Освітньо-соціальний проєкт «Здійснимо мрію разом» – спільний проєкт ОМЦПО-МАН та «Охтирського міського центру комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю». Рівний доступ до позашкільної освіти дітей та молоді з особливими освітніми потребами – головний пріоритет ОМЦПО-МАН. Проєкт створений з метою надання можливості кожній дитині з особливими освітніми потребами реалізувати власні творчі здібності, презентувати свій талант, свої роботи. Організація їх

спілкування з однолітками, реалізація права на здобуття позашкільної освіти. Вихованці гуртків ОМЦПО-МАН, спілкуючись з дітьми з центру реабілітації, вчаться бути толерантними, милосердними, співчутливими та небайдужими до чужого горя, проводять цікаві виховні заходи, майстер-класи, заняття, спільні концерти, змагання та свята для дітей з особливими потребами. Ставлення до дітей з особливими потребами як до рівних – це кінцевий результат очікуваної праці [5, с.7].

Спільний проєкт ОМЦПО-МАН та Охтирського краєзнавчого музею «Мій внесок у музейну справу». Мета проєкту: виховання любові до рідного краю, поваги до його історичної та культурної спадщини. Неможливо виховати справжню людину, гідного громадянина своєї держави без історичного минулого та сьогодення рідної Батьківщини. Беручи участь у даному проєкті, у дітей формуються такі якості як моральність, відчуття патріотизму. Поповнюючи експонатами фонди Охтирського краєзнавчого музею, вихованці гуртків МАН привертають увагу жителів міста до матеріальних та духовних цінностей наших пращурів.

Проєкт «БІЗНЕС-ШКОЛА». Мета – розвиток підприємницьких здібностей вихованців Малої Академії наук, уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення, як власного соціального статусу та добробуту, так і суспільства й держави. Сучасна молодь – це стратегічний розвиток нашої держави. Вихованці, які задіяні в даному проєкті, вчаться фінансовій грамотності, адаптуються до умов сучасного світу, розвивають критичне мислення та креативність. Виховні заходи, спрямовані на формування життєвих цінностей, екологічної грамотності, природовідповідності: акція «Збережемо первоцвіти», тиждень правових знань «Взаємозв'язок прав та обов'язків», «Повертайся додому, лелеко», «Батарейку – заводу, природі – свободу!», акція – «Дитяче серденько, ЖИВИ!», екологічний захід «Міжнародний День води», велопохід «Мальовнича Охтирщина», селфі-марафон «Я люблю позашкілля», та ін.

У 2019 році вихованці турисько-краєзнавчого напрямку взяли участь у обласному конкурсі «Агенти здоров'я» з метою пропаганди здорового способу життя серед дітей та молоді, формування в них активної життєвої позиції, орієнтації на здоровий спосіб життя, активізації творчих здібностей здобувачів. Вибороли першість серед команд, які брали участь у конкурсі. [5, с.10].

Після насиченого подіями навчального року діти мають можливість оздоровитися в профільних таборах ОМЦПО-МАН. Дозвілля дітей влітку

– це активний та насичений подіями відпочинок, народження нових ідей для проєктів, подорожів, заходів. У літньо-оздоровчий період вихованці закладу проводять час у чотирьох профільних таборах. Заходи, які реалізуються в даних таборах, спрямовані на зміцнення здоров'я дітей, засвоєння та застосування ними навичок гігієнічної та фізичної культури, реалізацію медико-профілактичних, спортивних, освітніх, культурно-дозвільних програм і послуг, що забезпечують відновлення сил, професійне самовизначення, творчу самореалізацію, моральне, громадянське, патріотичне, екологічне виховання та духовно-моральний розвиток.

Висновки. Позашкільний заклад освіти – це відкритий простір для кожної дитини, де вона могла б знайти себе, реалізуватися, вибрати свою освітню траєкторію та набути ключових компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в житті, навчанні та праці. Формування життєвих цінностей дітей та учнівської молоді – багатогранний та нелегкий процес. Впроваджені освітні проєкти на реальному досвіді показують свою педагогічну актуальність: дитина саморозвивається, якщо все пропускає через самоусвідомлення і свою душу. Освітні проєкти є дієвим методом виховання сучасної молоді у формуванні життєвих цінностей, компетентності екологічної грамотності та здорового життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деякі питання щодо створення у 2019/2020 н.р. безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок : Лист Міністерства освіти і науки України від 27.06.2019 № 1/9-414. URL: <https://imzo.gov.ua/2019/07/02/lyst-mon-vid-27-06-2019-1-9-414-deiaki-pytannia-shchodo-stvorennia-u-2019-2020-n-r-bezpechnoho-osvitn-oho-seredovyshcha-formuvannia-v-ditey-ta-uchnivs-koi-molodi-tsinnisnykh-zhyttievnykh-navychok/> (дата звернення 25.08.2019).
2. Єрмаков І. Метод проєктів: традиції, перспективи, життєві результати. Київ : Департамент, 2003. 320 с.
3. Позашкільна освіта: періодичні видання. URL: <http://pou.org.ua/>.
4. Тихенко Л. Навчання дітей здоровому способу життя. *Педагогічна Сумщина*. 2006. № 3. С. 12–14.
5. Сайт Охтирський міський центр позашкільної освіти – Мала академія наук учнівської молоді. Новини. URL: <http://okhtyrka-cpo.sumy.sch.in.ua/>.
6. Коваль В. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів у процесі проєктної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 2.1. С. 55–57.
7. Ключові компоненти компетентності вчителя. URL: <https://osvita.ua/>.
8. Що означає бути екологічно грамотним і вести здоровий спосіб життя? Дієві поради. URL <https://naurok.com.ua/>.

Наталія Поліщук,
завідувач науково-дослідної лабораторії
освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК)
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ
ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

***Анотація.** У статті розглядаються теоретичні основи підготовки учителів до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Визначено компоненти здоров'язбережувальної компетентності вчителя. Акцентовано увагу на необхідності володіння вчителем основними знаннями і вміннями з основ здоров'язбереження. Представлено модель здоров'язбережувальної компетентності педагогів.*

***Ключові слова:** здоров'я, компетентність, здоров'язбережувальна компетентність.*

За всіх часів існування людського суспільства здоров'я є безумовною цінністю. Інтерес до питань здоров'я викликаний насамперед соціальним замовленням суспільства на особистість, здатну до здорового способу життя та соціальної активності.

Поняття здоров'я визначається вченими як стан фізичного, психологічного та соціального благополуччя, високої працездатності.

За сучасними науковими підходами структурними складовими здоров'я визначено:

- фізичне здоров'я, що розглядається як поточний стан функціональних органів і систем організму;
- психічне здоров'я – стан психічної сфери людини, який характеризується загальним душевним комфортом, забезпечує адекватну регуляцію поведінки й обумовлений потребами біологічного і соціального характеру;
- духовне здоров'я людини визначає мету її існування, ідеали і життєві цінності;
- соціальне здоров'я – система цінностей, настанов і мотивів поведінки в соціальному середовищі.

Конституцією України визначено право на здоров'я як одне з головних громадянських прав, а захист життя людини – як обов'язок української держави.

Заклади освіти як державні установи покликані опікуватися проблемами дитинства та надавати соціально-психологічну і реабілітаційну допомогу дітям, тим самим удосконалюючи впровадження і забезпечення прав дітей, чітко визначених у ратифікованій Україною Конвенції ООН про права дитини.

Формування нової моделі освіти і виховання вимагає формування здоров'язбережувальної компетентності вчителів. Результатом повинна бути єдність внутрішньої, мотивованої, особистої готовності педагога до оздоровчої діяльності та практичної, теоретично-методичної до неї підготовленості. При цьому провідною ідеєю, концептуальною основою і аналізу, і вирішення проблем формування здоров'язбережувальної компетентності вчителя виступає одночасний рух від особистості до професії та від професії до особистості.

Теоретико-методологічні засади та психолого-педагогічні аспекти питань здоров'я і здорового способу життя учнівської молоді та умови їх оптимізації сформульовані в працях Т. Андрєєвої, О. Артюх, О. Балакіревої, Л. Ващенко, П. Дупленко, О. Єжової, Г. Ковганич, В. Оржеховської, Н. Погорілої, О. Сакович, С. Свириденко та інших.

Визначення здоров'язбережувальної компетентності, характеристики її складових пропонують Н. Бібік, О. Дзятковська, Ю. Лукашин, О. Овчарук, О. Руденко, О. Савченко, О. Шатрова, О. Югова та ін.

Так, Д. Воронін визначає здоров'язбережувальну компетентність як «сукупність знань, умінь і навичок здорового способу життя, необхідних для ефективної здоров'язбережувальної діяльності» [3]. Здоров'язбережувальна компетентність, на його думку, є «інтегральною, динамічною рисою особистості, що проявляється у здатності організувати й регулювати свою здоров'язбережувальну діяльність; адекватно оцінювати свою поведінку, а також вчинки й погляди навколишніх; зберігати та реалізовувати власні здоров'язбережувальні позиції в різних, зокрема, несприятливих умовах, виходячи з особисто усвідомлених та засвоєних моральних норм і принципів, а не за рахунок зовнішніх сил; протистояти натиску, протидіяти впливам, що суперечать

внутрішнім установкам, поглядам і переконанням, активно їх перетворювати, самостійно приймати моральні рішення» [3].

О. Дзятковська [5] вважає, що зазначена компетентність включає в себе здатність:

- формувати в педагогів мотивацію здорового способу життя і цінності здоров'я, довголіття, творчої самореалізації в трудовій діяльності, сімейному житті й соціальної активності;
- регулювати функціональний стан (способами, що не школять здоров'ю) з метою підтримки оптимальної працездатності;
- визначати та застосовувати індивідуально раціональні для людини прийоми професійної діяльності;
- будувати індивідуальну здоров'язбережувальну траєкторію професійної діяльності;
- забезпечувати еколого-психологічну безпеку педагогічного середовища, включаючи регуляцію міжособистісних стосунків, дотримання санітарно-гігієнічних вимог тощо.

Важливим є розуміння ключового характеру здоров'язбережувальної компетентності. Т. Бойченко виокремила такі основні її характеристики:

- поліфункціональність, яка дозволяє вирішувати проблеми зі збереження здоров'я людини, групи людей, спільноти та суспільства, враховуючи чотири складових здоров'я – фізичну, соціальну, психічну та духовну;
- надпредметність і міждисциплінарність, які надають інформацію про формування, збереження, зміцнення, використання і відновлення здоров'я для усіх ланок неперервної валеологічної освіти (дошкільної і шкільної, додипломної і післядипломної);
- багатовимірність зумовлена сутністю здоров'я людини як багатомірного і цілісного феномена;
- забезпечення широкої сфери розвитку особистості через вивчення шляхів і засобів формування, збереження, зміцнення, використання і відновлення здоров'я, особливо її духовної складової, має особистісне спрямування [2].

Демонструючи різноманітні підходи до розуміння поняття залежно від необхідності акцентувати певні сторони процесу формування здоров'язбережувальної компетентності педагогів, під здоров'язбережувальною компетентністю ми розуміємо:

- складне інтегроване утворенням у структурі особистості фахівця, що може розглядатися як складова його професійної компетентності;
- характеристику особистості педагога, спрямовану на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення;
- здатність застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або педагогічної ситуації на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я;
- показник сформованості культури здоров'я особистості вчителя.

Зважаючи на вимоги Концепції Нової української школи щодо розвитку вчителем ключової компетентності «Екологічна грамотність і здорове життя», вчитель має бути готовим до: формування в учнів мотивації до дбайливого ставлення до життя та здоров'я, сталої мотиваційної установки на здоровий спосіб життя як провідної умови збереження й зміцнення здоров'я; стійких переконань щодо пріоритету здоров'я як основної умови реалізації фізичного, психічного, соціального та духовного потенціалу людини з урахуванням її індивідуальних особливостей; виховання в школярів бережливого, дбайливого й усвідомленого ставлення до власного здоров'я як однієї з найвищих людських цінностей, потреби самопізнання та всебічного самовдосконалення; ознайомлення учнів з основними принципами й закономірностями життєдіяльності людини в природному та соціальному середовищах, спрямованої на збереження життя й зміцнення здоров'я, шляхами й методами збереження життя та зміцнення всіх складових здоров'я; навчання учнів методам самозахисту в умовах загрози для життя, самооцінки й контролю стану та рівня здоров'я протягом усіх років навчання.

Зрозуміло, що для виконання відповідних завдань у вчителя також мають бути сформовані мотивація на збереження здоров'я (свого й учнів), цілісна система валеологічних цінностей, в якій здоров'я має займати одне з провідних місць, необхідна база знань із проблеми здоров'язбереження, відповідні вміння й навички, необхідні для здійснення здоров'язбережувальної діяльності.

Для побудови теоретичної моделі формування здоров'язбережувальної компетентності педагогів на основі аналізу науково-педагогічної літератури нами визначено структуру

здоров'язбережувальної компетентності педагога, що включає в себе наступні компоненти (рис. 1).



Рис. 1. Структура здоров'язбережувальної компетентності педагога

Зазначені структурні компоненти здоров'язбережувальної компетентності педагогів існують в єдності, внутрішньо взаємозалежні й у своїй сукупності складають цілісне явище. Дослідження наукових робіт з формування професійної компетентності дозволяють прийти до висновку, що це явище динамічне. Отже, здоров'язбережувальна компетентність педагогів не є застиглим поняттям, і певна конкретна ситуація вимагає підбору здібностей, якостей особистості, готовності педагога до здоров'язбережувальної діяльності.

Навчання педагогів у Волинському ІІПО здійснюється за допомогою освітніх програм, в основу яких покладено досягнення сучасної педагогіки та психології; а також з урахуванням інноваційних виховних технологій, які базуються на загальній та національній культурі, моралі, ціннісних орієнтаціях. Науково-педагогічними працівниками розроблено навчально-

методичні комплекси, спрямовані на збагачення професійної підготовки вчителів. Передусім активно впроваджується для педагогів різних фахів програма спецкурсу «Основи здоров'язбережувальної компетентності педагогів» (додаток), мета якої – удосконалення професійної компетентності педагогів у сфері формування здоров'язбережувальних компетентностей учнів, мотивації їх до здорового способу життя, формування безпечного і підтримуючого середовища у закладі загальної середньої освіти. До програми укладено опорні конспекти для слухачів, методичні рекомендації «Школа – територія здоров'я» та «Впровадження інноваційних здоров'язбережувальних технологій у практику роботи сучасного закладу освіти», що можуть бути використаними як у системі післядипломної педагогічної освіти, так і процесі професійної підготовки майбутнього вчителя в педагогічних ЗВО.

Інноваційність програми полягає в моделюванні слухачами курсів фрагментів уроків, активній педагогічній практиці в закладах загальної середньої освіти. Пасивна педагогічна практика передбачає перегляд і аналіз відео уроків, змістом якої є актуальні проблеми сучасного процесу навчання здоровому способу життя на засадах розвитку життєвих навичок.

Зміст тем розкривається шляхом застосування сучасних інтерактивних форм і методів навчання (ділові та рольові ігри, аналіз ситуацій, моделювання, робота в мікрогрупах, дискусії, співповіді тощо). Викладання теоретичного матеріалу поєднується із практичним для забезпечення активної діяльності слухачів курсів і кращого засвоєння ними навчального матеріалу.

Розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагогічних працівників сприяють розроблені тренінгові курси «Впровадження технологій навчання на основі розвитку життєвих навичок», «Профілактика ВІЛ/СНІДу на робочому місці в закладах освіти», «Формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивної дитини в системі освіти». Особливості програм тренінгових курсів полягають у підвищенні фахового рівня педагогів для перебудови освітнього процесу в напрямі толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних дітей; формування сприятливого освітнього простору з питань посилення здоров'я і профілактики соціально небезпечних захворювань, зокрема ВІЛ/ СНІДу.

Відпрацювання практичних навичок рекомендуємо проводити у вигляді соціально-психологічних тренінгів. Ці заходи можуть

доповнюватися іншими організаційними формами (наприклад, візити на уроки, рефреш-тренінги, надання відеоматеріалів з проведення уроків тощо).

Окремої уваги заслуговує співпраця Волинського ІІПО з дитячим фондом «Здоров'я через освіту» щодо підготовки педагогів області до реалізації всеукраїнських соціальних проєктів «Зміцнення потенціалу Всеукраїнської спілки вчителів і тренерів (ВСЕСВІТ)» для поліпшення доступу до якісних послуг з профілактики ВІЛ / СНІДу серед підлітків і підтримки інтеграції дітей, що живуть з ВІЛ / СНІД у школі», «Маршрут безпеки», «Безпечна і дружня до дитини школа», «Вчимося жити разом», «Fair Play – Чесна Гра», упровадження превентивних програм «Захисти себе від ВІЛ», «Основи здоров'я», «Життєві навички для активного громадянства».

Таким чином ми дійшли до висновку, що здоров'язбережувальна компетентність є необхідною умовою успішної професійної діяльності сучасного педагога, котрий працює в умовах різноманітних екологічних проблем, модернізації суспільства, поширення явищ нездорового способу життя тощо. Від рівня здоров'язбережувальної компетентності залежить не тільки професійне довголіття фахівця, але і якість наданої ним послуги, що передбачає створення сприятливих умов для успішної адаптації та інтеграції особистості дитини в соціумі, збереження і формування її здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О., Поліщук Н. Підготовка вчителя до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 248 с.
2. Бойченко Т. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України. *Основи здоров'я і фізична культура*. 2008. № 11–12. С. 6–7.
3. Воронін Д. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07. Херсон, 2006. 222 с.
4. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
5. Шепенюк І. Формування здоров'язберігаючої компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти / І. Шепенюк // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. 2013. Вип. 121(1). С. 298–301.

Наталія Приходько,

Людмила Буц,

викладачі біології

Професійно-педагогічного коледжу

Глухівського національного педагогічного університету

імені Олександра Довженка

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДИ І СУСПІЛЬСТВА

***Анотація.** У статті розглядається екологічна освіта в сучасному світі як соціально-педагогічна проблема, яку необхідно вирішувати за допомогою навчання на основі сучасних знань про екологію. Першочергово це стосується школярів, на рівні освіти яких формується екологічна культура. Розкрито функції екологічної освіти як основи формування екобезпечного сталого розвитку природи і суспільства.*

***Ключові слова:** екологічна освіта, компетентність, сталий розвиток, формальна і неформальна екологічна освіта.*

Постановка проблеми. Історія людства нерозривно пов'язана з історією природи. На сучасному етапі питання традиційної взаємодії її з людиною вирости в глобальну екологічну проблему. Навіть побіжний погляд на стан екологічної проблематики за останнє десятиріччя дає підстави для висновку, що зусилля світового співтовариства щодо її поліпшення не викликають оптимізму. Тому організовувати людську діяльність у навколишньому середовищі, яке є і середовищем існування самої людини, треба так, щоб ця діяльність не тільки не виходила за межі адаптаційних можливостей людини, а забезпечувала зберігання біосфери в стані оптимальному для життя. І якщо людство не замінить тенденції свого розвитку, не почне створювати економічну і екологічну стабільність, на нього неминуче чекає криза, що фактично означає катастрофу сучасної цивілізації.

Тому проголошений у червні 1992 р. термін «сталий розвиток» вказує на вихід із становища. Під ним зрозуміли такий розвиток суспільства, за якого економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання відбуваються в межах, що визначаються здатністю екосистем до самовідновлення. Нині можна стверджувати, що подальший розвиток людства на основі безоглядного споживання природних ресурсів практично вичерпано. Людство стоїть перед необхідністю

розробки стратегії свого виживання на планеті. Сталий розвиток полягає в збалансованому розвитку економічного, соціального та екологічного компонентів. Основною метою сталого розвитку є збереження людства, а завданнями – збереження умов існування екосистем і біосфери. Сталий розвиток – це модель розвитку суспільства, спрямованого на задоволення людських потреб з одночасним забезпеченням сталості довкілля. Вона передбачає переорієнтацію всіх сфер життя людей: соціальної, економічної, освіти, культури, політики, міждержавних відносин на формування нової системи цінностей і моралі.

Оптимізація взаємовідносин суспільства і природи, вироблення вмінь активно цілеспрямовано впливати на природне середовище, не завдаючи йому шкоди, не можливі без відповідних екологічних знань. Так екологічні проблеми зі встановлення взаємозв'язків суспільства та природи висувають невідкладні завдання – це виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу. Це вимагає переорієнтування екологічної освіти та можливість здійснювати випереджувальну підготовку людини до переходу на стратегію сталого розвитку. Сталий розвиток є новим принципом людського спільного життя: майбутні покоління повинні мати ті ж самі ресурсні можливості, що мають і нині існуючі.

Отже, суспільство висуває потребу в компетентній особистості, яка на основі самостійного критичного мислення і відповідальності буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх, а й попереджати виникнення останніх. Екологічна освіта набуває пріоритетної ролі в освіті і є необхідною складовою сталого гармонійного екологічно безпечного розвитку суспільства.

Мета статті. Дослідити основні складові і головні завдання екологічної освіти як базового компонента у формуванні процесу сталого розвитку природи і суспільства в Україні. Розкрити місце і роль екологізації безперервного освітнього процесу як головне завдання модернізації освіти XXI століття, обґрунтувати значення фундаментальних екологічних знань, які утворюють базу для усвідомлення екологічних проблем, дбайливого відношення до всього живого як унікального і безцінного, що забезпечують збереження рівноваги в біосфері як основи виживання людини і сталого розвитку цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна освіта – це процес виховання населення Землі в усвідомленні та турботі про все

довкілля і взаємопов'язаних питань; таким, що має знання, навички, ставлення, мотивацію і обов'язок окремо та спільно працювати над вирішенням поточних проблем та запобіганням появі нових (ЮНЕСКО, 1978).

Аналіз нормативних документів «Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті», «Концепція екологічної освіти в Україні», «Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні» та інших указує на те, що проблема екологічної освіти є надзвичайно актуальною.

Теоретико-методологічні засади екологічної освіти склалися під впливом ідей передових мислителів різних епох, у тому числі наших вітчизняних вчених К. Ушинського, В. Вернадського, В. Сухомлинського та інших. Педагогічна наука на сучасному етапі інтенсифікувала активний пошук розв'язання невирішених проблем екологічної освіти. Проблеми екологічної освіти, формування екологічної компетентності учнів досліджували Н. Семенюк, А. Шумілова, О. Ратушняк. Сучасні тенденції екологічної освіти висвітлені в роботах Н. Пустовіт, Т. Іванової, Л. Гербільського та І. Ємельянова. Екологічна освіта стала предметом уваги в процесі викладання біології – Н. Вадзюк, М. Гриньова, Г. Мегалінська, В. Стрельцова, Д. Трайтак. Формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів вивчали Г. Білявський, М. Бойчева, В. Бровдій, Р. Фурдуй, І. Костіков.

У статті ми прослідкуємо безперервний комплексний процес формування екологічного світогляду, екологічної свідомості та культури всіх верств населення, соціальних груп і суспільства в цілому. Він забезпечується сучасною системою екологічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Екологічна освіта – різновид професійної освіти, що забезпечує підготовку фахівців з різних галузей екології. Відповідно до міжнародних вимог базовою ідеєю, методологічною основою екологічної освіти є гармонізація взаємин суспільства і природи.

Основні складові екологічної освіти: формальна і неформальна освіта й виховання, екологічне просвітництво, післядипломна екологічна освіта, підготовка керівних кадрів у цій галузі.

Згідно з Концепцією екологічної освіти України (2001), її основними принципами є комплексність, неперервність, поширення серед населення з урахуванням індивідуальних професійних інтересів, стимулів та особливостей соціальних і територіальних груп.

Головне завдання екологічної освіти: формування високої екологічної культури всіх верств населення, підготовка фахівців для різних видів екологічної діяльності. Екологічна освіта поєднує компоненти: екологічні знання, мислення, світогляд, етика, культура. Реалізують її через безперервну систему навчання і виховання, яка передбачає кілька стадій [1].

Дошкільна екологічна освіта – рівень, на якому головну роль відіграє родинне виховання і виховання в закладах дошкільної освіти. Основне її завдання – сформувати в дитини перші уявлення про довкілля, почуття поваги й відповідальності за все живе, що її оточує. Перевагу при цьому надають емоційно-естетичному сприйняттю природи, розвитку естетичних, інтелектуальних, гуманістичних почуттів та етичних норм ставлення до природи.

Екологічна освіта в закладі загальної середньої освіти – основна ланка системи екологічної освіти. Мета її полягає у формуванні особистості з екоцентричним типом мислення й моралі, високим рівнем екологічної культури. У закладах загальної середньої освіти екологічні знання необхідно надавати в обсягах, визначених залежно від віку школярів з поступовим поглибленням екологічної інформації. Пріоритетом шкільної екологічної освіти є особистісна орієнтація на цінність природи, формування знань про основні екологічні закони, суть екології як науки, її структуру, значення й взаємозв'язки з іншими науками, особливості впливу науково-технічного прогресу на біосферу, основні положення природоохоронного законодавства. У старших класах особливу увагу приділяють принципам екологічно збалансованого розвитку, видам природоохоронної діяльності, регіональним екологічним проблемам України та особливостям стратегії екологічно безпечного розвитку держави. Екологічна освіта в закладах освіти може бути реалізована за 3-ма моделями: одно-, багатопредметною та мішаною. Нині дошкільну та шкільну екологічну освіту впроваджують поза базовим компонентом.

Позашкільна екологічна освіта – додаткова форма екологізації освітнього процесу, спрямована на поглиблення базового шкільного рівня екологічної освіти, підготовку до активної професійної та громадської діяльності з охорони довкілля. Забезпечують її всі позашкільні заклади освіти (еколого-натуралістичні центри, наукові гуртки, ботанічні сади, краєзнавчі музеї тощо) у позаурочний час. Основне завдання таких структур: організація змістового екологічно корисного дозвілля, виховання потреби в спілкуванні з природою, участі в заходах з її охорони, вдосконалення знань шляхом проведення екологічних олімпіад,

фестивалів, конкурсів. Серед форм позашкільної екологічної освіти – олімпіади, наукові конференції, літні екологічні табори, екскурсії, тематичні природоохоронні акції, експедиції, фестивалі, конкурси.

Середня професійна екологічна освіта, використовуючи основні форми й методи навчання загальної середньої екологічної освіти, має формувати екологічні знання з урахуванням специфіки різних видів екологічної діяльності.

Вища екологічна освіта є продовженням базової освіти на наступному рівні з метою формування в студентів високої екологічної культури, глибоких і якісних екологічних знань та світогляду. На цьому рівні готують бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Основою розвитку вищої екологічної освіти є збалансоване поєднання природних, технологічних, економічних, юридичних і соціально-культурних підходів. Вона є диференційованою, різноплановою, охоплює всі рівні професійної підготовки з урахуванням потреб особистості, регіонів та держави. Базові екологічні знання цього рівня забезпечує курс «основи екології», а також (залежно від профілю вишу) «агроекологія», «військова екологія», «інженерна екологія», «екологічні проблеми транспорту», «економіка природокористування», «екологічне право», «екологічний аудит», «екологічне управління» та ін.

Важлива функція вищої екологічної освіти – підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів для освітньої сфери (вчителі, викладачі), державних органів управління в галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, громадських та інших організацій. Зміст вищої екологічної освіти викладено в Державних стандартах вищої освіти згідно з положенням відповідної концепції.

Післядипломна екологічна освіта спрямована на підвищення кваліфікації та перепідготовку державних службовців керівного складу, підприємств, організацій, установ за різними аспектами природоохоронної діяльності і раціонального природокористування, а також підготовку фахівців найвищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук у галузі екології. Здійснюють у спеціалізованих навчальних закладах післядипломної освіти, на факультетах підвищення кваліфікації вишів, що мають відповідні ліцензії, на курсах екологічної освіти, через аспірантуру та докторантуру на базі провідних вишів та науково-дослідних установ. Основна мета післядипломної екологічної освіти – надання спеціалістам та керівникам різних рівнів і профілів інформації про новітні досягнення вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі екології, досвід ефективного природокористування, екологічного маркетингу і бізнесу, регіональної,

національної і міжнародної екологічної політики. Особливу увагу приділяють вивченню сучасних національних і регіональних екологічних проблем України, екологічної нормативно-законодавчої бази, міжнародних угод і конвенцій у галузі охорони довкілля, основ екологічного аудиту і менеджменту.

Неформальна екологічна освіта – освіта та виховання всіх верств і категорій населення, що ґрунтуються на поєднанні екологічних знань з практичною природоохоронною діяльністю, інноваційними освітніми методами. Реалізують її громадські організації природоохоронного спрямування, зокрема Всеукраїнська екологічна ліга, Українське товариство охорони навколишнього середовища, засоби масової інформації.

Екологічна освіта розглядається як неперервний процес, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення і ґрунтується на таких принципах: системність, систематичність і безперервність, що забезпечують організаційні умови формування екологічної культури особистості між окремими ланками освіти; єдність формальної і неформальної освіти населення; орієнтація на ідею цілісності природи, універсальності зв'язків всіх природних компонентів і процесів; міждисциплінарний підхід до формування екологічного мислення, що передбачає логічне поєднання й поглиблення системних природних знань, логічне підпорядкування різнобічних знань основній меті екологічної освіти.

Найпоширенішою формою екологізації шкільної освіти є насичення предметів природничо-географічного циклу, зокрема біології, географії, хімії та інших екологоосвітнім матеріалом.

Знання як складова екологічної освіти включають пізнавальні і діяльні компоненти навчання. Пізнавальні компоненти включають не лише систему екологічних знань, а й визначають внутрішню культуру людини, формують готовність до активної свідомої діяльності щодо гармонізації стосунків у системі «Людина – суспільство – природа». Сучасна екологічна освіта має базуватися на обов'язковості вивчення конкретно визначеної кількості, обсягів природничих і гуманітарних дисциплін на різних ступенях навчання і чітко визначеній оптимальній кількості понять і термінів на кожному рівні освіти, узгодженості і ясності щодо основних екологічних понять та термінів. Базовими складовими екологічних знань мають бути сучасні уявлення про біосферу та її структурні одиниці; екосистеми, їх біотичну структуру, генетичні типи, принципи класифікації; живу речовину та її роль у біосферних процесах; закономірності колообігів

речовин, енергії та інформації; основні види антропогенного впливу на компоненти довкілля та їх негативні наслідки; основні глобальні, державні і регіональні екологічні проблеми та шляхи їх вирішення; економічні, законодавчі та нормативно-правові принципи раціонального природокористування; основи державної та регіональної екологічної політики тощо.

Однією із центральних ідей модернізації виховання і освіти є ідея розвитку екологічної компетентності здобувачів освіти. Ця необхідність історично передбачена в корінних змінах у світогляді, стилі мислення, традиціях, мотивах поведінки людей у сучасному світі.

Зокрема, згідно з типовою освітньою програмою середньої освіти для ВНЗ I-II рівня акредитації результати навчання повинні робити внесок у формування такої ключової компетентності здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста як екологічна грамотність і здорове життя. Студенти повинні усвідомлювати взаємозв'язок окремого предмета та екології на основі різних даних; ощадно та бережливо відноситися до природних ресурсів, забезпечувати чистоту довкілля.

Такі ключові компетентності, можуть формуватися засобами як окремих предметів, так і їх угруповань. Ключові компетентності можуть інтегруватися, формуючи наскрізні лінії.

Виокремлення в навчальних програмах такої наскрізної лінії ключових компетентностей як «Екологічна безпека й сталий розвиток», спрямоване на формування в студентів здатності застосовувати знання й уміння в реальних життєвих ситуаціях; соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь.

Проблематика наскрізної лінії реалізується через завдання з реальними даними про використання природних ресурсів, їх збереження та примноження. Аналіз цих даних сприяє розвитку бережливого ставлення до навколишнього середовища, екології, формуванню критичного мислення, вміння вирішувати проблеми, критично оцінювати перспективи розвитку навколишнього середовища і людини.

Екологічна освіта для сталого розвитку розглядає в комплексі проблеми навколишнього середовища, охорону навколишнього середовища, ефективне використання природних ресурсів, заходи підтримки екосистем, успішне функціонування суспільства і економіки.

Екологічна освіта як основа формування екобезпечного сталого розвитку природи і суспільства виконує такі основні функції:

– Формує адекватні екологічні уявлення, тобто уявлення про взаємозв'язки в системі «Людина – Природа – Суспільство» і в самій природі. Це дає змогу особистості знати, що і як відбувається в світі природи, між людиною і природою, між природою і суспільством і як варто діяти з погляду екологічної доцільності.

– Формує ставлення до природи. Екологічні знання не гарантують екологічно доцільної поведінки особистості, для цього необхідно ще й відповідне ставлення до природи.

– Формує систему умінь, навичок і стратегій взаємодій із природою.

– Розвиває комунікативні можливості людини через з'ясування понять, які є необхідним компонентом сучасного комунікативного мінімуму кожної людини незалежно від її освітнього і соціального стану. Не обізнаний із цими поняттями громадянин не може адекватно сприймати значну частину сучасної інформації, що поширюється в суспільстві і стосується природи, здоров'я, умов, які створюють небезпеку для життя окремої людини і нації в цілому. Без цих відомостей сучасна людина не може бути вільною щодо прийняття всього спектра доцільних рішень.

– Виконує важливу інформативну функцію, оскільки екологія надає громадянам всебічну інформацію про природне середовище, природні ресурси, які становлять матеріальну основу існування людини, з'ясовує місце людини в природі, її зв'язки з нею і Всесвітом. Усе це забезпечує набуття навичок контакту і спілкування людини з живою і неживою природою, формування цілісного погляду на дійсність, взаємодію людини з людиною і людини з природою. Молода людина вчиться розуміти системний принцип організації життя та природи, і що дуже важливо, в її свідомості на психоемоційному рівні своєчасно створюється система ієрархії таких цінностей, які становлять необхідну передумову раціонального існування нації, держави й особистості в ній.

– Екологічна освіта і виховання формують особистість молоді людини й громадянина, розвиваючи здебільшого їхню психоемоційну та інтелектуальну сфери, здатність логічно мислити, уміння передбачати наслідки своєї поведінки в природі та суспільстві, формувати ставлення до природи як світу свого буття, усвідомлювати свою долю як долю планети, а долю планети як свою особисту [4, с. 357].

Висновки. Екологічна освіта і виховання всіх верств населення є одним із найважливіших і необхідних шляхів, що сприятиме ефективному вирішенню надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України. Сучасна екологічна освіта є системна складова національної системи освіти, яка функціонує на підставі чинного

законодавства про освіту та Національної стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року. Характерною рисою сучасної екологічної освіти є її спрямованість на гармонізацію взаємодії суспільства і природи, розв'язання екологічних проблем та сталий розвиток суспільства. Цілі та завдання екологічної освіти визначаються з врахуванням цілей і завдань національної екологічної політики.

Суспільство на сучасному етапі вимагає від закладів освіти забезпечення максимального розвитку інтелектуальних здібностей і формування загальнолюдських якостей особистості. Насамперед духовного розвитку особистості, якій притаманний екологічний спосіб мислення, екологічна культура, мораль, етика.

Екологічна освіта і виховання повинні орієнтуватись на активну взаємодію людини з природою, побудовану на науковій основі, на оцінюванні людини як частини природи. Екологічні знання, доповнені ціннісними орієнтаціями, повинні стати основою екологічної культури і екологічного мислення. Вони мають сприяти усвідомленню цінностей, допомагати вирішенню комплексних екологічних проблем, що стоять перед людством та забезпечити комфортність його проживання в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія сучасної України. Т 9: «Є-Ж». Київ : Інститут енциклопедичних досліджень. 2009. 712 с.
2. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23.
3. Концептуальні засади модернізації системи освіти в Україні: матеріали наук.-практ. конф. / М-во освіти і науки України; Нар. Укр. акад. Харків, 2002. 206 с.
4. Основи екології : навч. посіб. / Н. Заверуха, В. Серебряков, Ю. Скиба. Київ : Каравела, 2006. 3 вид. 368 с.
5. Основи стійкого розвитку : навчальний посібник / Л. Мельник та ін. Суми : Університетська книга, 2006. 654 с.
6. Про концептуальні засади філософії освіти України / В. Андрущенко. *Практична філософія*. 2004. № 2. С. 45–48.
7. Проблеми екологічного виховання і формування свідомості / М. Гладкий. *Мультиверсум : філософський альманах*. Київ, 2001. Вип. 25. С. 211–220.
8. Федоренко О., Тимочко Т., Ткач В. Питання екологічного виховання та освіти населення. *Екологічний вісник*. 2005. №3. С.1 6–20.

Людмила Сахнюк,
учитель біології та хімії (вищої категорії)
Кролевецького навчально-виховного комплексу № 6
«загальноосвітня школа I-III ступенів –
заклад дошкільної освіти (ясла-садок)»
Кролевецької міської ради
Сумської області

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОЄКТИ ШКОЛЯРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ БІОЛОГІЇ

***Анотація.** У статті автор ділиться досвідом використання проєктних технологій для формування в учнів природничих і екологічних компетентностей. У ній приводяться приклади екологічних проєктів, які можуть зацікавити учнів і сприяти розвитку їх дослідного інтересу.*

Описується діяльність екологічної студії, як одного з видів гурткової роботи.

***Ключові слова:** біоіндикація, дослідні проєкти, завдання сучасної освіти, інноваційні педагогічні технології, метод проєктів, наскрізні змістовні лінії.*

Головним завданням шкільної освіти є виховання громадянина, високоосвіченої людини, здатної навчатися впродовж життя і вміти застосовувати набуті знання в подальшому професійному розвитку. Сучасне суспільство потребує людей, які вміють швидко пристосовуватися до змін, гнучких, здатних працювати більше, ніж в одній професійній позиції, людей допитливих, які прагнуть з'ясувати, що відбувається, і вміти здійснювати вплив на події. Іншими словами, у прийдешній будові світу будуть винагороджуватися, передусім, висока культура, інтелігентність у поєднанні з індивідуальністю і підприємливістю, орієнтованість на майбутнє, творче мислення та фантазія [5, с. 59].

Освіта є глибоким суспільним явищем, яке визначає напрями розвитку людської цивілізації, формує ідеали та цінності особистості, суспільну свідомість. Вона вимагає не просте накопичення знань учнів, а вміння працювати з інформацією, аналізувати її, вибирати потрібне, робити правильні висновки на основі накопичених знань.

Важливим у сучасній освіті є реалізація наскрізних змістовних ліній, формування творчих здібностей учнів, створення оптимальних умов для розвитку їх особистості. Серед наскрізних змістовних освітніх ліній, як

учитель біології, хочу виділити екологічну безпеку і сталий розвиток, здоров'я і безпеку. Саме дисципліни природничого циклу забезпечують реалізацію цих завдань сучасної освіти.

Для розвитку в учнів творчого мислення, фантазії на допомогу вчителю приходять інноваційні педагогічні технології, однією з яких є метод проєктів, що органічно вписується в освітній процес викладання біології.

Працюючи над проєктом, учні оволодівають комплексом біологічних умінь (пізнавальних, практичних, оціночних), основами взаємодії один із одним і рефлексією, вчаться здобувати нові знання, а також інтегрувати їх.

На мій погляд, суттєвими особливостями цього методу є суб'єктивність школяра, діалогічність, креативність, контекстність, технологічність і самодіяльність учнів, які виникають у процесі реалізації методу проєктів. [2, с. 59].

У програмі з біології пропонуються теми проєктних робіт, рекомендується виділення окремих годин для їх захисту. Це роботи різного спрямування: інформаційні, практично-зорієнтовані, дослідні.

Саме дослідні проєкти найбільш цікавлять учнів. Виконуючи їх, діти відчують себе науковцями, вони вчаться аналізувати інформацію, самостійно її обробляють, покращується їх самооцінка, формуються біологічні компетентності. Змінюється й роль учителя. Він координує самостійну діяльність учнів, але не є джерелом інформації. У результаті дослідних робіт учні зближуються з керівником проєкту, краще ідуть із ним на контакт, бачать у ньому порадника, а не контролера. Учитель проводить інструктаж із організації проєктної діяльності, визначає предмет досліджень, запитання, на які потрібно дати відповідь. Разом із дослідниками обговорюються очікувані результати, якими можуть бути стаття, реферат, презентація, відеофільм, постер. Це довготривалі дослідження, які потребують роботи в позаурочний час.

На основі аналізу запитів школярів я зробила висновок, що учні цікавляться проєктами екологічного спрямування. Завдяки таким роботам можна поглибити та коригувати знання учнів із біології, екології, хімії, інформатики, основ здоров'я, формувати їхні дослідні, практичні вміння, навички роботи з комп'ютером.

Для екологічних проєктів, перш за все, визначається актуальна й цікава проблема, над якою діти будуть працювати індивідуально, у парі або групі. Дуже добре, коли учні самостійно пропонують тему роботи, якою їм цікаво займатися, стосовно якої вони мають вже певний обсяг знань [3, с. 37].

В основі одного з перших наших екологічних досліджень стояло питання, запропоноване учнями: «Чому в каштанів рано жовтіє листя? Чим вони хворіють?». Досліджуючи дану проблему, учні поглибили свої знання з таких питань: зовнішня будова рослин; класифікація рослин; процес фотосинтезу; комахи-шкідники; методи захисту рослин від комах-шкідників.

Завершальним етапом цієї проєктної роботи було виготовлення постеру.

З'ясувавши, що причина захворювання каштанів у шкіднику – каштановій молі, діти вирішили рятувати дерева міста і звернулися до міської адміністрації з проханням виділити кошти на інсектициди для лікування рослин. На жаль, отримали відмову з причин відсутності коштів. І хоча цей наш проєкт не отримав позитивного практичного завершення, учнівському ентузіазму не було меж... Діти вирішили відкрити екологічну студію, займаючись в якій вони зможуть досліджувати природу, ознайомлюватися з її проблемами та, по мірі можливості, вирішувати їх. Був складений план роботи студії, придумана її емблема.

Наступною нашою екологічною роботою, ініційованою учнями, був проєкт «Питна вода і наше місто». Завдяки вивченню якості питної води в нашому місті юні екологи поглибили свої знання з питань: значення води в організмі людини; причини сечокам'яної хвороби; причини забруднення води; способи покращення якості води.

Завершальний етап був презентований у Всесвітній день води. Учні представляли свої дослідження перед широкою глядацькою аудиторією, а всі бажаючі могли перевірити проби води із домашніх джерел на вміст нітратів і рН за допомогою простої методики. На додачу, глядачам був запропонований буклет із методикою очищення води в побуті.

Цікавими для наших учнів є проєкти з дослідження екологічного стану навколишнього середовища методами біоіндикації [1, с.15–30].

Ці роботи вимагають детального вивчення конкретного біологічного об'єкту – виду-індикатора, ознайомлення з лімітуючими екологічними чинниками, що викликають зміни в індикаційних видів. Завдяки цьому формується екологічна компетентність дітей, розширюється розуміння єдності живої і неживої природи. Біоіндикаційні дослідження вимагають уміння роботи з формулами, ведення математичних розрахунків, що сприяють формуванню математичної компетентності.

Членами екологічної студії було теоретично опрацьовано декілька різних методик, серед яких ми виокремили дослідження рівня забруднення атмосфери за флуктуаційною асиметрією листя берези повислої та

методами ліхеноіндикації. Дослідження виявилися для дітей настільки цікавими, що розпочалася співпраця з Малою академією наук.

Із досвіду роботи можу запевнити, що подібні проекти логічніше виконувати в другій половині літа, або на початку вересня. Я їх пропоную як літні завдання чи позакласні дослідження на початку осені. Вони вимагають детального аналізу природних явищ, через те пов'язані з активною екскурсійною роботою.

У ході роботи над проектами учні використовують цифрові технології, складають таблиці, діаграми, презентації. Робота з комп'ютером є цікавою для молоді, має багато позитивних моментів: формує вміння самостійно здобувати знання; посилює мотивацію до навчання, підвищує зацікавленість предметом; розвиває інтелектуальні, творчі здібності, вміння працювати з різними джерелами інформації.

Звичайно, щоб упроваджувати метод проектів із використанням інформаційних технологій та сформувати інформаційну компетентність учнів, учитель і сам повинен володіти такою компетентністю.

Робота над екологічними проектами передбачає вивчення конкретних природних об'єктів та явищ, досліджуючи які, учні бачать природу, контактують із нею, установлюють певні закономірності, роблять висновки, відчувають себе частиною природи, починають розуміти її проблеми і намагаються допомогти в їх вирішенні.

Найкращою оцінкою діяльності учителя по закінченні роботи над проектом є нова пропозиція школярів: «А давайте дослідимо...». І полинула безмежна дитяча уява серед великого різноманіття місцевих екосистем та непізнаних природних явищ. Їх енергія й зацікавленість активізує роботу самого педагога, стимулює його професійне зростання, формує відчуття задоволення власною роботою. А заради цього я буду працювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біоіндикація. Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт студентами напряму підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / А.Горова та ін. Дніпро : Національний гірничий університет, 2014. С. 76.
2. Задорожний К. Активні форми та методи навчання біології. *Бібліотека журналу «Біологія»*. Вип.12. Харків. 2008. С. 72.
3. Киян Т. Проектна й дослідна діяльність у позакласній роботі з біології. *Біологія*. 2011. № 2. С. 17–20.
4. Руденко С., Костишин С., Морозова Т. Загальна екологія : практичний курс. Частина 1. Чернівці : Рута, 2003. С. 320.
5. Свінченко І. Інтерактивні форми діяльності на уроках біології. Частина І. *Бібліотека журналу «Біологія»*. Вип. 4. Харків. Вид. група «Основа», 2011. С. 100.

Віра Хорошун,
керівник гуртка
комунального позашкільного
навчального закладу «Охтирський
міський центр позашкільної освіти –
Мала академія наук учнівської молоді»,
м. Охтирка

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ГУРТКУ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ «ГЕОГРАФ-НАУКОВЕЦЬ»

***Анотація.** Розглянуто основні аспекти формування екологічної компетентності вихованців гуртка «Географ-науковець» у процесі екологічної освіти. Наведено приклади власного рішення проблеми під час експедиційної та проєктної діяльності.*

***Ключові слова:** екологічна експедиція, екологічна компетентність, екологічна освіта, позашкільна освіта, проєктна діяльність.*

Постановка проблеми. Кожен громадянин має володіти певною базою екологічних знань, що дозволить розуміти й оптимально розв'язувати екологічні проблеми на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, загальнолюдських досвіду й цінностей. Тому можна стверджувати, що саме екологічній освіті сьогодні належить провідне місце серед складових принципів створення фундаменту екологічної безпеки України.

Екологічна компетентність багатогранна і включає мотиваційну діяльність, яка передбачає творче застосування наявних знань та вмінь, власного життєвого досвіду і дає змогу особистості ефективно діяти та досягати конкретної мети в сфері екології.

Результатом набуття екологічної компетентності підростаючим поколінням є усвідомлення первинності законів природи по відношенню до соціальних законів, розуміння взаємної залежності та впливу суспільства і природи, власної відповідальності за екологічні проблеми не лише свого регіону проживання, а й світу загалом. У сучасних умовах розвитку суспільного життя і загрози екологічної кризи надзвичайно важливим є набуття учнями екологічної компетентності, адже від рівня сформованості в них вказаної компетентності в найближчому майбутньому буде залежати стан довкілля [1].

Основні підходи до змісту, сутності та структури екологічної компетентності, визначення принципів, за якими відбувається її формування визначено в працях О. Колонькової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей [3].

Метою цієї статті є визначення й обґрунтування теоретичних засад проблеми формування екологічної компетентності вихованців гуртка «Географ-науковець».

Виклад основного змісту. Формування екологічної компетентності відбувається в процесі екологічної освіти й відповідно покликане слугувати провідником екологічної культури в змісті освіти, створює мотивацію для реалізації здатності особистості до ситуативної діяльності в побуті й природному оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [3].

Екологічна освіта підростаючого покоління полягає у вихованні дбайливого ставлення до довкілля, виховання екологічно грамотної поведінки в природі, покращення наукового розуміння екологічного стану земної кулі, підвищення рівня набутих вихованцями знань у сфері природничих наук та математики. Спрямоване на розширення обсягу екологічних знань.

Екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи – середовища перебування людини, яка має бути зацікавленою в збереженні цілісності, чистоти, гармонії з природою. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів, обов'язку й відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності. Екологічна освіта сприяє формуванню в дітей, а через них у соціумі високоморальних рис, екологічної культури і відповідальності перед собою і суспільством за стан навколишнього середовища.

Завданнями екологічного виховання і навчання є:

- допомогти вихованцям усвідомити реальність тієї шкоди, якої завдає людство природі;
- дійти до висновку, що людина тільки тоді досягне найкращих позитивних результатів, коли вона при використанні об'єктів природи буде ставитися до них з повагою;
- донести до суспільства ідею необхідності підтримки охорони і відновлення навколишнього середовища на різних рівнях – від «малої батьківщини» до планети в цілому.

Перш за все у вихованців закладів позашкільної освіти необхідно сформувати мотиви, необхідності й бажання, прагнення та інтерес до пізнання об'єктів, явищ живої природи і людини як природної істоти. На другому етапі формуються екологічні проблеми, як наслідок реальних протиріч між людським суспільством і живою природою. Пізнавальний інтерес на цьому етапі розвивається на основі дослідження діяльності людини як екологічного фактора, економічної й позаекономічної оцінок, початкової характеристики екологічних проблем і уявлень про прогнозування можливих змін у природних системах [2].

Вагомим аспектом набуття екологічної компетентності є ознайомлення вихованців із основними екологічними поняттями, екологічними закономірностями, класифікацією екологічних чинників, екологічними групами рослин стосовно світла, води та ґрунтів різної кислотності, що передбачено при вивченні теми «Охорона навколишнього природного середовища» навчальної програми «Географічне краєзнавство з основами науково-дослідної діяльності» (автор В. Хорошун).

Цей етап передбачає накопичення знань про природні об'єкти, закономірності розвитку та функціонування біологічних систем.

Наступний етап – практичний – є важливим у формуванні відповідального ставлення вихованців до природи. На цьому етапі забезпечується реальний внесок вихованця в справу охорони навколишньої природи, оволодіння нормами і правилами поведінки в природному середовищі.

Одна з провідних перспективних форм екологічної освіти і виховання в природі, які сприяють вивченню природи рідного краю та набуття екологічної компетентності, є екологічні експедиції, практики. Специфіка польових досліджень, на відміну від лабораторних, полягає в тому, що вони проводяться на множині популяцій, біоценозів чи екосистем, що в лабораторних умовах здійснити неможливо. Польова практика дозволяє спостерігати природні об'єкти, процеси та явища в динаміці і отримувати повне уявлення про їх всебічну взаємодію шляхом практичної діяльності [4].

Побачене та почуте при безпосередньому спілкуванні з навколишнім середовищем у процесі екскурсійно-експедиційної діяльності легко засвоюється та відтворюється в пам'яті, спонукає логічно мислити, робити власні висновки, знаходити свої індивідуальні, часом оригінальні пояснення.

Учасники експедиції знаходять необхідну інформацію, визначають коло питань, що підлягають з'ясуванню, моделюють, експериментують і

формулюють висновки. Отримані на практиці дані можна використовувати для проведення екологічної експертизи району, а також для написання конкурсних та наукових робіт. Завдяки проведеним екологічним експедиціям вихованці оволодівають практичними навичками збору та оформлення гербаріїв, проведення досліджень ґрунтів, збору та опису мінералів та гірських порід, дослідження гідрологічних характеристик водойм, вивчення кліматичних характеристик місцевості, які використовуються для написання науково-дослідних робіт.

Налагоджено співпрацю вихованців гуртка «Географ-науковець» з Гетьманським національним природним парком (НПП). Це робить можливим проведення наукових досліджень природних комплексів краю та їхніх змін в умовах рекреаційного використання та впливу динаміки кліматичних умов. Сприяє розробці методичних рекомендацій з питань організації дослідної роботи вихованців закладу позашкільної освіти, проведенню заходів з охорони навколишнього природного середовища та ефективному використанню природних ресурсів, організації екологічної освітньої роботи.

Практикуються проведення спільних занять, семінарів, практичних занять з фахівцями та науковцями Гетьманського НПП. Під час заходів вихованці мають змогу поповнити знання щодо видового складу флори та фауни Гетьманського НПП, рекреаційних можливостей гідрологічних заказників у межах парку: Бакирівського, Хухрянського, Литовського бору. Дослідна діяльність сприяє визначенню сфери наукових інтересів, розкриттю здібностей вихованців та набуттю дослідної компетентності у процесі активного пізнання [5].

Результатом тісної співпраці стали дослідні роботи: «Видовий склад рослин еколого-пізнавальної стежки «Литовський бір» у серпні-вересні під час переважання аридних умов зволоження», «Характеристика трав'яного покриву похідного лісу північної околиці міста Охтирка під впливом різних погодних умов», «Особливості рослинного покриву східного схилу Доброславівської гори», «Характеристика схилів корінного берега Ворскли на ділянці від р. Олешня до с. Доброславівка», «Динаміка стариць річки Ворскла в період 1989-2019 рр.».

Під час літньої практики в літньому оздоровчому таборі дослідно-експериментального напрямку «Юні науковці» проводяться також спільні експедиції територією парку з дослідження екологічного стану річки Ворскла, вивчення озер та боліт тощо [4].

Чотири роки поспіль (у 2014, 2015, 2016 та 2017 роках) у рамках табору був реалізований науково-освітній проєкт «Дитяча еколого-

дослідна експедиція на території Гетьманського НПП», метою якого є ознайомлення учнів-дослідників з водними об'єктами, що знаходяться на території Гетьманського НПП, процесом вивчення їх динаміки за допомогою мап різних років, шляхом поєднання теорії та практики, надати можливість працювати у фондах музею, проводити екскурсії та моніторингові спостереження, формувати екологічну компетентність.

Фонди краєзнавчого музею є джерелом пізнання природи рідного краю гуртківцями. Вони вчаться працювати з різними видами картографічних джерел, краєзнавчим матеріалом. Це формує почуття обов'язку і відповідальності за збереження природи, спонукає до природоохоронної діяльності, запобігання нанесенню збитків природі. Вихованці відчувають відповідальне ставлення до природи свого краю, набувають уміння і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях). Забезпечується зв'язок теорії з практикою та досвідом дітей, що сприяє поглибленню знань з таких шкільних предметів, як географія, біологія та планово й систематично здійснюється процес засвоєння екологічних знань [5].

З метою ознайомлення учнів-дослідників з особливостями будови долини Ворскли, вивчення її морфометричних характеристик, екологічного стану та біологічного різноманіття на території Охтирського району в 2019 році ми започаткували проєкт «Географічний марафон». Особлива увага звертається на геологічну роботу річки Ворскли під час весняного водопілля 2018 року.

Виявленню та підтримці обдарованої молоді, залученню її до науково-дослідної діяльності сприяє участь у заходах обласного проєкту «Голос крові: ми – Українці», інтерактивних конкурсах «МАН-Юніор Ерудит», «МАН-Юніор Дослідник», Всеукраїнських зборах екологічних загонів.

Реалізовані спільні освітні та дослідні проєкти, експедиції відіграють важливу роль в освітньому процесі, забезпечують якісну підготовку юних науковців до участі у Всеукраїнському конкурсі-захисті пошуково-дослідних робіт учнів-членів МАН, Всеукраїнському біологічному форумі учнівської та студентської молоді «Дотик природи», Всеукраїнському конкурсі дослідних робіт учнів 6–8 класів.

Висновки. Результат екологічної освіти – сформована екологічна компетентність, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне); наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи; екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я;

набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях); безпосередньою участю в природоохоронній роботі; передбаченням можливих негативних віддалених наслідків природо-перетворювальної діяльності людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицький В. Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття. Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки: зб. матер. Всеукр. пед. конф. (Київ, 2–3 грудня 2008 рік) / В. Вербицький. Київ : АБЕРС, 2008. 308 с.

2. Панченко С. Дослідна робота школярів з біології: [навч.-метод. пос. / за заг. ред. С. Панченко, Л. Тихенко]. Суми : Університетська книга, 2008. – 368 с.

3. Пустовіт Н. Освіта для сталого розвитку – важливий напрям підвищення екологічної компетентності вчителя. URL: [http:// studentam. net. ua / content / view /7570/97/](http://studentam.net.ua/content/view/7570/97/)

4. Хорошун В. Організація пошуково-дослідної роботи у гуртках природничо-географічного спрямування «Географ-науковець» : матеріали конференції [«Обдарована молодь – успішна держава»] (м. Суми, 26 листопада 2014 р.) / Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Суми : РВВ СОППО, 2014. 332 с.

5. Хорошун В. Екологічне виховання в природничому гуртку позашкільного навчального закладу. Сучасні підходи до організації роботи позашкільного навчального закладу: [навч.-метод. пос. / за заг. ред. к.п.н. Л. Тихенко]. Суми : Університетська книга, 2016. 296 с.

РОЗДІЛ II. РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА І СТАЛИЙ РОЗВИТОК» В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Світлана Демченко,
учитель хімії та біології
Комунальної установи
Сумська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 24,
м. Суми, Сумської області

МОТИВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ УРОКІВ БІОЛОГІЇ ТА ХІМІЇ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю можливостей використання мотиваційних підходів для ефективного формування пізнавального інтересу на уроках біології та хімії.

Ключові слова: мотивація, пізнавальний інтерес.

Постановка проблеми. У сучасних умовах завданнями школи не стоїть дати людині запас знань на все життя. Її мета – дати кожному учню опорні знання, розвивати його мислення, щоб він умів оцінити нові факти, явища та ідеї, з якими буде зустрічатися в житті і професії, щоб він був здатен до прийняття, осмислення, відбору та використання добутих знань. Школа має навчити вчитися, розвинути пізнавальні інтереси й здібності, виховати творчу особистість, забезпечивши її системою знань й умінь, які будуть підґрунтям подальшої самоосвіти.

Мета статті. Проаналізувати різні підходи забезпечення мотивації на уроках біології і хімії, виявити методичні та дидактичні особливості їх використання та обґрунтувати актуальність упровадження в освітньому процесі.

Виклад основного змісту. Сучасний школяр влаштований так, що знання досить рідко стають у нього глибокими. Найчастіше вони залишаються на поверхні, і тому неміцні. Розвиток пізнавального інтересу – складне завдання, від вирішення якого залежить ефективність навчальної діяльності школярів.

У зв'язку з необхідністю підвищення успішності розвиток пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання має велике значення для будь-якого навчального предмета. Використання різних мотиваційних завдань дає можливість формувати позитивне ставлення до навчання і створення в учнів поштовхів до вивчення предметів природничого циклу.

Аналіз літературних джерел свідчить, що в сучасній психології і педагогіці відсутня єдність у визначенні сутності поняття мотивації. Під поняттям «мотивація» психологи розуміють кілька психологічних явищ, а саме:

- систему факторів або сукупність причин, які спрямовують людину до виконання певних дій чи бездіяльності, спонукають до активності;
- усвідомлене використання цілої системи збудників, які сприяють активізації діяльності;
- процес розгортання системи збудників, який безпосередньо відбувається в структурі відповідної діяльності [4, с. 34].

У педагогіці мотивація навчання також має різні визначення. Зокрема, М. Алексєєв вважає, що мотивація – сукупність причин, що визначають різні прояви активності учнів [1, с. 4]. На думку А. Маркової, мотивація навчання є сферою поведінки, яка містить у собі мотиви, цілі, емоції та вміння вчитись [3, с. 11]. Для того, щоб навчальна діяльність учнів була успішною, вчитель має розвивати саме позитивну мотивацію навчання, викликаючи при цьому в учнів не лише інтерес, але й бажання вчитись. Т. Бланк наголошує, що успіх навчальної діяльності залежить саме від того, як уміло вчитель формує позитивну мотивацію навчання. Оскільки, чим вищий рівень мотивації, тим більших результатів учень зможе досягти. Для цього, крім використання відповідних методів стимулювання, вчитель має виконувати й інші завдання. Серед них: вивчати мотиваційну сферу кожного учня; враховувати інтереси і нахили учнів; надавати учням шанс себе проявити; формувати нові мотиви, що підвищують інтерес учнів до діяльності; створити здорове суперництво, а також підтримати успіх учнів та створити для цього відповідні умови [2, с. 2].

Формування позитивного ставлення до навчання є важливим чинником підвищення навчальної успішності дітей. Щоб підвищити рівень прагнення до навчання дітей, потрібно викликати в них інтерес, заохотити. Адже, якщо в учнів не буде інтересу до навчання, то це може призвести до втрати «спільної мови». Активізувати мотивацію до навчання можна наступними шляхами:

- 1) використовувати гру, практично-наукову діяльність, формувати прагнення відкрити щось нове у вже відомому;
- 2) застосовувати винахід (спробу досягати чогось значущого, що матиме право існувати не лише для окремої особистості, але й стане прийнятним для будь-кого);
- 3) добирати урок так, щоб він не залишався «мертвим тягарем» для учня, а щоб він був цікавою знахідкою для подальшого учіння школяра;

4) необхідно пам'ятати й про те, що покарання за неправильне вирішення навчальних завдань є найостаннішим і найменш ефективним заходом, який завжди викликає негативні емоції й негативно впливає на ставлення дитини до навчання.

У власній педагогічній діяльності з біології і хімії особливо успішними є окремі мотиваційні підходи. Пропоную розглянути п'ять груп мотиваційних підходів, які можна використовувати для ефективного формування пізнавального інтересу на уроках біології та хімії.

I група – мотивація навчальної діяльності шляхом інформаційних повідомлень вчителя, бесід, вікторини.

Урок біології на тему «Хімічний склад клітини». У 1972 році цей елемент було включено до списку життєво необхідних для людини, він міститься в кожній клітині організму, входить до складу нігтів, волосся, шкіри, очей, печінки, зберігається в м'язовій тканині, у білих і червоних кров'яних клітинах, входить до складу активних центрів близько 200 ферментів, бере участь у синтезі білків. Про який елемент йде мова? (*Цинк*).

У 1925 році дослідження вчених показали, що цей елемент, як і Ферум, необхідний для утворення гемоглобіну, є важливим мікроелементом для організму людини, цей елемент робить жінку «найчарівнішою і найпривабливішою». Модниці Давньої Греції та Давнього Риму носили з нього прикраси, які впливали на стан шкіри та жіночі гормони. Про який елемент йде мова? (*Мідь*).

Медики знайшли цей елемент у сітківці ока людини, тварин та птахів. В орла його вміст у сітківці в 100 разів вищий, аніж у людини. Він відкритий у 1817 році і названий на честь Місяця. Цей мінерал необхідний для боротьби з «убивцею ХХ століття» атеросклерозом. (*Селен*).

Урок хімії на тему «Вступ. Хімія – природнича наука. Речовини та їх перетворення в навколишньому середовищі».

1. Пригадайте, яке значення мають знання про природу в житті та діяльності людини.

2. Чи допомагаєте ви мамі куховарити? А чому борщ має червоне забарвлення?

3. Які речовини є у вашій ванній кімнаті? Що відбувається з милом чи шампунем у воді?

4. За допомогою яких речовин ваша мама виводить плями на одязі? Що вам відомо про них?

5. Чи любите ви працювати на городі? Як ваші батьки «перемагають» бур'яни?

II група – мотивація навчальної діяльності шляхом демонстрації хімічного експерименту.

Проведення демонстраційного досліду «Гіацинт рожевий – індикатор». У дві пробірки налити настоєм гіацинту рожевого. До одної пробірки долити лимонного соку, а до іншої – розчину питної соди. Чи змінилося забарвлення в обох пробірках? Якого кольору став вміст кожної пробірки? Чому ми одержали різне забарвлення? Про що це свідчить? Яку роль виконував настій гіацинту рожевого?

III група – мотивація навчальної діяльності шляхом використання художньої літератури, легенд.

Урок «Структура періодичної системи». Казка «Будинок, який побудував великий Хімік». Було це давно. У XIX столітті жив і працював видатний хімік Дмитро Іванович Менделєєв. Довго казка розказується, та ще довше діло робиться. 40 довгих років будував вчений дім для хімічних елементів. На той час їх було відомо аж 63. У 1869 році будинок був майже готовий. Складався він з 7 поверхів (горизонтальних рядів), які Менделєєв назвав – періоди. 1–3 періоди вчений назвав малими, бо склалися вони лише з одного ряду, а от 4–7 назвав великими (два ряди входять до складу періоду). Великий будинок мав 8 під'їздів – вертикальних стовпчиків, які Менделєєв назвав – групи. Група ділиться на головну і побічну підгрупу. Елементи, що складають довгий вертикальний рядок, належать до головної підгрупи. Відповідно короткий рядок – елементи побічної підгрупи. Горизонтальний ряд, перетинаючись з вертикальним, утворюють клітинки – квартири, де і живе хімічний елемент. Кожна клітинка-квартира має відповідний порядковий номер, який позначають літерою Z. Заряд ядра атома (число протонів) співпадає з порядковим номером хімічного елемента, число електронів дорівнює числу протонів, але має протилежний знак. Багато чого може розповісти клітинка-квартира про свого господаря.

Вивчаючи тему «Хвороботворні бактерії» теж звертаємось до народних легенд. Ось одна з них. Чума ходила по селах під виглядом дівчини-жебракки, що просила хліба і перетворювалась на чорного kota, пса чи курку. Бідні співчували, допомагали, хто чим міг, а багаті ставились до неї по-іншому. Вони навмисне уникали зустрічі з нею. Хлопчик багача сказав, що батька нема, пішов у поле, а мама в димарі сховалась. За це чума-дівчина умертвила і батька, і матір. А коли вона у вигляді чорної кішки зустріла бідного, то він забрав її до дому і нагодував молоком, яке його жінка купила в сусідки за гроші. Чума обійшла цю сім'ю і не завдала лиха. Потім кішка вибігла на двір і пішла до сусідки, в якій жінка купила молока. Через деякий час багачка була мертва і в руках тримала гроші, які взяла за молоко.

IV група – мотивація навчальної діяльності в процесі пізнавальних ігор. Урок «Хімічні елементи, їх назви і символи». Знайдіть помилки, які допустив Незнайко.

*Ха! Атом, йон, молекули дрібненькі...
Це так просто, друзі дороженькі,
Атом має свій заряд.
Йон за йоном у Системі
Стали всі швиденько в ряд...
Вони латинську назву мають,
Символи я добре знаю.*

Гідроген – то символ N,
Всім це ясно, як у день.
А Сульфур я знаю – O,
Це відомо теж давно.
Ломоносов у Систему їх поставив у ряди.
Періодичну став вивчати, бачу –
Не минуть біди...
Друзі, я прошу вас слізно,
Ви мені допоможіть,
І помилки в цьому вірші
Якнайшвидше ви знайдіть.

У група – мотивація навчальної діяльності з використанням приказок, загадок, прислів'я.

Не кінь, не віл, а прив'язаний (гарбуз).
Висить відерце, а у відерці серце (горіх).
Що то за голова, що лиш зуби і борода? (Часник).
Як на неї подивився, то сльозами zalився (цибуля).
Зубів не має, а кусає (кропива).
Що за трава, що і сліпий пізнає? (Кропива).
Сімсот невісток на одній подушці сплять (соняшник).
Стоїть при дорозі, на одній нозі, голова мала, а в ній тьма (мак).
З води росте, на воді сидить, у воду дивиться (лілея).
Без очей, без рук, а лізе на дрюк (квасоля).
Влітку наїдається, а взимку відсипається (ведмідь).
Повзун повзе, сімсот голок везе (їжак).
Двічі родився, у школі не вчився, а години знає (півень).
Хто на собі свій будинок носить? (Черепаха).
Уночі гуляє, а вдень спочиває, має круглі очі, бачить серед ночі (сова).
На одному коромислі два змії висять (брови).
Одної матері й одного батька, а нікому з них не син (дочка).

Висновок. Отже, мотивація навчальної діяльності учнів забезпечує їх інтерес до предмета та бажання вчитися. Проаналізувавши різні підходи забезпечення мотивації на уроках біології і хімії, впроваджені у власній педагогічній діяльності, найбільш ефективними вважаю наступні способи мотивації навчальної діяльності: шляхом інформаційних повідомлень вчителя, бесід, вікторини; шляхом демонстрації хімічного експерименту; шляхом використання художньої літератури, легенд; у процесі пізнавальних ігор; з використанням приказок, загадок, прислів'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев М. Мотивы навчання учнів. Київ : Радянська школа, 1974. 120 с.
2. Бланк Т. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. Харків: ВГ «Основа», 2009. С. 9.
3. Маркова А. Формирование мотивации учения : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1990. 192 с.
4. Семичко В. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». Киев : Миллениум, 2004. 521 с.

Олена Євтушенко,
завідувачка науково-методичної установи
«Районний методичний кабінет»,
методист із біології та хімії відділу освіти
Білопільської райдержадміністрації Сумської області

**РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЛІНІЇ
«ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА І СТАЛИЙ РОЗВИТОК»
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ БІЛОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ**

***Анотація.** У статті розглядаються актуальні питання щодо реалізації наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» на уроках природничих дисциплін. Звертається увага на необхідність формування особистості, яка має шанобливе ставлення до довкілля, бажання дотримуватися здорового способу життя, здатна випрацювати модель своєї поведінки та дій, що відповідають потребам сталого розвитку.*

***Ключові слова:** екологія, концепція Нової української школи, наскрізна змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток», освітній процес, позакласна робота.*

Ян Амос Коменський стверджував, що людина – це частина природи. Отже, від того, що ми робитимемо і що ми не робитимемо, сьогодні залежить чи буде в наступного покоління майбутнє. А звідси й актуальність проблеми – зміна ставлення людства до природи і до використання її ресурсів [6].

На сьогодні маємо досить сумну статистику щодо нашої країни – за кількістю «технічного» бруду на душу населення Україна посідає одне з перших місць у Європі; середня тривалість життя людей в Україні – 66 років, що на 5-6 менше, ніж у сусідніх країнах, і на 12-15 років менше, ніж в Японії (79 років), Ісландії (78 років), США (75 років) тощо. Вочевидь це є результатом сучасних масштабних екологічних змін, що спричинені екологічною безграмотністю, безвідповідальністю, бездіяльністю, відсутністю бажання бачити очевидне всіх вікових категорій населення нашої країни.

Як відповідь на зазначений запит реалізовується компетентнісний підхід до формування змісту й організації освітнього процесу, який відображено в Державному стандарті базової та повної середньої загальної

освіти, Концепції Нової української школи й конкретизовано в навчальних програмах для всіх предметів. Зокрема йдеться про реалізацію однієї з наскрізних ліній – «Екологічна безпека і сталий розвиток». Вона підсилює формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості: збереження, захист довкілля й усвідомлення сталого його розвитку, готовність брати участь у вирішенні питань навколишнього середовища й розвитку суспільства [4].

Її реалізація, як і інших наскрізних ліній, відбувається через:

- організацію навчального середовища;
- навчальні предмети;
- предмети за вибором;
- робота в проєктах;
- позакласна навчальна робота, робота гуртків тощо.

Перевантаженість навчальних програм природничих дисциплін фактичним матеріалом, гоніння за якісними результатами зовнішнього незалежного оцінювання (йдеться про найбільш обірану форму роботи на уроці – тести) спричинили відхід на другий план формування в учнів усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у природі, розуміння її цілісності та важливості сталого (керованого) розвитку країни для майбутніх поколінь. А разом із тим учень має цінувати природні ресурси, розуміти, що від цього залежить його здоров'я й добробут (та й добробут усієї країни, бо всі прагнуть до економічного розквіту держави), усвідомлювати необхідність збереження чистоти довкілля, екологічно виважено поводитися в навколишньому середовищі тощо. Отже, перед учителями стоїть не просте завдання – формування якісної екологічної культури школярів на кожному уроці та критичного ставлення до всіх процесів і явищ у господарстві та суспільстві.

Конкретний приклад – застосування пестицидів. На уроках географії звертається увага на позитивну економічну сторону, оскільки це один із способів підвищення врожайності, а, отже, й прибутку в кінцевому результаті. Тут варто загадати, що досить важливим є наголошення на єдності всіх природничих наук (один із законів екології – закон фізико-хімічної єдності всіх природничих наук, що був сформульований В.І. Вернадським). Іншими словами – що шкідливо для однієї частини живої речовини, те шкодить й іншій її частині. Отже, у вищезазначеному прикладі ми доходимо до радикально протилежного висновку: застосування пестицидів екологічно неприпустиме. Цьому поясненням є ланцюгова реакція: шкідники розмножуються і пристосовуються до відповідних доз дуже швидко → збільшення обсягів застосування

пестицидів та їх концентрації → екологічне забруднення або синтез інших сполук → екотоксикація біосфери. Розуміючи це, старшокласники виходять на дослідний проект, у процесі роботи над яким їм доведеться віднайти не один причинно-наслідковий ланцюжок та за результатами роботи дійти до правильних висновків.

Інший приклад – тема уроку «Повітря та його склад» (хімія, 7 клас, [3]). Можна розпочати із випереджуючих завдань: скласти казку чи вірш про забруднення повітря, намалювати асоціативні малюнки «Чисте повітря» та «Брудне повітря», скласти рекомендації жителям міста «Допоможи повітрю стати чистим».

У процесі вивчення теми доцільними будуть задачі екологічного змісту. Приклад. Повітря в лісі багате на кисень і фітонциди. Гектар лісу за рік очищує 18 млн м³ повітря, а за годину поглинає стільки вуглекислого газу, скільки видихає 200 осіб. Фітонциди берези і тополі вбивають бактерії через 20 хв., сосни і дуба – через 15 хв. Як люди використовують ці властивості? Обчисліть об'єм повітря, що залишилося неочищеним (за рік), якщо внаслідок вирубки було знищено 50 гектарів лісу»).

У якості домашнього завдання бажаючим учням запропонувати наступне. Довести або спростувати тезу «Повітря може бути забрудненим як на повітрі, так і в закритому приміщенні». А протягом вивчення всієї теми 2. «Кисень» (щоб екологічна тематика була наскрізною) можна запропонувати учням попрацювати над мініпроектами з подальшим захистом на уроці узагальнення та систематизації знань з вивченої теми. Теми проєктів: «Вивчення впливу автомобільного транспорту на територію, прилеглу до школи»; «Установлення джерел забруднення атмосферного повітря в приміщенні школи»; «Установлення джерел забруднення атмосферного повітря вдома» тощо.

Не менш «благодатною» для реалізації наскрізної лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток» є тема з хімії в 7 класі «Вода».

Тож, із метою реалізації наскрізної лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток» змінилися напрями роботи методичних осередків Білопільського району. Зрозуміло, що в контексті цього були змінені самі методичні теми районних методичних об'єднань учителів географії, біології, хімії, фізики, але не лише це. Відповідно до методичних рекомендацій [1, 2] щодо реалізації зазначеної наскрізної лінії на кожному уроці наші вчителі працюють над створення районного банку компетентнісно-орієнтованих завдань до всіх уроків з природничих дисциплін. На кінець 2020 року планується створення електронної версії збірки таких завдань для учнів основної школи.

Значущу роль у формуванні вмінь критично оцінювати результати людської діяльності, усвідомлювати важливість ощадного природокористування відіграє інтегрована позакласна робота. Насамперед це – проведення екскурсій з біології з елементами географії та фізики; конкурс цікавих задач з природничим змістом; організація дослідної роботи (презентації, конференції, навчальні проекти) та участь школярів у Міжнародному інтерактивному природничому конкурсі «Колосок» (щорічно бере участь понад 20 % школярів закладів загальної середньої освіти району), Усеукраїнському фізичному конкурсу «Левеня» тощо.

Отже, піднята проблема зобов'язує вчителів природничих дисциплін до іншого, екологоцентричного викладання предметів. Результат роботи вчителя в такому разі буде вимірюватися не результатами зовнішнього незалежного оцінювання, а рівнем екологічної компетентності дитини, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище і розумним ставленням до природи; умінням організувати себе і в подальшому свою родину на екологічне співіснування в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біологічна освіта в основній школі у 2019-2020 навчальному році: методичні рекомендації педагогам / укл. В. Успенська. Суми : ФОП Цьома, 2019. 108 с.
2. Відкритий електронний ресурс для скачування посібників серії «Зелений пакет». URL:<http://www.greenpack.in.ua/school/high/> (дата звернення: 30.10.2019).
3. Навчальні програми 5–9 класи. Наскрізні змістові лінії. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/> (дата звернення: 28.10.2019).
4. Наскрізні змістові лінії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniji> (дата звернення: 28.10.2019).
5. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 30.10.2019).
6. Стратегія сталого розвитку України до 2030. Проект URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/SustainableDev-Strategy-for-Ukraine-by-2030.html> (дата звернення 30.10.2019).
7. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році : Лист Міністерства освіти і науки України від 01.07.2019 № 1/11-5966. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniji> (дата звернення: 28.10.2019).

Ірина Сорочинська,
методист методичного кабінету відділу освіти
Ківерцівської районної державної адміністрації
Волинської області

ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ У СПІВПРАЦІ З КІВЕРЦІВСЬКИМ НАЦІОНАЛЬНИМ ПРИРОДНИМ ПАРКОМ «ЦУМАНСЬКА ПУЩА»

***Анотація.** У статті проаналізовано основні проблеми, що виникають у вчителів практиків та молодих учителів природничих дисциплін при реалізації концепції неперервної екологічної освіти, окреслено основні орієнтири розвитку та обґрунтовано можливі шляхи покращення взаємодії «школа – Національний парк» з метою формування екологічної компетентності учасників освітнього процесу. Акцент зроблено на тому, що важливо не лише формувати екологічну компетентність власне самих педагогів, а й їхню готовність до розвитку екологічної компетентності учнів, оскільки це взаємопов'язано й взаємозумовлено.*

***Ключові слова:** екологічне мислення, екологічна свідомість, екологічна компетентність, природоохоронні заходи, національний природний парк.*

Постановка проблеми. Однією із умов існування суспільства є його екологічно-орієнтований розвиток, при якому зростання добробуту людства не супроводжується руйнуванням навколишнього середовища, не порушує стійкість природних екосистем [1].

Новітні стандарти до випускників шкіл визначили основні ключові компетенції. Однією з них є екологічна грамотність і здорове життя, що передбачає «уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини» [3].

Екологічна безпека суспільства тісно пов'язана з рівнем освіченості, культури та вихованості його людей. На міжнародному рівні постала проблема розширення, вдосконалення і модернізації всієї системи екологічної освіти і виховання на принципах неперервності, системності і систематичності; переходу від споживацького, антропоцентричного підходу до вивчення природи до екоцентристського, усвідомлення цінності

природи та своєї відповідальності за стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей [2].

Саме тому проблема формування екологічно компетентної особистості як складової життєвої компетентності стала провідною в сучасній психолого-педагогічній науці.

Кому як не вчителям, викладачам природничих дисциплін належить роль і обов'язок формувати екологічний світогляд, екологічне мислення, екологічну культуру, мораль і етику. Зараз ключовою фігурою у формуванні екологічної компетенції майбутніх поколінь залишається учитель. Тому вдосконалення професійної компетентності учителів, їх практична екологічна освіта, культура, готовність до практичної природоохоронної та еколого-натуралістичної роботи з дітьми в співпраці з національними парками є настільки актуальними.

Виклад основного матеріалу. Необхідність гармонійного співіснування суспільства і природи є очевидною вимогою часу, на чому наголошують ряд міжнародних угод. Одним із втілень цих прагнень є створення об'єктів природно-заповідного фонду, які мають забезпечити необхідний баланс у системі співіснування суспільства та природи. На сьогодні є надзвичайно важливою така функція природоохоронних об'єктів як екологічна освіта та виховання. Екологічна освіта, як складова природоохоронної пропаганди, має формувати екологічну культуру та свідомість суспільства, без яких не можливе впровадження засад сталого розвитку.

Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» має значний потенціал для розвитку еколого-освітньої діяльності. Він є місцем впровадження екологічної освіти, що здійснюється з метою забезпечення підтримки природно-заповідної справи, підвищення екологічної свідомості і розвитку екологічної культури населення. Відповідно, основним завданням екологічної освіти та виховання є формування в учасників освітнього процесу сучасних уявлень про роль у збереженні ландшафтів та біорізноманіття природно-заповідних територій як ключових ділянок забезпечення стійкості екосистем та екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку.

У межиріччі приток Прип'яті – Стиру та Горині розташований унікальний Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» – зелена перлина України. Парк є ядром екологічної мережі національного значення, місцем проведення наукових досліджень заповідних природних комплексів та об'єктів. Парк створили з метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів на базі

водно-болотних угідь і лісових масивів Ківерцівського району Волинської області.

Цей природний комплекс зберігає надзвичайно багате біорізноманіття, тут наявні рідкісні види тварин та рослин. У тутешніх лісах живуть десятки зникаючих видів, деякі з яких занесені в Червону книгу Європи та Світу. Територія парку строго розмежована. Існують окремі зони для полювання та іншого господарського промислу, для відвідування туристів, і закриті для сторонніх ділянки, де проводяться наукові дослідження. Тут можна доторкнутися до дубів, яким вже понад 500 років. Не менш поважним віком володіють і тутешні сосни і граби, росте унікальна для України дугласія, або «хвойний дуб». Можна побачити величні і неповторні поліські орхідеї. Захоплюючі краєвиди зачаровують своєю незайманістю. Повітря пущі чисте і свіже. Все просякнуте ароматом різнотрав'я.

Особливістю масиву Цуманської пущі є недостатня її вивченість на даний час у флористичному плані. Цю можливість необхідно використати учителям для залучення учнівської молоді до наукових досліджень, написання наукових робіт, формування екологічного мислення у дітей шкільного віку.

У рамках співпраці учителі шкіл та співробітники НПП «Цуманська пуща» беруть активну участь у організації та проведенні різноманітних еколого-пропагандистських, наукових та освітніх заходів, різних науково-практичних семінарів та конференцій. До прикладу: «Особливості управлінського супроводу проєктної та дослідної роботи в рамках компетентісно орієнтованої моделі освітнього процесу», «Основи вироблення навчально-дослідних умінь школярів в освітньому процесі з біології», «Формування екологічного мислення, дослідних навичок у процесі вивчення хімії», «Формування стійкого інтересу учнів до вивчення біології через включення до різних форм практичної і дослідної діяльності», «Формування дослідних навичок школярів у площині біологічної інформації», «Роль учителя як організатора науково-дослідної діяльності учнів з освоєння змісту освіти», «Сучасні перспективи наукових досліджень функціонування екосистем в умовах Парку», «Формування пізнавального інтересу школярів до вивчення природничих предметів шляхом дослідної діяльності», «Формування дослідно-пізнавального інтересу школярів через екскурсії КНПП «Цуманська пуща», «Співпраця закладів освіти району з КНПП «Цуманська пуща», «Знайомство з лісовими насадженнями, методами висаджування сіянців, саджанців, живців дерев і чагарників у ДП «Волинський лісовий селекційно-

насіненний центр»». «Розвиток компетентності учнів на основі вивчення краєзнавчого матеріалу в курсі географії».

У ході цих заходів надається можливість кожній дитині, молодій людині взяти участь у цікавих практичних природоохоронних заходах. У такій роботі важливим є використання системного підходу – поєднання екологічного виховання з практичною роботою, новими освітніми розвиваючими заходами, науково-практичною роботою.

Співпраця з Ківерцівським національним природним парком (КНПП) «Цуманська пуща» сприяє здобуттю знань, умінь і навичок у галузі охорони навколишнього середовища, вихованню екологічного ставлення до природних ресурсів свого краю.

Саме КНПП «Цуманська пуща» є важливим об'єктом для охорони, збереження та використання його в естетичних, виховних, природоохоронних та оздоровчих цілях. Він є місцем учнівських наукових досліджень цінних та рідкісних дерев, квітів і птахів, які занесені до Червоної книги України. Набуті знання використовуються на уроках біології, географії і в позакласній роботі. Учителі добре розуміють, що якщо ми хочемо зберегти природу своєї місцевості, треба добре вивчити природний об'єкт охорони: його розміри, біологічні і географічні особливості, взаємозв'язки з іншими компонентами природного середовища. Ці знання допоможуть обрати ефективні засоби їх охорони.

Співробітники парку проводять практичні заняття з методики створення еколого-пізнавальних маршрутів та екскурсійних програм для учителів-природників.

Формування екологічної компетентності вчителів є безперервним процесом їх постійного включення до екологічної діяльності через отримання досвіду участі в практичних справах збереження та покращення стану навколишнього середовища, розвитку екологічно значимих особистісних якостей, таких як гуманність, емпатійність, бережливість на основі застосування технології активного навчання; формування цілісної системи знань і екологічного світогляду, виховання відповідальності за власну діяльність чи бездіяльність; набуття навичок досліджень екологічних ситуацій, проведення необхідних вимірювань і розрахунків.

Усе це, на нашу думку, позитивно впливає на формування готовності учителів природничих предметів до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи. Формуванню в учнів системи екологічних знань, екологічної свідомості та культури сприяє належно організована діяльність вчителя і учнів під час екскурсій в Парк.

Перспективною формою природоохоронної пропаганди є заняття на екологічній стежці. Вони сприяють розвитку в дітей допитливості, зацікавленості, потреби досліджень та відкриттів, вихованню екологічно грамотної поведінки в природі, поширенню знань про природу та людину як невід'ємні частини довкілля, дослідженню природних об'єктів та явищ.

Основна мета створення екологічних стежок у КНПП «Цуманська пуца» – ознайомлення екскурсантів з угрупованнями та окремими видами, поселеннями тварин. Екологічну стежку використовують для проведення масової освітньої роботи з питань охорони природи. Досвід роботи шкіл району свідчить про те, що така форма природоохоронної освіти є надзвичайно ефективною. Екологічні стежки створюють на різних ділянках природоохоронних територій Парку.

Основними завданнями екологічної стежки, на думку вчителів, є: ознайомлення відвідувачів з об'єктами живої і неживої природи; розроблення та проведення у відповідних пунктах стежки теоретичних та практичних занять, конкретної природоохоронної роботи; пропаганда природоохоронних заходів, інформування про види рослин, пам'ятки природи, культури, що трапляються на маршруті; привчання відвідувачів дотримуватися відповідних правил поведінки в природі, які повинні стати нормою; ілюстрація конкретними прикладами теоретичних знань; навчання користуватись обладнанням, приладами, визначниками рослин та тварин у природних умовах; розвиток спостережливості; формування вмінь проведення експериментів різної складності в природі, аналізувати та узагальнювати їхні результати; оцінювання антропогенного впливу на види, екосистеми та природу в цілому.

Науково-дослідна робота учнів насамперед спрямована на набуття найпростішими, методами самостійної роботи дослідника, зокрема такими, як збирання первинного матеріалу в природі, проведення спостереження, вимірювання, підрахунки, відбирання проб, що дає можливість навчити учнів працювати з визначниками, довідниками, періодикою, науково-популярною літературою. Виконання самостійних досліджень потребує від учнів набуття системи загальнонавчальних умінь і навичок. Це відбувається не тільки в процесі проведення польових досліджень, але й під час опрацювання отриманих даних, аналізу результатів, формулювання висновків, узагальнень, прогнозування, розроблення пропозицій і рекомендацій щодо раціонального природокористування. Вагоме значення має ведення записів й оформлення малюнків у польових щоденниках, фотографування.

Тільки під час проведення польових екологічних практик, екологічних експедицій, походів, екскурсій тощо юннати можуть безпосередньо ознайомитись з природними об'єктами і територіями, компонентами природи, набути практичних знань про екологічний стан своєї місцевості, дослідити тваринний і рослинний світ, взяти участь у практичній природоохоронній діяльності. Здобувачі усвідомлюють значення природо-заповідних територій у сфері збереження, відтворення та ефективного використання природних ресурсів, які мають природоохоронну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Найкращу підготовку вчителі отримали під час виїзних семінарів щодо проведення уроків екологічного змісту, реалізації міжпредметних зв'язків, виявлення екологічної складової на уроках природничих дисциплін.

У ході проведення тренінгів з вчителями ми з'ясували, що досить проблемним для багатьох є уміння здійснювати практичну екологічну діяльність. Тому були обрані форми роботи з педагогами наступні: профільні семінари, семінари-практикуми, майстер-класи, конференції, круглі столи, робота в творчих групах, виставки навчально-методичних досягнень, школи педагогічної майстерності, школи молодого педагога, тощо.

Найбільш проблемною для вчителів виявилася організація науково-дослідної роботи зі школярами, особливо в рамках МАН та інших конкурсах учнівських наукових робіт, досягти вагомих результатів з моніторингу, фенологічних спостережень, опису лікарських і червонокнижних рослин, вивчення місцевих об'єктів природно-заповідного фонду.

Зкладами освіти Ківерцівського району проводиться систематична робота з розвитку дослідно-експериментальної діяльності в співпраці із ДП «Волинський лісовий селекційно-насіннєвий центр».

Науковці знайомлять учителів та учнів з останніми досягненнями екологічної науки, методами екологічних досліджень, новинами літератури, допомагають у проведенні екологічних спостережень.

Про це йшлося під час виїзного навчально-методичного семінару учителів біології та екології з проблеми «Природоохоронний аспект проведення навчальної практики та екскурсій з біології, екології» за маршрутом екологічної стежки Ківерцівського НПП «Цуманська пуща». Маршрут семінару пролягав через унікальні ботанічні пам'ятники природи, заповідні урочища, рекреаційні пункти, ландшафтні заказники та гідрологічні об'єкти. Саме на цьому етапі закладається екологічний менталітет єдності людини з природою і необхідності збереження природного різноманіття.

Програма

виїзного районного навчально-методичного семінару вчителів біології та екології з проблеми «Природоохоронний аспект проведення навчальної практики та екскурсій з біології, екології» за маршрутом екологічної стежки Ківерцівського НПП «Цуманська пуца»

13.06.2016 року

9.00.-9.15. Заїзд та реєстрація учасників семінару.

9.15.-9.25. 1 зупинка – Обґрунтування створення ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Лілія лісова» (с. Жабка).

Напрямок с. Тростянець

9.25.-9.35. 2 зупинка – Заповідне урочище місцевого значення «Дубово-сосновий ліс (Масивна модрина)» (с. Сокиричі).

9.25.-9.50. 3 зупинка – Гідрологічна пам'ятка місцевого значення «Озеро» (с. Озеро).

9.50.-10.10. 4 зупинка – Рекреаційний пункт «Тростянецька рекреаційна зона. Джерело».

Напрямок с. Яромель.

10.10.-10.40. 5 зупинка – Витік річок Кормин, Рудка. Заливи. Теракони (с. Домашів).

10.40.-11.10. 6 зупинка – Заплава. Джерело (с.Миків).

Напрямок с. Журавичі – с. Берестяне.

11.10.-12.40. 7 зупинка – Урочище Лопатень (музей Лісу. Острів. Радзивилівські дуби).

12.40.-13.30. 8 зупинка – Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Берестянський».

13.30.-14.15. 9 зупинка – Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Кормин».

14.15.-14.45. 10 зупинка – Урочище «Березове».

Напрямок смт Цумань: Заповідне урочище місцевого значення «Цуманська пуца».

14.45.-15.30. – Урочище «Богуславка» (до ставків). «Чорне болото».

15.30.-16.00. – Гідрологічні об'єкти: р. Путилівка. Меморіальний комплекс. Брусилівський прорив. Джерела.

Напрямок Звірівське лісництво.

16.00.-16.30. – Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Зубр».

Напрямок с. Александрія – м. Ківерці.

16.30.-17.00. Підсумки семінару.

Висновки. Зазначене вище свідчить про те, що екологічна компетентність вчителя як передумова здійснення неперервної екологічної освіти і виховання є актуальною проблемою і потребує нових підходів до її оптимального розв'язання. Досвід роботи вчителів природничих дисциплін і працівників КНПП «Цуманська пуща», що творчо впроваджується в освітній процес шкіл, безперечно сприяє всебічному розвитку школярів, формуванню всебічно розвиненої особистості громадянина української держави. Екологічне виховання формує певні навички поведінки людини в природному середовищі. І тільки осмислена поведінка в природі у відповідності з отриманими знаннями і навичками є свідченням екологічної культури особистості.

Запропоновані напрями екологічної діяльності закладів освіти в співпраці з національними природними парками сприяють упровадженню неперервної екологічної освіти, формуванню наукового світогляду, викликають стійке бажання подолати екологічні проблеми, активізують участь у природоохоронному русі усіх учасників освітнього процесу.

Важливу роль в екологічному вихованні і екологічній освіті учнів з окреслених орієнтирів відіграють екологічні екскурсії до національного природного парку, які дають можливість в умовах парку спостерігати результати впливу антропогенних факторів на природу і забезпечують встановлення зв'язку між вивченим теоретичним матеріалом і місцевими проблемами довкілля. Вони збуджують інтерес і стимулюють пізнавальну активність учнів у вивченні проблем навколишнього середовища, сприяють розвитку дослідних навиків, формують спостережливість у вивченні явищ природи, сприяють закріпленню набутих знань, формуванню екологічної поведінки.

Отже, еколого-освітня діяльність національних природних парків є одним із вагомих чинників розвитку природоохоронного та екологічного руху, сприяє формуванню етичних стосунків людини з природою, розвитку екологічної свідомості та культури здобувачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» (Самміт «Планета Земля» 1992). Київ : Інтелсфера, 2000. 359 с.
2. П'ята Європейська Конференція Міністрів «Довкілля для Європи». Матеріали та документи. Київ : Видавництво Бліц-Принт, 2004. 542 с. (Бібліотека офіційних видань).
3. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7.

Людмила Скрипка,

учитель біології

Миропільського навчально-виховного комплексу:

загальноосвітня школа I-III ступенів,

дошкільний навчальний заклад

Миропільської сільської ради

Краснопільського району Сумської області

ЕКОЛОГІЧНА СТЕЖКА ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

***Анотація.** Згідно з назвою, у статті розглядаються навчальна та пропагандистська робота з питань охорони природи створення умов з метою виховання екологічно грамотної культури поведінки людини в оточуючому середовищі. Надається основна інформація про важливість проведення екскурсій, які впливають на формування наукових знань, поглядів, переконань, як ефективного механізму загально предметних компетентностей, що закладають основи відповідального, дієвого ставлення та розуміння самоцінності природи та її компонентів.*

***Ключові слова:** екскурсії, екологічна стежка, загально предметні компетентності.*

Природа – такий же унікал, як картина Рафаеля.

Знищити її легко, відновити неможливо.

І. Бородін

Постановка проблеми. Любов до природи, бережливе ставлення до неї тісно пов'язується з поняттям «Батьківщина». Шанувати природу неможливо без глибоких знань про навколишній світ. Знати, а тим паче берегти ці нетлінні дари – наш святий і непорушний обов'язок. На превеликий жаль наукові оцінки екологічної ситуації на планеті не оптимістичні. Кожна розумна людина, яка вболіває за життя своїх майбутніх поколінь, замислюється, наскільки важливо кожному бути екологічно компетентним.

«Краса природи, – пише В. Сухомлинський, – відіграє велику роль у вихованні духовного благородства. Вона виховує в душі підлітка здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ, порухи серця... Краса природи виховує витонченість почуттів, допомагає відчутти красу людини» [5]. Тому педагогічним обов'язком вчителя є не лише надання учням енциклопедичних екологічних знань, а забезпечення вивчення природи в

прямому контакті учнів з довкіллям. Цю роль в освітній діяльності з біології, екології, географії першочергово відіграє екологічна стежка.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування в закладі загальної середньої освіти екологічної стежки як форми здійснення екологічного виховання під час викладання природничих дисциплін.

Виклад основного змісту статті. Екологічна стежка (пізнавально-туристична стежка) – облаштовані та особливо охоронювані прогулянкові-пізнавальні маршрути, створювані з метою екологічної освіти населення через встановлені за маршрутом інформаційні стенди. Зазвичай такі стежки прокладають по зонах організованого туризму, в національних парках, ландшафтних заповідниках [3].

На початку ХХ століття перші екологічні, а точніше туристичні стежки з'явилися і в США. У горах Аппалачі одну екологічну стежину було прокладено в 1910 році, а в 1968 році її оголосили Національною пейзажною стежкою. На початку 60-х років з'явилися перші стежки в Прибалтиці, зокрема в Естонії ініціатором створення стежок став студентський гурток охорони природи. Згодом перевагу почали надавати створенню екологічних стежок в Лахемааському національному парку та на інших природно-заповідних територіях, передусім у заказниках.

В Україні вперше екологічну стежку створив Кримський гірський клуб у 1899 році. Її довжина становила 8,5 км, і проходила вона через східний схил Ялтинської яйли. Першочерговими цілями природознавців щодо цієї стежки були збір та розповсюдження інформації про історію та природу Криму, охорона рідкісних видів рослин і тварин. У 1916 році прокладено історично-археологічну екологічну стежку – також у Криму біля Судака. Наприкінці 80-х років в Україні закладено першу навчальну екологічну стежку. З цього часу ця доступна і цікава форма екологічної освіти в природі набула широких масштабів, переважно на великих територіях природно-заповідного фонду – у Карпатському та Шацькому національних парках, природних заповідниках Криму, навколо великих міст Києва, Львова тощо.

Мета, завдання, призначення екологічної стежини.

Екологічна стежка школи – це звичний маршрут екскурсій учнів й учителів школи.

Основне призначення стежки включає такі взаємопов'язані компоненти, як оздоровлення, рекреація, просвіта, навчання і виховання.

Екологічні стежки поділяються на такі типи:

Спеціалізовані:

- *наукові* – виділяються за типовими і унікальними об'єктами досліджень з метою відпрацювання методичних питань для науковців різних природничих галузей;
- *навчальні* – проведення навчальних занять для дошкільнят, школярів, студентів;
- *рекреаційні* – виділення типових об'єктів природи, що мають високий рекреаційний потенціал;
- *лікувально-оздоровчі* – об'єкти природи, що мають особливе профілактичне та лікувальне значення;
- *освітньо-ресурсні* – об'єкти, що використовуються для підвищення рівня екологічної освіти природокористувачів.

Комплексні (поєднання функцій спеціалізованих екостежок).

Створюється екологічна стежка для проведення навчальної і пропагандистської роботи з питань охорони природи, з метою виховання екологічно грамотної культури поведінки людини в оточуючому середовищі. Це своєрідна навчальна лабораторія в природних умовах. Особливо є перспективною формою природоохоронної пропаганди екологічні стежини, коли вони створені на природоохоронних територіях. Саме така форма природоохоронної освіти є надзвичайно ефективною. По-перше, вона проходить не в процесі обов'язкового заходу, а в безпосередньому процесі спілкування з дикою природою. По-друге, природне середовище позитивно впливає на всі органи чуття та емоційний стан.

Головна мета навчальної екологічної стежки – виховання екологічно грамотної поведінки людини в природі і поширення знань про природу та людину як невід'ємні частини довкілля.

Основні завдання екологічної стежки:

- ознайомлення відвідувачів з об'єктами живої і неживої природи;
- розробка та проведення у відповідних пунктах стежки теоретичних та практичних занять, конкретної природоохоронної роботи;
- пропаганда природоохоронних заходів, інформування про види рослин і тварин, пам'ятки природи, культури, що трапляються на заданому маршруті [2].

Навчальна екологічна стежка розрахована на такі категорії відвідувачів: педагогів і вихователів, учнів, відпочиваючих громадян.

Перед початком екскурсії вчитель обов'язково проводить інструктаж з безпеки життєдіяльності та правила поведінки в природі.

Основними з них є:

- не сміти, доведеться прийти сюди знову;
- не пали вогнищ, бо на поверхні ґрунту і в ґрунті є живі істоти;

- не ламати гілок дерев і кущів, не рвати квітів;
- не знищувати будь-яких представників фауни;
- не руйнувати мурашників та гнізд птахів;
- не користуватися радіоприймачами та магнітофонами, не кричати.

Не зважаючи на ці суворі правила поведінки на стежці, вона потребує постійної уваги з боку відвідувачів. На маршрутах стежки потрібно періодично прибирати сміття.

Екологічну стежку в нашому населеному пункті, на території Миропільського гідрологічного заказника в межах території с. Запсілля, було створено вчителем біології Надією Петрівною Скрипкою в 1989 році.

Сьогодні в Миропільському НВК діє оновлена сучасна екологічна стежка. Розміщена вона на околиці та в межах села Запсілля на території Миропільського гідрологічного заказника.

Цілі та завдання екологічної стежини:

- показ краси природи рідного краю;
- визначення антропогенного впливу на довкілля;
- виховання дбайливого ставлення до довкілля;
- розробка мініпроектів можливої ліквідації забруднень на екостежині;
- формування вмінь і навичок розв'язання екологічних проблем.

Значення екологічної стежки:

- проведення пропагандистської роботи з питань охорони природи;
- шкільні екологічні екскурсії;
- спостереження;
- дослідження;
- відпочинок (дорослих і дітей) з обмеженим розпалюванням вогнищ, купанням, використанням води як питної.

Опис маршруту: протяжність – 2 км; час проходження – 2 – 2,5 год; зупинок – 9; початок стежки і кінець стежки – подвір'я Запсілляського ДНЗ. Подорож стежкою передбачена пішим маршрутом.

Відомості про оточуюче середовище. Село Запсілля розташоване на хвилястій рівнині (відроги Середньо-руської височини), де висоти над рівнем моря перевищують 200 метрів. Маршрут стежки включає такі об'єкти: заплавні луки, р. Псел, джерело, кар'єр, болото, мішаний та хвойний ліси, парк, меморіал.

Стан екологічної стежки: задовільний.

На екологічній стежці заборонено:

- забруднення водоймища й прибережної зони;
- зривання квітучих трав, ламання гілок дерев для розпалювання вогнищ;

- руйнування мурашників гнізд для птахів;
- голосно кричати;
- мисливство у зоні заказника.

Необхідні заходи: установлення інформаційних щитів.

Короткий опис екскурсійних об'єктів

Загальна довжина екологічної стежки 2 км. Середня тривалість однієї екскурсії 2 – 2,5 години. Але для дітей молодшого і середнього віку проводяться екскурсії на частині стежки тривалістю 40 – 45 хвилин.

Маршрут екологічної стежки проходить ділянками рівного і горбистого рельєфу, відкритого простору і з лісовими стежками.

Станція «Заплавні луки». Вивчається біогеоценоз луків. Станція знаходиться на території Миропільського гідрологічного заказника місцевого значення. Встановлено щит лісовим заготівельним господарством.

Станція «Річка Псел». Вивчається водойма: зміни берегів, напрям течії, вплив течії на руйнування берегів тощо.

Станція «Джерело». Учні п'ють джерельну воду. При необхідності школярі приймають участь у благоустрої джерела.

Станція «Болото». Вивчається біогеоценоз болота.

Станція «Кар'єр». Учні розглядають розріз ґрунтового шару, спостерігають за розміщенням гірських порід, у шарах крейди знаходять тверді залишки белемнітів та різних молюсків. А також крейдянні відслонення облюбувала рослина, яка занесена до Червоного обласного списку – це Тирлич Хрещатий (*Gentiana cruciata*) [6].

Станція «Мішаний ліс». Проводимо екскурсії зимові, осінні та весняні з метою вивчення сезонних явищ у житті рослин і тварин. Тут важливе значення має знайомство з законами живої природи, вивчається видова різноманітність рослин і тварин.

Станція «Хвойний ліс» саме для тих, хто любить пахощі соснового лісу. Та має таке ж саме значення, як і мішаний ліс.

Станція «Парк». Зручне місце для проведення екскурсії з вивчення зимових явищ у житті рослин. Є різні види дерев і кущів, які можна визначити в безлистому стані за зовнішнім виглядом (ялина, сосна, тополя, липа, акація, береза, бузок, бузина, агрус, жовта акація та інші). Визначаємо вік дерев за розгалуженням гілок (сосна) та за розпиллом (шовковиця). Розглядаємо, як впливає ушкодження кори на вік дерев, утворення дупел (є дятлова кузня). Можна визначити вплив обрізування гілок на формування крони.

Станція «Меморіал». Якщо всі попередні станції дають можливість вести просвітницьку природоохоронну роботу, то остання станція має важливе значення в патріотичному вихованні. Адже тут на стелах викарбувані імена односельців, які не повернулися з війни. І головне – це братська могила, де поховано 9 воїнів, які загинули, визволяючи село Запсілля від німецько-фашистських загарбників. Діти доглядають за меморіалом: розробляють квітники, прибирають, взимку розчищають сніг.

Педагогічний процес має відповідати особливостям розвитку та саморозвитку в учнів екологічної освіти, яка спрямовується на формування особистісних якостей: чутливості, спостережливості, допитливості, розсудливості, відповідальності, самостійності, креативності. Робота на екологічній стежці має наукову і практичну цінність. Особливого значення це набуває за умови систематичного її використання. Проведення екскурсій впливає на формування наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального та дієвого ставлення до навколишнього природного середовища, розуміння самоцінності природи та її компонентів. У процесі взаємодії з об'єктами природного та соціального середовища активно розвивається емоційно-чуттєва сфера особистості школяра, а під час виконання практичних завдань на об'єктах екологічної стежки виховуються звички екологічно доцільної поведінки й діяльності, наполегливість у досягненні екологічних цілей, здатність до моральних, правових суджень з екологічних питань та формується відчуття краси і любові до природи рідного краю [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» та її роль у реформуванні системи управління вищою освітою в Україні (історико-педагогічний аспект) / Д.М. Боднар/ *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 17. С. 14 – 19. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2014_17_4.
2. Жалоба І. Методичні рекомендації по створенню, функціонуванню та виконанню практичних робіт на екологічній стежині. URL: <https://storozhinetskij-tsentrum.webnode.com.ua/ekolog> (дата звернення: 30.09.19)
3. Конституція України [Текст] : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, 28 черв. 1996 р. 54 с.
4. Мусієнко М. Екологія рослин. Київ : Либідь, 2006. – 432 с.
5. Сухомлинський В. Природа й краса. Виб. тв. в 5-ти т. Київ, Т.3. 539 с.
6. Флора та рослинність крейдяних відслонень на території Сумської області / К. Карпенко, О. Родинка, А. Вакал, М. Книш. *Екологічні дослідження річкових долин Лівобережної України* : зб. наук. праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 14–16 листопада 2002 року). Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. С. 132–136.
7. Школа екологічного вчинку: метод. рекомендації / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 36 с.

Людмила Стеблянко,
вихователь-методист
Сумського дошкільного навчального закладу
(ясла-садок) №16 «Сонечко»
м. Суми

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** Стаття присвячена висвітленню практичних засад формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Визначено поняття «компетенція», «компетентність», «природничо-екологічна компетентність». Розглянуто існуючі програми виховання й розвитку дітей дошкільного віку. Охарактеризовано форми освітньої роботи з дітьми з екологічного виховання. Виокремлено методи та прийоми, використання яких є ефективним у процесі підготовки та проведення різних форм роботи зі старшими дошкільниками для формування природничої компетенції. Доведена необхідність поєднувати заняття екологічного спрямування з різними видами творчо-художньої діяльності.*

***Ключові слова:** дошкільники, екологічне виховання, компетентність, компетенція, природничо-екологічна компетентність.*

Постановка проблеми. Актуальність питання щодо практичних засад формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку сьогодні не потребує доведення, адже очевидним є те, що особливу значимість мають знання, зокрема щодо екологічного виховання, які закладаються саме в дошкільному віці. До того ж, формування природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку є одним з основних завдань дошкільної освіти. Поряд з цим, низький рівень екологічної освіченості дошкільників є чинником, що може призвести до екологічної кризи. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне здійснити теоретичне осмислення даного питання з практичної точки зору.

Аналіз останніх публікацій. Окремі аспекти щодо вказаного питання розглядали у своїх працях Л. Курняк, Т. Носачова, З. Плохій та інші.

Мета статті полягає у дослідженні практичних засад формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження, забезпечення його повноти та всебічності, вважаємо за необхідне розпочати з уточнення понятійно-категоріального апарату, зосередивши увагу на поняттях «компетенція», «компетентність», «природничо-екологічна компетентність».

Так, керуючись змістом Базового компонента дошкільної освіти [1], можна дійти висновку, що компетентність є особистісною, складною характеристикою дитини, що засвідчує її достатню обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань. Тобто компетентність – це особистісна якість, натомість компетенція – коло питань, за якими зазначену якість характеризують. Іншими словами, якщо нас цікавить компетентність дошкільника, ми маємо зосереджувати увагу на запитаннях: «Наскільки вона сформована в дитини? Наскільки самостійно виявляється?». Якщо ж ідеться про компетенцію, нас цікавлять насамперед напрями, сфери, в яких дитина повною мірою компетентна.

Що стосується визначення природничо-екологічної компетентності, то вона являє собою обізнаність дитини з різними сторонами природного довкілля, усвідомлення його значення для діяльності людини [6, с. 13]; здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [5, с. 46].

Ознайомленню дітей старшого дошкільного віку зі світом природи приділяється велика увага в різних програмах виховання й розвитку дітей дошкільного віку. У них природне довкілля вважається найважливішим засобом формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, що володіє знаннями й навичками екологічно доцільної поведінки в природі. Серед таких програм варто виділити наступні:

1) програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) [2], яка визначає завдання екологічного виховання. За вищезазначеною програмою розуміння дитиною старшого дошкільного віку таких загальнолюдських цінностей у взаємовідносинах людини й природи як краса, добро, здоров'я, опанування практичними вміннями догляду за живими істотами сприятиме усвідомленню себе відповідальним і взаємозалежним суб'єктом природного довкілля й соціального середовища, визнанню самоцінності природи тощо [2];

2) освітня програма для дітей від двох до семи років «Дитина» дозволяє вихователям своєчасно ввести дитину в світ рідної природи,

виховувати любов до неї, розвивати пізнавальний інтерес до об'єктів та явищ природи, закласти фундамент екологічного світосприйняття [4];

3) програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (підрозділу «Ознайомлення з природою»), спрямована на збагачення уявлень про світ природи, формування екологічної культури дошкільника [7, с. 196];

4) Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (підрозділ «У світі природи») велику увагу приділяє формуванню знань дітей про природу рідного краю. У них, на думку авторів, повинні бути сформовані уявлення про об'єкти природного довкілля: рослини найближчого оточення, тварини своєї місцевості, птахів, безхребетних, земноводних та плазунів, про тверді тіла, повітря, воду, електричні та світлові явища природи; збагачені уявлення про сільськогосподарську працю та залучення дітей до посильних трудових дій, сформовані поняття про екологічно доцільну поведінку [8];

5) комплексна освітня програма «Дитина в дошкільні роки» (розділ «Екологічна освіта. Вступ до природознавства»), в якій зосереджена увага на формуванні в дітей узагальнених уявлень про неживу природу, знайомстві з рослинним і тваринним світом рідного краю [3].

Зауважимо, велике значення у формуванні природничо-екологічної компетенції дітей старшого дошкільного віку відіграє природниче розвивальне середовище найближчого оточення, яке дозволяє їм розвивати різні види діяльності: ігрову, практичну, навчально-пізнавальну, мовленнєво-комунікативну, продуктивну тощо. Діти спілкуються з природними об'єктами, спостерігають за ними, дізнаються про потреби й необхідні умови для їх життєдіяльності. Нескладні досліди пізнавально-пошукового характеру дають змогу дітям оволодіти елементарними уявленнями про явища й об'єкти природи рідного краю, взаємозв'язки в ній та забезпечують відповідальне ставлення до атмосфери.

Значну роль у формуванні природничо-екологічної компетентності відіграють різноманітні форми освітньої роботи з дітьми по екологічному вихованню: заняття екологічно-природничого спрямування, екскурсії та прогулянки в природу, трудова діяльність, природоохоронні акції.

Так, заняття екологічно-природничого спрямування дають змогу сформувати екологічну компетентність дітей, навички природовідповідальної поведінки, природодоцільного користування природними ресурсами, природоохоронної діяльності на основі наукових знань про навколишній світ.

Екскурсії дають змогу дітям старшого віку не лише спостерігати,

вивчати, емоційно сприймати природу, а й відчувати себе її частиною. Тобто екскурсії надають змогу безпосередньо знайомитися з природним довкіллям у різні пори року, не тільки побачити, а й пізнати світ природи всіма органами чуттів, помилуватися його красою. До участі в організації й проведенні екскурсій необхідним є залучення батьків вихованців, адже це дає змогу вирішувати подвійне завдання: з одного боку діти наслідують поведінку своїх батьків, переймаючи від них найкращі зразки поводження в природному довкіллі, а з іншого – такі екскурсії є для батьків своєрідним тренінгом по спілкуванню з дітьми в природному довкіллі, які збагачують батьківський досвід ефективними методами й прийомами екологічного виховання дитини в сім'ї.

Велику роль в ознайомленні дітей з природою рідного краю відіграють щоденні прогулянки, під час яких проводяться спостереження, пошуково-дослідна та ігрова діяльність, використовується художнє слово. Під час спостережень діти відшуковують причинно-наслідкові зв'язки між явищами природи, роблять припущення, перевіряють їх практичним шляхом, формулюють висновки, отримують цікаву пізнавальну інформацію, яка потім поглиблюється на заняттях екологічної спрямованості. Це сприяє тому, що дошкільнята усвідомлюють себе невід'ємною частиною природи, відчувають відповідальність за наслідки дій людини в довкіллі.

Організація трудової діяльності формує в дітей цілеспрямованість, наполегливість, старанність, працелюбність. Участь дошкільнят у природоохоронних акціях позитивно впливає на формування емоційно-ціннісного ставлення до довкілля.

У процесі підготовки та проведення різних форм роботи зі старшими дошкільниками для формування природничої компетенції ефективними є використання таких методів і прийомів: розглядання картин, ілюстрацій, використання інформаційно-комп'ютерних технологій, проведення дослідів, різноманітних ігор, бесіди, розповіді, читання художніх творів, складання казок про тварин та рослин, показ, пояснення, порівняння, малі форми усної народної творчості – приказки, загадки, прислів'я тощо. Усі ці методи та прийоми дають змогу розширити та поглибити уявлення дітей про природне довкілля, сприяють формуванню навичок та умінь спостерігати за ним, бережливо й турботливо ставитися до об'єктів навколишнього середовища, правильно поводитися в довкіллі, любити його.

З метою закріплення здобутих знань та надання дітям можливості виразити свої враження, емоції, вважаю за необхідне поєднувати заняття

екологічного спрямування з різними видами творчо-художньої діяльності. Таким чином, діти фіксують свої уявлення й враження про природу в малюнках, аплікації, ліпленні, складають творчі розповіді й невеликі віршики, придумують танцювальні рухи, що передають образ метелика, ластівки, осіннього листочка чи насінини кульбабки. Таке поєднання пізнавальної й творчо-художньої діяльності допомагає кожній дитині краще сприйняти й засвоїти навчальний матеріал, робить сам процес навчання цікавим.

Висновки. Отже, проведене дослідження є перспективним для подальшого вивчення й розробки питання в системі роботи дошкільного закладу з екологічного виховання з метою формування природничої компетентності дітей старшого дошкільного віку. Його подальше вивчення актуалізується тим, що воно є могутнім засобом виховання в дошкільників високих моральних якостей, насамперед національної свідомості, любові до рідного краю, своєї Батьківщини, а також сприяє розвитку екологічної свідомості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / А. Богущ. Київ, 2012. 64 с.
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». У 2 ч. / наук. кер. О. Кононко. Ч. 2. Київ : ТОВ «МЦФЕР «Україна», 2014. 452 с.
3. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / наук. кер. К. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2016. 160 с.
4. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / наук. кер. В. Огнев'юк. Київ, 2016. 304 с.
5. Курняк Л. Екологічна культура : поняття і реальність. *Вища освіта України*. 2006. № 3. С. 32–37.
6. Носачова Т. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 6. С. 12–24.
7. Плохій З. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч.-мет. посіб. до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2010. 144 с.
8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. Білан. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 257 с.

Світлана Сьома,

методист

Комунального закладу Сумської обласної ради -

обласний центр позашкільної освіти

та роботи з талановитою молоддю,

кандидат педагогічних наук, м. Суми

Зоя Драгун,

директор

Великописарівської районної станції юних натуралістів

Великописарівської районної ради Сумської області

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті розглядаються актуальні питання оновлення системи позашкільної освіти, акцентується увага на важливості впровадження в освітній процес гуртків і творчих учнівських об'єднань наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», як дієвому механізму інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей вихованців. Висвітлюється досвід упровадження сучасних інноваційних форм організації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування в контексті формування освітнього середовища на засадах сталого розвитку.*

***Ключові слова:** наскрізна змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток», позашкільна освіта, сталий розвиток.*

Актуальність дослідження. В умовах реформування системи освіти держави одним із ключових завдань модернізації системи позашкільної освіти є підвищення її якості, створення в закладах позашкільної освіти ефективних освітніх систем, що відповідали б запитам сучасного життя, потребам розвитку країни, суспільства, держави та, що надзвичайно важливо, інтересам кожної особистості. Зокрема важливим елементом підготовки до життя в сучасному інформаційному, полікультурному та демократичному суспільстві є набуття підростаючим поколінням розуміння поняття сталий розвиток і набуття досвіду діяльності на його засадах. Ураховуючи те, що перехід до сталого розвитку в усіх сферах людської життєдіяльності є однією з першочергових та актуальних тенденцій у сучасному світі, саме позашкільна освіта має стати

передумовою та водночас пріоритетним засобом досягнення ідей і цілей сталого розвитку та забезпечувати формування активної громадянської позиції підростаючого покоління щодо збалансованого розвитку економіки, політики, суспільства держави шляхом активного застосування знань про сталий розвиток у повсякденному житті; формувати цінності, підходи, прищеплювати навички поведінки, сумісної зі сталим розвитком. Окреслені завдання успішно реалізуються шляхом упровадження в освітній процес гуртків і творчих учнівських об'єднань закладів позашкільної освіти наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток».

Аналіз останніх публікацій. Змістовні дослідження питань забезпечення сталого розвитку здійснені провідними вітчизняними вченими І. Бистряковим, О. Веклич, Т. Галушкіною, О. Галушко, З. Герасимчуком, Б. Данилишиним, А. Степаненком, О. Теліженко, Є. Хлобистовим та ін. Ідеї впровадження цілей сталого розвитку в освітній процес закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування відображені в працях В. Вербицького, Г. Пустовіта та ін.

Незважаючи на цінність проведених досліджень, проблеми впровадження ідей сталого розвитку в освітній процес закладів позашкільної освіти на сьогодні залишаються малодослідженими і потребують подальшого ґрунтовного розроблення.

З огляду на вищевикладене, **метою статті** є висвітлення досвіду реалізації наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» в освітньому процесі закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку.

Виклад основного змісту. Масштабні реформаційні процеси в системі освіти держави зумовлюють поступовий перехід на принципи демократичного навчання, передбачені Концепцією Нової української школи. Для формування ключових компетентностей вихованців закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування важливою є наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток». Її впровадження сприяє «формуванню в підростаючого покоління соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості: збереження, захист довкілля й усвідомлення сталого його розвитку, готовність брати участь у вирішенні питань навколишнього середовища і розвитку суспільства» [1].

Загальновідомо, що Концепція сталого розвитку ґрунтується на синтезі трьох базових компонентів: екологічного, економічного та соціального. І як одна з провідних глобальних проблем людства, що має міждисциплінарний характер, вона охоплює такі дві найважливіші ідеї:

– розв’язання економічних, соціальних та екологічних проблем. Розвиток буде сталим тільки тоді, коли буде досягнута рівновага між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень життя;

– нинішнє покоління має обов’язок перед прийдешніми поколіннями залишити достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів для того, щоб вони могли забезпечити для себе рівень добробуту не нижчий, ніж той, що ми маємо тепер [2; 3].

З огляду на зазначене, реалізація змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» у закладах позашкільної освіти здійснюється з урахуванням основних положень Концепції сталого розвитку та у відповідності до її трьох компонентної структури.

На відміну від закладу загальної середньої освіти, заклад позашкільної освіти має можливість ввести тематику сталого розвитку в усі ланки освітнього процесу. При цьому досягається органічний взаємозв’язок між набутими вихованцями знаннями, уміннями і навичками та формуванням емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, один до одного і до засвоюваного матеріалу. Серед пріоритетних завдань педагогічної спільноти педагогів-позашкільників сьогодення – зміна підходів до освіти вихованців, застосування більш дієвих та ефективних форм і методів роботи, що озброюватимуть майбутнього фахівця розумінням того, чому і яким чином, за рахунок чого можна водночас використовувати і зберігати, відновлювати природний та людський потенціал, дбаючи і про теперішні, і про наступні покоління.

Зокрема реалізація цілей і завдань сталого розвитку в освітньому процесі закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування здійснюється через:

– обговорення та визначення локальних і регіональних проблем довкілля своєї місцевості, співпрацю з органами місцевої влади щодо розв’язання проблем довкілля («круглі столи» з теми «Громадська екологічна ініціатива як чинник успішності реалізації ідей сталого розвитку», форум «Споживаємо ресурси розумно!», квести, флешмоби, челенджі, акції тощо) ;

– залучення місцевих громад, громадських об’єднань та інших спільнот до розв’язання проблем довкілля (проєктна діяльність, акції, волонтерська діяльність);

– реалізацію вихованцями соціально значущих проєктів («Голос крові: ми – Українці!», «Кожна дитина має право» тощо;

– дотримання морально-етичних і правових норм, правил екологічної поведінки в довкіллі (акції зі збору використаних елементів

живлення «Долучи батарейку до життя», «Здай батарейку – збережи Україну»; майстер-класи, семінари, екскурсії, експедиції);

– планування і проведення досліджень, спостережень та експериментів у живій природі, на навчально-дослідній земельній ділянці з метою забезпечення ресурсо-екологічної безпеки нинішнього та майбутніх поколінь (експедиційно-польовий збір команд юних екологів «Залучення учнівської молоді до спостережень за станом довкілля», екологічні практикуми, реалізація проєктів Міжнародної науково-освітньої програми GLOBE «Європейська фенологічна кампанія», «GLOBE Марафон», «Trees Around the GLOBE»);

– проведення просвітницької роботи серед громадськості з метою привернення уваги до проблем довкілля, захисту та дбайливого ставлення до природних ресурсів (агітбригади, челенджі, екопарламент діяльність дитячо-юнацької спілки «Вартові безпечного довкілля»);

– зустрічі з успішними людьми – підприємцями, фермерами, науковцями;

– участь у 43 еколого-природоохоронних конкурсних заходах для дітей та учнівської молоді різного рівня тощо.

Отже, упровадження наскрізної змістової лінії в освітньому процесі закладів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку передбачає залучення вихованців до розв'язування завдань реального змісту, реалізації різноманітних проєктів, які навчають їх економічно й екологічно доцільно мислити, бути соціально відповідальними під час прийняття відповідних рішень.

Наведемо приклади проєктів, що успішно реалізуються на Великописарівській станції юних натуралістів.

Проєкт «Упровадження технологій органічного землеробства в практику роботи гуртків сільськогосподарського профілю».

Освітня ідея: залучення вихованців закладу до дослідження можливостей і технологій органічного землеробства. Упровадження технологій органічного землеробства на навчально-дослідній земельній ділянці закладу позашкільної освіти дає можливість ознайомити вихованців із технологіями «теплих грядок» В. Розума, «органічних грядок» Б. Бублика, «блочно-модульного городу» О. Савіна.

Робота за такими технологіями формує в дітей навички закладання відповідних дослідних ділянок на НДЗД; організації дослідів щодо підготовки ґрунту, поливу, вирощування садових, овочевих і польових культур; презентації результатів роботи в соцмережах; проведення

масових заходів (свята врожаю, родинні ярмарки-виставки, квести, ін.); участь у заходах регіонального і всеукраїнського рівнів.

Засоби реалізації.

– ознайомлення дітей і членів їхніх родин з технологіями органічного землеробства: огляд друкованих джерел (наукова, науково-популярна література);

– вивчення Інтернет-джерел (відеофільми, скрайб-презентації, статті, репортажі, огляди, інтерв'ю, ін.);

– закладання дослідних ділянок відповідно зазначених технологій на навчально-дослідній земельній ділянці: вирощування на «органічних грядках» польових культур, зокрема: сої, ячменю, кукурудзи, соняху (посівний матеріал надається фермерським господарством «Світанок»), що дає можливість покращити схожість насіння в умовах посухи; вирощування овочевих культур блочно-модульним способом, що полегшило обробіток та сприяло поліпшенню структури та підвищенню родючості ґрунту, а також дало можливість отримати більш екологічно-чистий урожай без використання мінеральних добрив.

Результати роботи: набуття нових знань, умінь і навичок щодо використання технологій органічного землеробства в процесі експериментально-дослідної роботи на НДЗД; ознайомлення населення з результатами досліджень на районних та обласних науково-практичних конференціях, екологічному форумі «Природа – національне багатство України», який щорічно проходить у межах обласного соціально-освітнього проєкту «Голос крові: ми – Українці!» та «Всеукраїнському форумі трудових об'єднань» на базі ДП «УДЦ «Молода гвардія» у м. Одесі. Вихованці є переможцями обласного екологічного форуму «Природа – національне багатство України» секція «Вивчення народних традицій раціонального природокористування», Всеукраїнського конкурсу на кращу навчально-дослідну земельну ділянку, Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідних робіт учнів-членів МАН.

Проект «Готель для комах».

Освітня ідея: залучення вихованців закладу позашкільної освіти до створення готелю для комах. Знаменитий фізик Альберт Ейнштейн сказав: «Після вимирання всіх бджіл людство протягне лише чотири роки». Більше третини агрокультур не можуть існувати без запилення (ентомофілія). Без комах загрожує дефіцит харчів, що спричинить економічну кризу небачених масштабів.

Порушуючи екологічні взаємозв'язки в живій природі, людина штучно створює нові умови для вирощування рослин, тим самим бере на

себе відповідальність щодо відновлення та регулювання порушених взаємозв'язків задля стабільності екосистем. Відтак для економії часу, що використовується для захисту рослин від шкідників, хвороб, відновлення родючості ґрунту, важливо створювати готелі для комах.

Засоби реалізації.

– ознайомлення дітей і членів їхніх родин з технологіями виготовлення готелю для комах: огляд друкованих джерел (наукова, науково-популярна література), огляд інтернет-ресурсів;

– проектування будиночків та всього готельного комплексу для комах з елементами ландшафтного дизайну на території закладу позашкільної освіти;

– виготовлення і комплектація будиночків та впорядкування території.

Результати роботи: результатом роботи мають бути спеціально облаштовані так звані готелі для комах на території дендрологічного відділу. Готелі призначені для створення умов для проживання корисних комах, мають естетичний, компактний вигляд, також можуть використовуватись для зняття стресу, як наочний посібник з вивчення комах та багато інших корисних функцій.

Проект «Босоногий маршрут».

Освітня ідея: моделювання та пошук нових підходів щодо організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти, спрямованих на гуманізацію освіти, що сприятиме створенню оптимальних умов для духовного зростання особистості, формування в неї цінностей здорового способу життя, повноцінної реалізації психофізичних можливостей, збереження та зміцнення здоров'я; створення умов для виховання культури здоров'я дітей та учнівської молоді, формування в них позитивної мотивації на здоровий спосіб життя шляхом упровадження в освітній процес інноваційних здоров'язбережувальних освітніх технологій.

Засоби реалізації.

– ознайомлення дітей і членів їхніх родин з технологією виготовлення стежки для масажу ніг природними матеріалами; огляд друкованих джерел (наукова, науково-популярна література), огляд інтернет-ресурсів;

– проектування стежки для масажу ніг природними матеріалами, збір необхідного природного матеріалу;

– виготовлення і комплектація стежки для масажу ніг природними матеріалами.

Результати роботи: босоногий маршрут дає змогу вихованцям випробувати ногами різні текстури поверхні: від м'якого піску до жорсткого каміння. Маршрут будується із урахуванням місцевого ландшафту та клімату. Прогулянка босоногою стежкою допомагає загартувати організм і підвищити його захисну реакцію. Це стимулює кровообіг і роботу серця. Масаж стоп природними матеріалами знімає втому, запобігає виникненню судом у литках. Як і будь-яка фізична активність, босоногий маршрут запобігає виникненню хвороб опорно-рухового апарату, підвищує загальний тонус організму, протидіє плоскостопості. Реалізація такого проєкту сприяє залученню вихованців до пошуково-дослідної роботи; заготівлі природного матеріалу, вивчення його властивостей та використання в побуті. Робота над створенням босоногого маршруту згуртовує педагогів, дітей, батьків, сприяє формуванню валео-екологічної свідомості соціуму.

Висновки. Отже, у закладах позашкільної освіти, завдяки їх різнопрофільності і різновекторності, формуються і проходять верифікацію новітні підходи до освіти вихованців, впроваджуються сучасні освітні технології, нові форми й методи навчання з питань сталого розвитку.

Залучення дітей та учнівської молоді до реалізації різноманітних екологічних, соціальних, освітніх проєктів формує в них життєві компетентності, необхідний інструментарій, що забезпечуватиме досягнення хоч і незначних, але реальних і надзвичайно важливих змін на краще в плані збереження екології та сталого розвитку.

Актуальним напрямком подальшої роботи є створення інтегрованих навчальних програм, розроблення екопроєктів та інноваційних форм їх реалізації, що, у свою чергу, сприятиме більш повній реалізації змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освітні програми. Наскрізні змістові лінії. Міністерство освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>.
2. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти). Київ: Деміур, 2002. 232 с.
3. Проєкт *Стратегії сталого розвитку України до 2030 року* та Національний план дій до 2020 року по впровадженню Стратегії. URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.

Лариса Ярошук,

заступник директора з навчально-виховної роботи
Комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс
загальноосвітня школа І-ІІ ст. № 7 – природничий ліцей»
Луцької міської ради Волинської області

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розглядаються актуальні питання запровадження STEM-освіти в закладах загальної середньої освіти. Встановлено, що актуальність STEM-підходу в навчанні детермінована істотним відставанням системи освіти від вимог сучасного ринку праці. З'ясовано, що особливе місце у формуванні змісту STEM-освіти займають міждисциплінарний і компетентнісний підходи, інтегроване навчання, когнітивні технології в організації пізнавальної діяльності. Відзначено складність і багатогранність STEM-освіти.*

У змісті статті розкрито методичку організації проєктно-технологічної діяльності учнів, що гармонійно здійснює впровадження принципів STEM-освіти на уроках. Створюючи продукт від задуму до втілення, в учнів виникає розуміння теорії і видима практична значимість знань з суміжних дисциплін: історії, фізики, математики, алгебри, геометрії, інформатики, хімії, біології, географії, української і англійської мов.

***Ключові слова:** бінарні уроки, дослідна діяльність, інтегровані уроки, екологічне виховання, наукові пікніки, STEM-підхід, STEM-освіта.*

Виховання нового покоління можливе лише в сприятливих умовах життя, як природних, так і в соціальних. Екологічні проблеми є актуальними у зв'язку із загрозою фізичному та психічному розвитку людини. Тому надзвичайно важливим завданням педагога є формування екологічної свідомості, яка інтегрує в собі такі поняття, як екологічне мислення, екологічна етика та екологічна поведінка.

Екологічне виховання – спосіб впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди і уявлення, бо, як зазначав В. Сухомлинський: «У дитини, яка вихована в умовах дефіциту спілкування з природою, розвивається емоційна глухота, агресивність у ставленні як до людей, так і до об'єктів природи».

Потік екологічної інформації повинен не лякати, а спонукати до дії. Сьогодні необхідно підвести учнів до правильної оцінки теперішнього

екологічного становища, до розуміння необхідності бережливого і економного ставлення до ресурсів природи. Метою екологічного виховання є формування в особистості екологічної свідомості та мислення. Передумова для цього – екологічні знання, наслідок – екологічний світогляд.

STEM-підхід при розв'язанні екологічних питань – це моделювання, проєктування та напрацювання практичних навичок.

Один конкретний практичний приклад може так зацікавити учнів, що вони із задоволенням почнуть вивчати теорію та побачать як можна отримані знання застосувати на практиці.

Що таке STEM-освіта? На сайті Інституту модернізації змісту освіти дано пояснення цьому поняттю: «STEM – це низка чи послідовність курсів або програм навчання, яка готує учнів до успішного працевлаштування, до освіти після школи або для того й іншого, вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять». STEM (S – science, T – technology – E – engineering – M – mathematics). Акронім STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). Це напрям в освіті, при якому в навчальних програмах посилюється природничо-науковий компонент + інноваційні технології. Технології використовують навіть у вивченні творчих, мистецьких дисциплін. Найбільший «козир» STEM-освіти в тому, що вона допомагає опанувати їх не відокремлено, а за допомогою інтеграції всіх п'яти дисциплін в єдину систему навчання.

Ключові компетентності Нової української школи гармонізуються в системі STEM-освіти, створюючи основу для успішної самореалізації особистості.

Запровадження STEM-навчання в закладі відбувається на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів у межах чинного законодавства.

Особливою формою STEM-навчання є інтегровані уроки, які спрямовані на встановлення міжпредметних зв'язків, що сприяють формуванню в учнів цілісного, системного світогляду, актуалізації особистісного ставлення до питань, що розглядаються на уроці. Інтегровані уроки роблять освітній процес цікавим, допомагають учням зрозуміти важливість вивчення наук як єдиної системи знань. Зокрема, педагогами нашого закладу були проведені інтегровані уроки: з біології, хімії, екології, географії, англійської мови та фізики на тему «Вода»; з

математики, біології, географії, хімії, фізики на тему «Земельні ресурси України».

Досліджуючи ґрунтові екологічні фактори, учні переконалися, що органічні добрива найкраще впливають на ріст та розвиток посівного матеріалу (перевіривши на дослідах з насіння квасолі). Розглянули можливість створювати біодобрива через компостування опалого листя, вивчили технологію компостування. Учні ще раз переконалися в шкідливості спалювання листя та виготовили роз'яснювальні листівки.

Під час проведення таких уроків один процес розглядається з різних точок зору. Цікавим інтегрованим уроком є урок математики, трудового навчання та інформатики у 8 класі на тему «Чотирикутники», де учні, розглядаючи властивості таких геометричних фігур як прямокутник, квадрат, ромб, вчилися робити макети фігур, а за допомогою комп'ютерних програм створювали малюнки з використанням цих геометричних фігур.

Традиційно в закладі проводяться і бінарні уроки. Наприклад, інформатики та англійської мови. У ході таких уроків учні створюють певні продукти (презентації, текстові документи) англійською мовою, закріплюють знання загальних принципів роботи з програмами, удосконалюють навички аудіювання та усного мовлення, розвивають творчі здібності та удосконалюють мовленнєві та комунікативні навички.

Впровадження STEM-освіти відбувається через проведення дослідної діяльності.

Дослідні технології – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника і виявляється в готовності і здатності здійснювати дослідну діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в прийнятті рішень та оцінці результатів дослідної діяльності.

Дослідна діяльність є різноманітною за тематикою: «Вода – джерело життя», «Чи потрібно знати математику, щоб зварити борщ», «Кухлик меду», «Дослідження води річки Сапалаївки», «Енергозбереження», «Лікарня на підвіконні» та інші.

Потужним засобом відбору молоді, яка згодом може реалізувати себе в науково-технічній сфері є участь у конкурсах, олімпіадах, фестивалях та інтелектуальних змаганнях.

Учні закладу є активними учасниками інтерактивних конкурсів: Міжнародного природничого конкурсу «Колосок», Міжнародного

математичного конкурсу «Кенгуру», Всеукраїнської природничої гри «Геліантус», Всеукраїнського фізичного конкурсу «Левеня».

Одним з ефективних засобів формування компетентностей є дослідно-проектна робота. Це, передусім, участь учнів школи в конкурсній захисті науково-дослідних робіт МАН. Учитель здійснює управління такою діяльністю і спонукає до пошукової діяльності вихованців.

У 2018-2019 н. р. на конкурс були представлені такі роботи: «Особливості показників уваги та розумової працездатності старшокласників», «Вплив типу конституції тіла на функціональний стан дихальної системи осіб зрілого віку», «Біологічний моніторинг жуків-шкідників хвойних порід зелених насаджень міста Луцька», «Вивчення екологічних особливостей та біопродуктивності гібридів томату в умовах закритого ґрунту».

Учні беруть участь у конкурсах та акціях: Всеукраїнський форум учнівської молоді «Дотик природи», Всеукраїнський конкурс юних зоологів та тваринників «Юний селекціонер та генетик», «Біощит», «Ліси для нащадків».

Результатом організації STEM-навчання засобами дослідної діяльності є сформовані в учнів такі компетентності, як: уміння поставити проблему; уміння сформулювати дослідне завдання й визначити шляхи його вирішення; уміння застосовувати знання в різних ситуаціях; уміння оригінально розв'язати проблему.

Стало традицією в закладі проводити STEM-тижні, у рамках яких організовуються фізичний ярмарок, хімічний лаб-хаб, біологічна лабораторія, математична лабораторія.

В День науки організовуються наукові пікніки, на яких створюються локації з усім необхідним для проведення дослідів, експериментів, розв'язування математичних головоломок, демонстрації моделей різноманітних пристроїв або наукових процесів, явищ. Відвідати науковий пікнік мають можливість всі учні. Вони мають нагоду спостерігати за проведенням дослідів, експериментів, самим взяти в них участь.

Так, під час роботи STEM-лабораторії проведено досліді: «Танцююче яйце», «Веселка в молоці», «Виявлення крохмалю в харчових продуктах». Перший дослід дозволив наочно показати склад шкарлупи, повторити будову яйця та властивості кислот. Другий дослід дозволив наочно побачити наявність жирів в молоці та їх взаємодію з поверхнево-активними речовинами. Діти пригадали хімічний склад молока, особливості будови молекули жиру, значення жирів для розвитку дитячого

організму. Дослід «Виявлення крохмалю в харчових продуктах» демонструє правила здорового харчування.

З метою вибору профілю навчання, задоволення інтересів і пізнавальних запитів учнів відповідно до їх індивідуальних потреб з 2018 року на базі закладу для учнів 9-их класів була організована робота Літньої Природничої школи. Основна мета діяльності Літньої Природничої школи – це отримати нові унікальні знання та навички у сфері природи. Учні працюють у лабораторіях біологічного, географічного, хімічного, фізичного факультетів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Заняття проходять у Волинському обласному еколого-натуралістичному центрі. Така форма роботи сприяє перетворенню знань, отриманих учнями під час уроків, у практичні вміння та навички.

Щорічно старшокласники беруть участь в екологічних експедиціях. Основними завданнями експедицій є: розвиток екологічної свідомості; оволодіння сучасними технологіями вирощування лісових культур; ознайомлення з сучасними формами господарської діяльності; залучення до дослідної діяльності; знайомство та збереження флори та фауни рідного краю. Учні побували в Державному підприємстві «Маневицьке лісове господарство», Маневицькому торфовому заводі, Черемському заповіднику, Ботанічному заказнику загальнодержавного значення «Воротнів».

З метою збереження довкілля учні закладу приймають участь в акціях: «Посади дерево!», висаджуючи зелені насадження біля школи.

Сміття довкола нас – ще одна болюча проблема людства. Та шляхи вирішення цієї проблеми учні закладу вже знають.

Учні та педагоги закладу взяли участь у «Глобальному прибиранні» водойм, прибравши берег річки Стир поблизу Центрального парку; акції «Вчимося сортувати сміття», запровадивши роздільне сортування сміття в закладі.

В рамках міжнародного польсько-українсько-білоруського екологічного проєкту учні «Луцький НВК ЗОШ І-ІІ ст. №7 – природничий ліцей» перебували в м. Бартошице Республіки Польща, де взяли участь у заходах на екологічну тематику, «зеленому флешмобі».

У вересні 2019 року заклад долучився до програми «Healthy Schools: заради здорових і радісних школярів», яка реалізується Центром «Розвиток КСВ».

Метою програми є: сприяння розвитку здорового харчування, фізичних активностей та свідомого ставлення школярів до власного здоров'я. Учні досліджують свій раціон корисної їжі; організовують

безпечне середовище, вчать бути ековідповідальними, проводять рухові активності, що сприяє веденню здорового способу життя.

Велику роль у STEM-освіті відіграють екскурсії на підприємства. Екскурсії дозволяють наочно показати учням переваги технологічних досягнень, узагальнити вивчений теоретичний матеріал та підштовхнути до нових досліджень. З іншої сторони на підприємствах відбувається візуалізація професій, тобто знайомство з новими професіями. На екскурсіях школярі проводять практичні заняття, застосовують набуті знання на практиці.

Учні нашого закладу відвідують підприємство «Луцькводоканал», де знайомлять з методами очищення води; музей бджолярства, де діти пройшли званий медовий маршрут; Волинський лісовий селекційно-насіненевий центр.

Надважливо підготувати учнів до життя, сформувати компетентності, які дозволять розв'язувати реальні практичні потреби. Тому систему навчання STEM, яка на сьогодні здобуває свою популярність, можна вважати такою, що забезпечує формування в учнів компетентностей XXI століття та відповідає запитам та вимогам сучасної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заходи щодо впровадження STEM-освіти в Україні на 2016-2018 роки. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqVM0APKQmc4LUd2MmVFckk/view> (дата звернення: 05.11.2019).
2. Концепція «Нова Українська школа». URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> (дата звернення: 05.11.2019).
3. Морзе Н. Презентація STEAM-освіта. URL: <http://www.stemschool.com/> Facebook Twitter Google+ на 2017/2018 навчальний рік (дата звернення: 04.11.2019).
4. Патрикеева О. STEM-освіта : умови впровадження у навчальних закладах України / О. Патрикеева, О. Лозова, С. Горбенко. *Управління освітою*. 2017. № 1. С. 28-31.
5. STEAM-освіта: інноваційна науково-технічна система навчання URL: <http://ippo.kubg.edu.ua/content/11373> (дата звернення: 04.11.2019).

Наталія Ясінська,
завідувачка науково-дослідної лабораторії
соціологічних досліджень та розвитку освіти
Волинського інституту післядипломної
педагогічної освіти,
кандидат педагогічних наук, доцент
м. Луцьк

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ У ВИМІРІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У даній статті розглянуто питання екологічної освіти та виховання у вимірі Нової української школи. Представлено Регіональну екологічну програму «Екологія – 2016–2020», яка є єдиною обласною комплексною екологічною програмою по вирішенню проблем охорони навколишнього природного середовища і стабілізації його стану. Висвітлено результати проведеного опитування учасників дослідження.*

***Ключові слова:** Нова українська школа, екологічна освіта, компетентнісний підхід, наскрізна лінія, респондент.*

В Концепції екологічної освіти України зазначено, що екологічна освіта в XXI столітті є складовою частиною гармонійного, екологічно безпечного розвитку, підготовки громадян із високим рівнем екологічних знань та екологічної свідомості. Адже, за оцінками фахівців, витрати на ліквідацію екологічних наслідків від використання неекологічної технології й устаткування в 30-35 разів перевищують ті витрати, що були б необхідні для розробки екологічно чистих технологій та застосування екологічно безпечного устаткування.

До свого 50-річного ювілею Римський клуб підготував та презентував спільноті нову доповідь – «Сом Он! Капіталізм, короткозорість, населення і руйнування планети». У доповіді наголошено: «Світ, в якому домінує людина, усе ще може мати успішне майбутнє для всіх. Для цього потрібно припинити руйнувати нашу планету. Ми твердо віримо що це можливо, але що довше ми чекаємо слушного моменту для дітей, то складніше цього досягти. Традиційні тенденції насправді не є раціональними. Продовження звичайного зростання призводить до масивних зіткнень з природними планетарними межами».

За останні десятиліття екологічні проблеми набувають планетарного масштабу, адже людство починає розуміти відповідальність за наслідки

згубного впливу та споживацького відношення до навколишнього природного середовища, в якому якість життя з кожним роком погіршується. Підтвердженням цього є документи ООН: «Порядок денний на XXI століття», який було прийнято в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), та матеріали рішення Всесвітнього саміту зі сталого розвитку, що відбувся в Йоганнесбурзі (2002 р.)

Шляхи вирішення цих проблем окреслені в новому документі, прийнятому нещодавно Організацією Об'єднаних Націй – Порядок денний на період до 2030 р., метою якого є вирішення цих проблем.

Для досягнення ефективних результатів, що можливі лише за умови спільної взаємодії усіх організацій й освітніх структур, в області розроблена Регіональна екологічна програма «Екологія 2016-2020» (рішення Волинської обласної ради від 10.02.2016 № 2/27), яка є єдиною обласною комплексною екологічною програмою по вирішенню проблем охорони навколишнього природного середовища і стабілізації його стану.

Нами проведено опитування вчителів та учнів різних закладів освіти нашої області протягом 2018-2019 навчального року. Опитані респонденти також вважають, що нинішні екологічні проблеми несуть в собі загрози для них особисто 94 % респондентів, для України – 99,2 %, для людства – 99,3 % респондентів.

Статтею 12 Закону України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти – всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

У нормативних документах МОН України постійно наголошується на необхідності вибудови освітнього процесу із забезпеченням компетентнісного підходу в контексті наскрізних змістовних ліній.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині, серед яких – екологічна компетентність. Згідно з Концепцією «Нова українська школа» – екологічна грамотність, тобто «уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках збалансованого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини».

Окрім того, усі компетентності однаково важливі і взаємопов'язані: елементи, притаманні одній компетентності впливатимуть на формування інших.

Варто зазначити, що у змісті всіх навчальних програм послідовно впроваджено компетентнісний підхід, який відповідає стратегічному напрямку розвитку освіти в контексті положень Концепції «Нова українська школа» та показано особливості запровадження наскрізних змістовних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються в процесі навчання й виховання.

Наскрізна лінія «Екологічна безпека і сталий розвиток» підсилює формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості: збереження, захист довкілля й усвідомлення сталого його розвитку, готовність брати участь у вирішенні питань навколишнього середовища і розвитку суспільства.

Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» забезпечує розвиток соціальної й громадянської компетентностей, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності.

Реалізації здоров'язбережувальної ключової компетентності сприяє наскрізна лінія «Здоров'я і безпека», орієнтуючи на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для життя й діяльності середовища.

Метою наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» є навчання молодого покоління українців ощадливості, раціонального використання коштів, планування витрат, стимулювання лідерських ініціатив, прагнення успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Варто зазначити, що екологічна складова наявна в усіх наскрізних змістових лініях, що ще раз підкреслює важливість проблеми.

63 % опитаних учителів, вказують на те, що в своїй педагогічній діяльності займалися екологічними проблемами. Кожен третій з них разом з учнями збирали і аналізували інформацію про екологічний стан регіону; кожен п'ятий брав участь у громадських екологічних акціях; 17,5 % респондентів мають методичні доробки з екологічної освіти та виховання учнів; 8 % беруть участь у діяльності громадських екологічних організацій. Засобами свого предмета систематично здійснюють екологічну освіту та виховання школярів 57 % вчителів, 40 % респондентів іноді звертаються до цієї проблематики.

Процес екологічної освіти ускладнюють, на думку опитаних вчителів, негативні приклади діяльності дорослих (58 % респондентів);

відсутність взаємодії вчителів різних предметів з даної проблеми (28 % респондентів), недостатня якість методичної літератури (37 % респондентів).

Від інституту післядипломної педагогічної освіти вчителі різного фаху очікують науково-методичного супроводу екологічної освіти та виховання учнів, у тому числі на електронних носіях – 55 % опитаних респондентів; різних форм підвищення кваліфікації з проблем екологічної освіти та виховання – 54 % опитаних; пропаганди інноваційного досвіду кращих вчителів – 26 % респондентів.

Результати діяльності педагогічних колективів Волинської області з екологічної освіти та виховання школярів певною мірою відображені у відповідях учнів, які брали участь в опитуванні з цієї проблематики. Так, якщо стан довкілля в Україні хвилює 82 % опитаних учнів, 78 % переконані що діяльність кожної конкретної людини повинна сприяти вирішенню екологічних проблем та 82 % вважають що кожна людина повинна займатися охороною природи, то займатися охороною природи готові 73 % респондентів.

Учні зазначили види екологічної діяльності, у яких вони беруть участь.

На першому місці – прибирання територій біля школи, свого будинку, вулиць і парків, свого населеного пункту.

На другому місці – пасивні форми екологічної просвіти: перегляд роликів в Інтернеті (41 %), телепередач екологічного змісту (32 %), читання відповідної літератури (11 %). Щодо активних форм – то це участь у діяльності екологічної агітбригади (12 % респондентів), виконання під керівництвом вчителя екологічних проєктів (11 %); проведення досліджень у природі (10 %); робота на дослідних ділянках (9 %), підготовка повідомлень з екологічної тематики (4,3 %).

Поряд з цим 7 % респондентів відверто вказують на те, що цими проблемами не цікавляться і не займаються.

Джерелами своїх знань з екології учні називають:

- інтернет-ресурси – 78 %
- вивчення шкільних предметів – 62 %
- перегляд екологічних телепередач – 54 %
- розмови в колі друзів та виховні заходи в школі – 30 %
- ознайомлення з діяльністю громадських природоохоронних організацій – 13 %.

На ставлення дітей до природи впливають екскурсії в природу – 67 % респондентів; уроки з предметів природничого циклу – 54 % респондентів

та інших предметів – 7 % респондентів; бесіди та лекції про природу та її охорону представників різних екологічних організацій – 23% респондентів; екологічні заходи з різних предметів – 8 % респондентів.

Переконати інших не завдавати шкоди природі зможуть за власними оцінками 75 % опитаних учнів, 14 % не зможуть цього зробити в силу різних причин, а 8 % – не будуть цього робити.

Нагальною необхідністю є спрямування педагогів усіх фахів на використання екологічної складової в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Екологічний Вісник*. Січень-лютий, 2018.
2. Ясінська Н. Екологічна культура суб'єктів педагогічного процесу : методичні рекомендації. Луцьк, 2000. 16 с.
3. Ясінська Н. Екологічне виховання в педагогіці Василя Сухомлинського. *Спадщина В. О. Сухомлинського – джерело сучасної педагогічної науки і практики* : монографія / П. Олешко, О. Сухомлинська, О. Савченко, А. Луцюк та ін. Луцьк : Надстир'я. 2016. 250 с.

**РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ
«ЗДОРОВ'Я І БЕЗПЕКА»
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

Тамара Василюк,
директор,
Катерина Сушко,
учитель основ здоров'я та біології
Ворожбянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3
Білопільської районної ради Сумської області

**ФОРМУВАННЯ У МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ МОТИВАЦІЇ
ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ,
НАДАННЯ НАЛЕЖНОЇ ОСВІТИ З ПИТАНЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ЗДОРОВ'Я, ШЛЯХІВ ЗАПОБІГАННЯ ВІЛ /СНІД**

Анотація. Стаття розкриває досвід закладу освіти з організації здоров'яспрямованого освітнього процесу. Обґрунтовується теза щодо необхідності спеціальної підготовки педагогічних працівників з проблеми впровадження системного процесу здоров'язбереження в закладі освіти. Саме це є необхідною умовою функціонування моделей шкіл здоров'я в закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: життєві навички, здоровий спосіб життя, здоров'язберезувальні технології, негативні чинники впливу на дітей, Школа сприяння здоров'ю, Школа, дружня до дитини.

Одним із основних завдань сучасної школи є створення освітнього середовища, яке сприятиме розвитку здорової дитини. Формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння ними навичками безпечного життя і здорової поведінки – ці завдання для педагогів не менш важливі за передачу знань і досвіду. Здорове молоде покоління – це запорука стабільного розвитку держави, один із чинників її позитивного міжнародного іміджу.

Основне призначення педагога зумовлене сучасним завданням, яке ставить перед собою суспільство, – максимальний розвиток кожної дитини, збереження її неповторності, розкриття її потенційних талантів та створення умов для нормального духовного, розумового та фізичного вдосконалення.

Упродовж п'яти років Ворожбянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3 Білопільської районної ради Сумської області працює над вирішенням завдання «Формування у молодого покоління мотивації до здорового способу життя, надання належної освіти з питань збереження здоров'я, шляхів запобігання ВІЛ/СНІД/ІПСШ».

Мету своєї роботи бачимо у вихованні здорової, високоморальної, соціально активної особистості. Прагнемо створити таке освітнє середовище, яке сприятиме формуванню ціннісного ставлення учнів насамперед до самих себе, адже, щоб полюбити інших людей, потрібно спочатку полюбити себе.

Сьогодні наша школа, як і інші навчальні заклади в Україні, зіштовхнулася з низкою труднощів, які виникають внаслідок впливу на дітей негативних зовнішніх і внутрішніх чинників.

Серед цих чинників, зокрема:

– патологічні вади у здоров'ї школярів, а надто молодших класів. До школи приходять діти з порушення зору, опорно-рухової системи, проблемами з шлунково-кишковим трактом, вираженими вадами нервової системи;

– негативний вплив зовнішнього середовища (епідемічна ситуація), забруднення довкілля;

– «провокаційна» реклама алкоголю, тютюну, сумнівних видовищ;

– знецінення ролі позитивного сімейного виховання, збільшення кількості неблагополучних сімей і зростання кількості підлітків, яких «виховує» вулиця;

– падіння моральних устоїв, значне соціальне розшарування населення, погіршення криміногенної ситуації, ранній початок статевого життя, які, маючи прояви у нинішньому суспільстві загалом, «віддзеркалюються» у сучасній школі;

– недостатній позитивний вплив школи, сім'ї і громадськості на особистість дитини, які б натомість мали мотивувати її вести здоровий спосіб життя.

Ми провели моніторинг стану здоров'я учнів та їх ставлення до здорового способу життя. Отримані дані дозволили констатувати низький його рівень, проблеми як фізичного, психологічного розвитку дітей, так і невисокі показники усвідомлення учнями необхідності ведення здорового способу життя.

Прийшли такої думки: щоб виховати особистість, здатну до самоосвіти та самовдосконалення, фізично та духовно розвинену, соціалізовану в сучасному світі, треба впроваджувати в практику педагогічної роботи здоров'язбережувальні технології. Вони об'єднують у собі всі напрями діяльності закладу загальної середньої освіти щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів.

Здоров'язбережувальні технології це:

- сприятливі умови навчання дитини в школі;
- повноцінний та раціонально організований руховий режим та режим дня школяра;
- просвітницька робота щодо формування здорового способу життя.

Ми також впевнилися, що знання, володіння і застосування здоров'язбережувальних та здоров'яформуючих технологій є важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога.

Тому сім учителів нашої школи пройшли спеціальне навчання за методикою розвитку життєвих навичок при Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти та отримали відповідні сертифікати. На засіданнях педагогічної ради, методичних об'єднань, психолого-педагогічних семінарах педагогічні працівники постійно отримують знання та навички по формуванню в учнів мотивації до здорового способу життя.

У тісному взаємозв'язку з учнями, вчителями, батьками, практичним психологом, соціальним педагогом, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей, наші педагоги розробили та успішно реалізують модель превентивної освіти «Сходінки здоров'я» в рамках проектів «Школа, дружня до дитини» та «Школа сприяння здоров'ю».

У школі створена і діє система безперервної валеологічної освіти. Її основа базується на особливих вимогах та статусності предмета «Основи здоров'я» в 1-9 класах. Учні школи знайомляться з фізичними, духовними, етичними та соціальними компонентами свого здоров'я, здобувають життєві навички успішної особистості, а також фізичні навички особистої гігієни, зміцнення і збереження здоров'я, надання першої допомоги тощо. При викладанні предмета вчителі надають перевагу інтерактивним формам роботи з учнями: семінарам, тренінгам, диспутам, «мозковим штурмам».

У закладі створений тренінговий кабінет основ здоров'я, який оснащений згідно вимог.

Наші вчителі давно взяли за практику використовувати на всіх уроках фізкультхвилинки. Для цього вони розробили спеціальні комплекси фізичних вправ для учнів різного віку. Сенсорні координаційні вправи, музикотерапія, дихальна гімнастика, ритмопластика, динамічні паузи, рухливі та спортивні ігри, релаксація, пальчикова гімнастика, ігротренінги, гімнастика для очей, самомасаж, технології впливу кольором, казкотерапія – усе це дозволяє знімати стан утомленості під час уроку, ослабити психологічну напруженість, викликану інтенсивністю занять, і просто дають можливість дитині рухатися.

Важливою ланкою в системі умов для фізичного розвитку учнів нашої школи є спортивна секція з футболу та гуртки «Спортивна аеробіка» і «Здоров'ячок». Вони пропагують культ здорового тіла і здорового духу, допомагають зберегти високу трудову активність.

Традиційними в школі стали Дні здоров'я з походами до лісу, учнівські спартакіади, масові змагання: «Козацькі забави», «Веселі старты», «Сильні, сміливі, спритні», «Марафон здоров'я» та інші.

На пропаганду здорового, активного способу життя, а також для популяризації основ здорового способу життя у школі працює «Клубу юних захисників здоров'я», гуртки «Школа здоров'я» та «Основи медичних знань». Школярі, які займаються в цих гуртках, є активними учасниками всіх виховних заходів оздоровчої тематики, проводять для молодших учнів заняття з профілактики шкідливих звичок, інфекційних захворювань, самі є прикладом соціально безпечної поведінки. Вони також щорічно беруть участь у районному конкурсі-огляді агітбригад «Ми – за здоровий спосіб життя!».

Не один рік у школі працює громадський наркологічний пост. Члени посту – досвідчені педагоги працюють над формуванням в учнів мотивації до здорового способу життя, розповсюдження санітарно-просвітницьких матеріалів про шкоду тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотичних речовин, проводять індивідуальну роботу з учнями, які мають шкідливі звички. З учнями також працюють лікар-нарколог центральної районної лікарні, працівники служби у справах сім'ї та молоді районної державної адміністрації, соціальна служба міської ради.

Одним із основних складників здоров'я людини є її психологічне здоров'я. Шкільний психолог прищеплює учням уміння дати самооцінку

своїм позитивним і негативним якостям, намічати шляхи до самовдосконалення.

Вона проводить години-спілкування на теми «Як бути уважним на уроці?» і «Твій характер»; сюжетно-рольову гру «Шкільні правила етикету», диспут «Чи потрібно людині самовдосконалюватися?», веде усний журнал «Кодекс моральних цінностей», тренінг «Визначення обдарованості»; семінар для старшокласників «Самовиховання – це...», тренінгове заняття «Мое майбутнє», психологічні самотестування та інші.

Шкільний психолог упроваджує просвітницьку програму «Рівний – рівному». У її рамках підлітки навчаються ефективному спілкуванню, формують відповідальне ставлення до власних учинків та власного здоров'я, учаться оцінювати ситуації ризику, приймати конструктивні рішення та протистояти соціальному тиску. Навчання за цією програмою мотивує підлітків дотримуватися безпечної статевої поведінки, індивідуального захисту від ВІЛ/СНІДу, берегти репродуктивне здоров'я.

Для підвищення рівня індивідуальної захищеності молоді до ВІЛ-інфікування, формування толерантного ставлення до людей, які живуть з ВІЛ, у школі введений факультативний курс «Захисти себе від ВІЛ». Він викладається в 10 класі за рахунок варіативної складової. Таким чином забезпечується неперервність і наступність шкільної превентивної освіти за програмою «Формування здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу». Курс виконує функцію превентивної програми профілактики ризикованої поведінки. Викладається він для всіх учнів класу [4].

Ефективність курсу ми оцінюємо за допомогою анкетування. Це дає змогу виявити реальні зміни у знаннях, позиціях, ставленнях, намірах, уміннях і навичках учнів. У цьому навчальному році таке анкетування під назвою «Що позитивного я отримав від факультативного курсу «Захисти себе від ВІЛ?» пройшли одинадцятикласники. Ми отримали такі відповіді:

- 1) знаю шляхи передачі та методи захисту від ВІЛ та ППСШ – 100 %;
- 2) позбулися безпідставного страху перед людьми, які живуть з ВІЛ – 64 %;
- 3) поліпшилися стосунки з однокласниками та дорослими – 58 %;
- 4) почуваюся більш упевненим в своїх діях, умію розпізнавати й уникати небезпечні ситуації – 79 %;
- 5) умію виявляти співчуття, надавати підтримку – 100 %.

Серед іншого представники учнівського самоврядування школи працюють за «Маршрутом безпеки». Учні-фасилітатори разом з координатором Надією Скурихіною проводять інтерактивні виставки «Маршрут безпеки» для учнів 8–11 класів нашої школи та навчальних закладів району. Основне завдання «Маршруту безпеки» полягає у підвищенні рівня обізнаності молоді щодо персональних ризиків інфікування ВІЛ та ІПСШ, у започаткуванні процесу зміни особистої поведінки на більш безпечну.

Здоров'я особистості – це самовдосконалення і саморозвиток, самооцінка і свобода, здатність бути особистістю. Тому вчителі прагнуть сформуванню здорової, активної, самостійної особистості, свідомого громадянина України, допомагають учневі сформуванню життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави.

Із 2012 року наша школа занесена до обласної мережі Шкіл сприяння здоров'ю. У період з 2009 по 2013 роки заклад працював в рамках Всеукраїнського проекту «Школа проти СНІДу». На даний час школа працює над упровадженням стандартів превентивної освіти. У цьому нам допомагає участь у Всеукраїнському превентивному проекті «Школа, дружня до дитини» [2].

Із 2017 року наш заклад долучився до нового проекту – тренінгового курсу «Вчимося жити разом» [1], започаткований Європейським Союзом та Дитячим Фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Тренінговий курс «Вчимося жити разом» охоплює всі рівні освіти: початкову, основну та старшу школу. Структура програми для 1–4 класів та 5–9 визначається чинною навчальною програмою предмета «Основи здоров'я», затвердженою Міністерством освіти і науки України. Тренінги для 10 (11) класу впроваджуються за рахунок виховних годин [3].

Усі вчителі початкової ланки, учитель-тренер основ здоров'я 5-9 класів, класні керівники 10-11 класів та учні 4-11 класів брали участь у моніторинговому дослідженні «Вчимося жити разом». Починаючи з 1 грудня 2017 року сім учителів нашого закладу пройшли дистанційне навчання – онлайн-курс «Вчимося жити разом» та отримали відповідні сертифікати [5]. Подальша готовність до впровадження проекту «Вчимося жити разом» вимагає очного тренінгового навчання в Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Педагоги школи поширюють свій досвід серед учителів району та області. Протягом останніх п'яти років наші вчителі провели:

- обласний семінар завідуючих районними методичними кабінетами на тему: «Організація роботи по формуванню в учнів ціннісного ставлення до свого здоров'я»;

- районний семінар-практикум учителів початкових класів, які викладають основи здоров'я, на тему: «Використання здоров'язбережувальних технологій у процесі навчання та виховання молодшого школяра»;

- обласний семінар на тему: «Формування цінності здоров'я та здорового способу життя молодшого школяра в діяльності освітнього навчального закладу».

На базі нашого закладу працює Школа передового педагогічного досвіду вчителів початкових класів над проблемою «Використання здоров'язбережувальних технологій у процесі навчання та виховання молодшого школяра в умовах упровадження Державного стандарту початкової освіти».

Увесь педагогічний колектив працює над тим, щоб учні школи зростали здоровими, сильними, життєрадісними, серйозно ставилися до збереження і зміцнення свого здоров'я. Педагоги допомагають школярам визначити їхні власні інтереси, можливості; окреслити шляхи подолання перешкод, проблем, що заважають дитині у збереженні людської гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні рекомендації щодо інтеграції розроблених в рамках спільного проекту «Вчимося жити разом» курсів з розвитку життєвих навичок у післядипломну підготовку вчителів і навчання учнів закладів загальної середньої освіти : Лист КЗ СОШПО від 13.02.2018 № 155.

2. Про активізацію діяльності навчальних закладів у міжнародному проекті «Європейська мережа Шкіл сприяння здоров'ю», викладання навчального предмета «Основи здоров'я» і факультативного курсу «Захисти себе від ВІЛ»: Наказ Департаменту освіти і науки Сумської облдержадміністрації від 03.06.2016 № 342-ОД.

3. Програма з розвитку соціальних навичок учнів основної і старшої школи (початкової школи) у курсі «Основи здоров'я». Вчимося жити разом. / Т. Воронцова, В. Пономаренко. Київ : Алатон, 2017.

4. Програма навчального курсу для учнівської молоді старшого підліткового та юнацького віку «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу» (Захисти себе від ВІЛ) / Т. Воронцова Т., В. Оржеховська, В. Пономаренко. Київ : Освіта, 2015.

5. Он-лайн курс «Вчимося жити разом» : курс підготовки вчителів. URL : <http://lt.multycourse.com.ua/ua/>

Лариса Сєрих,

завідувачка кафедри теорії і методики змісту освіти
Комунального закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат педагогічної наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВНОЇ ЛІНІЇ «ЗДОРОВ'Я І БЕЗПЕКА»

***Анотація.** У статті розглядаються особливості реалізації наскрізної змістовної лінії «Здоров'я і безпека» в закладах загальної середньої та позашкільної освіти на предметах художньо-естетичного профілю, в гуртках художньо-естетичного, мистецького профілів.*

Розглянуто можливості застосування інтеграційних варіантів методу навчальних (учнівських) проєктів для актуалізації змісту, методологічних засад і форм діяльності профільних гуртків станції юннатів, центрів позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку та гуртків еколого-натуралістичного спрямування закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

***Ключові слова:** взаємодія, заклади загальної середньої освіти, заклади позашкільної освіти, здоров'я і безпека.*

***Постановка проблеми.** Здоров'я людини ґрунтується на основі генетичних факторів, способу життя та екологічних умов. Але певною мірою воно залежить також від свідомого ставлення людини до себе та навколишнього середовища [1].*

Формувати навички здорового способу життя, убезпечувати себе від негативних, шкідливих факторів для здоров'я можна як в закладах загальної середньої освіти, так і в закладах позашкільної освіти. Взаємодія означених закладів дає позитивні результати та забезпечує формування стійких навичок здорового способу життя особистості.

***Аналіз останніх публікацій.** Спостереження вчених показують, що здоров'я людини на 45-50 % визначається способом життя, на 20 % впливом навколишнього середовища (природного, техногенного), на 20 % – спадковістю, на 8-10 % – охороною здоров'я, харчуванням тощо [1].*

Спосіб життя має велике значення для здоров'я людини і складається з чотирьох категорій: економічної (рівень життя); соціологічної (якість життя); соціально-психологічної (стиль життя); соціально-економічної (устрій життя) [1]. Спосіб життя – сукупність матеріальних умов,

суспільних і соціальних установок (культури, звичаїв тощо) та природних чинників, які всі разом зумовлюють поведінку особистості, а також її зворотний вплив на ці фактори [1].

Отже, до способу життя людини належать: активна участь людини в процесі формування умов життя, її адекватна реакція на зміну умов довкілля, а також праця, побут, задоволення матеріальних і духовних потреб у суспільному житті, норми і правила поведінки.

Мета статті – показати можливості художньо-естетичного та мистецького напрямів гурткової діяльності на формування навичок здорового способу життя; виявити застосування інтеграційних можливостей методу навчальних (учнівських) проектів для актуалізації змісту та реалізації окреслених завдань наскрізної змістовної лінії «Здоров'я і безпека».

Виклад основного змісту. Реалізуючи наскрізну змістовну лінію «Здоров'я і безпека» в закладах загальної середньої та позашкільної освіти на предметах художньої естетичного профілю або в гуртках художньо-естетичного, мистецького профілів, враховуємо основні постулати Концепції загальної мистецької освіти, які забезпечуються взаємодією закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Концепція враховує сучасні культуротворчі процеси в Україні, що формуються на засадах багатовікових вітчизняних традицій і в загальному контексті європейської та світової інтеграції з орієнтацією на загальнолюдські демократичні цінності громадянського суспільства. Нові соціокультурні тенденції, зокрема пов'язані з глобальним поширенням масмедіа, впливають на характер художньої освіти, адже у сучасному інформаційному суспільстві естетичне ставлення школярів до світу формується, переважно, під впливом засобів масової інформації [2, с. 2].

Шкільна освіта має охопити комплекс основних функцій мистецтва, позашкільна – закріпити, доповнити і трансформувати отримане та примножити.

Художня спадщина, акумулюючи емоційно-естетичний досвід поколінь, втілює і передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому вона є ефективним засобом виховання естетичної культури, а також патріотичних почуттів, громадянської позиції особистості. Цінності мистецтва важливі також з огляду на сучасне існування дітей і молоді в полікультурному просторі. Завдяки універсальності художньо-образної мови вони передають зрозумілу для різних народів смислову інформацію, дають змогу вступати в невербальний діалог із різними культурами минулого і сучасності,

розуміти інших і розвивати в такий спосіб власний духовний світ. Таким чином, освіта набуває культуротворчого спрямування, охоплюючи всі основні компоненти художньо-естетичного досвіду особистості – свідомості та діяльності, світорозуміння й світовідчуття [2, с. 2].

Мистецькі надбання, знання і вміння школярі впроваджують в навчальних проектах на здоров'яспрямовану діяльність. Розглянемо один із прикладів такої діяльності.

Організація роботи гуртків СЮН на інтеграційних принципах методу навчальних проектів упроваджується в закладі-ініціаторі і реалізаторі – Ямпільській районній станції юних натуралістів.

Освітня ідея інновації: застосування інтеграційних можливостей методу навчальних (учнівських) проектів для актуалізації змісту, методологічних засад і форм діяльності профільних гуртків Станції юних натуралістів [3, с. 56-57].

Організаційна концепція: метод навчальних (учнівських) проектів має значний інтеграційний потенціал, використання якого в умовах районної СЮН дозволяє:

- реалізовувати інтеграційні завдання сучасної STEM-освіти, що сприяють реалізації концепції компетентної освіти;
- упроваджувати сучасні методи і технології освітньо-виховної роботи, зокрема: метод кейс-стаді (створення і використання еко-, агро-кейсів, реалізація учнівських кейс-проектів агро-виробничого, садово-паркового, декоративно-ужиткового спрямування, ін.), технології еко-квестів, еко-ігор, еко-фото-вожів, ТАОШ – трудових аграрних об'єднань школярів, ін.;

Квестінг (англ. – пошук, пошуки,) – 1) технології організації і проведення пошукових ігор; 2) технології організації пошукових онлайн-ігор в Інтернет-просторі [4, с. 54].

Специфічні терміни (сленг квестерів):

- *атмосферність* – використання сценарію, декорацій, освітлення, роботи аніматорів, інших складників квесту, що дозволяє повірити в реальність того, що відбувається;
- *ескейпер, квестер* – учасник квест-гри;
- *екшен-гра* – варіант гри, в якій крім інтелектуальних є нескладні фізичні (проповзти, добігти, дістати, подолати, ін.) завдання;
- *квест-кімната, квеструм, ескейпрум* – приміщення, в якому відбувається квест-гра;
- *лінійка* – квест із лінійним сюжетом, за яким кожне виконане завдання відкриває доступ до іншого;
- *локація квесту* – місце, де проходить квест (сквер, парк, природна територія);
- *нелінійка* – квест із нелінійним сюжетом, що допускає паралельність у розвитку сюжету гри;

- *піктографічне письмо* – техніка передачі інформації шляхом створення логічного ряду зображень (люди, звірі, птахи, предмети, події) спрощеними умовними знаками, схемами, рисунками;
- *руменскейп (втеча з кімнати)* – один із жанрів квесту, в якому основною метою є вихід із кімнати;
- *спойлер* – інформація, що завчасно розкриває сутність квесту або його складових (завдання, випробування, загадки, ін.), що псує враження від гри;
- *сценарна зв'язка* – закономірний перехід між частинами квесту (коментарі оператора, тексти щодо підведення до ігрових етапів, завдань, перепон);
- *сюжет* – логічна лінія квесту, дотримуючись якої гравці можуть завершити гру або вийти з кімнати;
- *тематика* – види сценаріїв гри: детектив, трилер, мультфільм, казка, містика;
- *халк* – незграбний гравець, який псує реквізит;
- *хорор* – квести з ляканням, що створені за мотивами книг і фільмів жахів;
- *фідбек* – відгук про квест від досвідчених квесторів.

Квест-перформанс-гра – інтерактивна гра, що поєднує елементи популярного ігрового формату «квести у реальності» і театралізованого дійства (перформанса), в якому гравці: а) є головними героями історії, що розігрується акторами; б) можуть впливати на розвиток ігрового сюжету [4, с. 54].

– забезпечувати педагогічний менеджмент – розроблення і супровід індивідуальних і групових освітніх маршрутів для обдарованих вихованців [3, с. 56].

Засоби реалізації:

– освітньо-виховна діяльність: упровадження цільових (навчальних) еко-, агро, АРТ-кейсів, розроблених на основі інтеграційних принципів та сучасних ІК-технологій, зокрема комп'ютерних, мультимедійних, ін.;

– методико-технологічна діяльність: складання карт професій за аграрним, декоративно-ужитковим, еко-ландшафтним та іншими напрямками для використання в освітньому процесі [3, с. 56]. Активно впроваджуємо, зокрема, у мистецькому напрямі.

Основні заходи. Освітньо-виховна діяльність:

– закріплення у практиці роботи гуртків методу учнівських проектів, що дає можливість інтегрувати різні види і профілі інтелектуальної, творчої і практичної діяльності; уведення інтеграційних проектів практичного спрямування у роботу учнівських виробничих бригад, трудових аграрних об'єднань, що забезпечує поєднання виробничої практики з реалізацією соціально важливих профорієнтаційних проектів (Дні громадянської активності, ЕСО-АРТ, ЕСО-І-АМО, природоохоронні ін.);

– розроблення і педагогічний супровід (коучинг) індивідуальних і

групових освітніх маршрутів для обдарованих вихованців; забезпечення участі вихованців в обласних і всеукраїнських заходах аграрного, екологічного, валеологічного та ін. спрямування [3, с. 56].

Навчально-методична діяльність:

- ознайомлення керівників гуртків із особливостями сучасної STEM-освіти в умовах закладів позашкільної освіти;
- організація методико-педагогічного практикуму з проблеми використання інтеграційних можливостей методу навчальних (учнівських) проектів в роботі гуртків різних профілів закладу.

У Великописарівській районній станції юних натуралістів Великописарівської районної ради Сумської області відбувається упровадження кіно- і фото- мистецького підходу до актуалізації змісту еколого-натуралістичної освіти і виховання, що забезпечується відповідним технічним забезпеченням (відеоапаратура, фототехніка, комп'ютерна, мультимедійна апаратура), підбором інформаційно-комунікаційних технологій (програмного забезпечення для опрацювання і компоновки відео-, аудіо- матеріалів), а також цільової підготовки педагогічних працівників [3, с. 48].

Засоби реалізації: опанування технологіями створення відеофільмів (пізнавальні, фільми-візитівки, ін.), відеороликів (соціальні проблеми; соціальна реклама, еко-реклама; відео еко-флешмобів, ін.), слайд-фільмів (презентаційні, тематичні, ін.).

Висновки. *Результати роботи (станом на 01.10.2018* реорганізація роботи гуртків студії «Гармонія» (біологічний, декоративно-ужитковий профілі) [5]; участь вихованців у всеукраїнських заходах, зокрема Всеукраїнському зльоті учнівських виробничих бригад, трудових аграрних об'єднань (м. Запоріжжя) – диплом I ст. (наказ НЕНЦ від 22.09.2017 № 71/1); Всеукраїнському конкурсі з флористики та фітодизайну «Квіткова симфонія» (м. Київ) – диплом I ст. (наказ НЕНЦ від 15.09.2016 № 63).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Здоровий спосіб життя. Його вплив на здоров'я та працездатність людини. [URL:https://pidruchniki.com/19110522/bzhd/zdoroviy_sposib_zhittya_yogo_vpliv_zdorovya_pratsezdtnist_lyudini](https://pidruchniki.com/19110522/bzhd/zdoroviy_sposib_zhittya_yogo_vpliv_zdorovya_pratsezdtnist_lyudini) (дата звернення 25.10.2019).
2. Концепція загальної мистецької освіти. [URL:http://mon.gov.ua/](http://mon.gov.ua/).
3. Перепелиця Н. Формування новацій у позашкільній / неформальній освіті дітей та учнівської молоді: організація еколого-натуралістичної творчості: навчально-методичний посібн. Суми: Нота-бене, 2018. 100 с.
4. Перепелиця Н. Позашкільна освіта: словник нових понять, термінів і неологізмів. Суми: Нота-бене, 2018. 108 с.
5. Петруня Г. Організація роботи гуртків СЮН на інтеграційних принципах методу навчальних проектів [текст, препринт]. Ямпіль: РСЮН, 2018. 34 с.

Вікторія Трегуб,
учитель біології і екології
Конотопської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 5
Конотопської міської ради Сумської області

СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АТМОСФЕРИ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ШЛЯХОМ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ВИКЛАДЕННЯ МАТЕРІАЛУ

***Анотація.** У статті розглядаються питання створення на уроках біології і екології сприятливої психологічної атмосфери шляхом застосування гумористичних прийомів, порівнянь, творчих завдань та аналізуються причини неувважності учнів і їхньої неефективної роботи. Пояснюється позитивний вплив гумору на працездатність учнів і якість засвоєння матеріалу. Наводяться приклади нетрадиційних форм викладення складних питань з різних тем.*

***Ключові слова:** агресія, гумор, сприятлива психологічна атмосфера.*

Сучасний вчитель стикається з багатьма проблемами: це і швидке накопичення фактичного матеріалу, і складність його пояснення, і, найнеприємніше, байдужість учнів. Чому так? Причин багато. Переобтяженість навчальних програм, неузгодженість курсів, низька мотивація, надлишкова енергія і, окремо, психологічна неналаштованість до сприйняття. Будь-який практик знає, що сприятлива психологічна атмосфера – це запорука успіху на уроці, її ж відсутність нічим не можна знівелювати чи послабити. Задля оптимізації навчального процесу застосовуються деякі форми і методи, які спроможні спрямувати надлишкову енергію і агресію в навчальне русло. Сучасні діти, загалом, малорухливі. Природна потреба в змаганні і розрядці агресії зводиться до комп'ютерних ігор, а спілкування підміняється СМС-ками на телефоні. Як наслідок, невміння емоційно сприймати співрозмовника, тактовно вести діалог і вміти дискутувати. Як відволікти не лише від потайного користування телефоном на уроці, а й від думок про цього псевдодруга? Звичайно ж гумором і сміхом!

Конрад Лоренц у своїй праці «Агресія. Так зване зло» вважав, що сміх є антагоністом нудьги» [1]. Багато в чому він подібний до натхнення: у своїх особливостях, притаманних інстинктивній поведінці, в своєму еволюційному походженні від агресії, та головне в своїй соціальній функції: здатність сміятися разом – це не лише передумова справжньої дружби, але майже перший крок до її появи. Як зазначається в главі

«Звичка, церемонія і чарівництво», сміх, вірогідно, виник шляхом ритуалізації з переорієнтованого погрожуючого жесту. Автор відмічає, що навіть при найвищій інтенсивності сміху не виникає небезпеки, що вихідна агресія призведе до нападу. За Конрадом Лоренцем, собаки, які гавкають, інколи все ж таки кусають, але люди, котрі сміються, не стріляють ніколи. Механізми сміху більш вибірккові і краще контролюються людським розумом, ніж такі механізми натхнення. Сміх не позбавляє критичних здібностей. У той же час, автор застерігає, що сміх – то грізна зброя, що може принести багато шкоди, якщо битиме беззахисного і особливо підкреслює, що висміювати дитину – злочин [1].

Сучасні вчені також досліджують вплив сміху на навчальний процес і відмічають його особливий вплив [4].

Так, колишня очільниця Асоціації прикладного і терапевтичного гумору і авторка книг «Використання гумору для максимального навчання» та «Єднання з гумором» Мері Моррісон відзначає, що гумор — це справжній «агент змін», який знижує рівень стресу, створює атмосферу довіри до викладача, покращує швидкість і тривалість запам'ятовування матеріалу (це довів під час наукового експерименту ще 25 років тому американський психолог Стенлі Шмідт.), підвищує готовність ризикувати, вийти із зони комфорту, поліпшує швидкість мислення. Керівник відділу шкільного консультування Джим Паттерсон радить вводити жарти під час повторення матеріалу.

З власного досвіду можемо зазначити, що гумор спрацьовує не завжди і не в усіх ситуаціях, тобто немає готового рецепту і стандартних жартів. Жарт, який в одному класі викличе кількахвилинний сміх і хорошу розрядку (і водночас зарядку на подальшу роботу), в іншому не викличе навіть посмішки.

Проте поділюся своїми доробками в цьому питанні. Учні не дуже вдало написали роботи з курсу «Біологія тварин». Самі це відчують, і я теж засмучена. Говорю: «Так, результат не дуже, якщо дивитись по балам, а от якщо ваші фантастичні ідеї продати в Голівуд – то щось заробимо. Такі звірі на нашій планеті не живуть».

Тема «Автономна нервова система» є ключовою для подальшого вивчення біології людини. Як легко запам'ятати дію симпатичної та парасимпатичної нервової системи? Послухайте таку історію про нещасне кохання. Хлопець, учень старших класів, красивий і здоровий, прийшов додому після уроків і сів обідати. А жив він на першому поверсі. Поглянув у вікно, а вулицею йде СИМПАТИЧНА йому дівчина. Серцебиття в нього прискорилося, дихання почастишало, зіниці розширилися, а от травлення

пригальмувалося (чи до їжі зараз, коли по вулиці йде така СИМПАТИЧНА! дівчина). Хлопець відкриває квартиру і запитує, куди вона йде. Дівчина, дуже сумна, відповідає: «Йду до лікаря. Аналізи показали, що в мене в організмі є ПАРАзити». Ага, ось чому вона була такою загадково-печальною! Хлопець відразу це зрозумів. Дихання і серцебиття прийшли до норми (нехай лікується собі спокійно!), травні соки почали виділятися активніше – організм відновлював резерви.

Завжди весело вивчається тема «Органи і системи органів тварин». Здавалося б, тема нуднувата, але це якщо не малювати! А от давайте намалюємо тварину, яка полетить у космос або буде заселяти території після пожеж або... Завжди виходить щось нове, проте виходить завжди. І крила, щоб літали – не падали, і ноги на копитах, щоб цокотіли, і хвіст з китицею, щоб красиво. І самі ж сміються зі своїх творів!

За програмою профільного класу вивчається механізм м'язового скорочення і учні мають вивчити, що йон кальцію зв'язується з тропоніном, а той відводить тропоміозин від актину і це дозволяє міозину приєднатись до актину і здійснити рух. Як уявити? Помітила, що раніше уява в дітей працювала краще і для себе я знайшла пояснення – відеоролики і комп'ютерні моделі дають «готову» картинку. С одного боку, це полегшує пояснення, а с іншого програє розвиток уяви. Тому всіляко намагаюся розвивати уяву і асоціативне мислення. За даними вчених з американського Північно-Східного університету, більше словесних асоціацій (а це вимагає творчого мислення) згадують ті, хто переглядав перед тим комедії. Це порівняно з контрольними групами, які дивилися фільми жахів або наукові програми.

Уявіть собі, що ви актин, якщо ви дівчина або міозин, якщо ви хлопець. Ви хочете піти разом у кіно, але батько дівчини (тропоміозин) її не відпускає. Як і хто зможе переконати його змінити думку? Бабуся, яка є авторитетом для всієї родини, телефонує і висловлює свою думку (надходить нервовий імпульс і вивільняється йон кальцію) матері дівчини (тропонін) і та зв'язується з батьком (тропоміозином). Він відступає та випускає дівчину. Пара йде в кіно. Мораль: слухайтеся бабусь, вони ваші союзники!

Як правило, учням важко відразу вивчити механізм роботи калій-натрієвого насосу. Тоді слухайте: натрій – це собака, він хоче забігти в дім і бути там, але його виставляють за двері, а кіт – калій, він домашній, хоче вибігти на вулицю, а його тримають у будинку. Але коли вони вириваються, то полегшений транспорт отримують блохи (стосовно бліх, то це називається форезія). Зазвичай діти починають розповідати про своїх собак і котів, але ці кілька хвилин дозволяють відпочити і ефективніше працювати далі.

Як уявити фотосинтез? А давайте знімемо мультфільм про хлопчика Філа Хлоро, одягненого в зелені рукавички, зелену курточку і штанці. Спочатку камера показує місячну ніч, через кілька хвилин світлішає, сходить сонце. Хлоро Філ прокидається, відкриває віконце і відламує від сонячного променя сяючу шабельку. Нею він перебиває краплину води (фотоліз води) кисень у вигляді повітряної кульки відпускає через віконечко (побічний продукт фотосинтезу), а гідроген залишає. Потім від іншого променя відриває сяючу мотузку, вихоплює з повітря кульку з вуглекислим газом і зв'язує гідроген з вуглекислим газом. Цей пакунок і є органічною речовиною. А тепер давайте зрозуміємо, чому ваші посмішки сяють так сонячно? Ви смачно снідали? Їли сирники, а їх зробили з молока, а молоко дала корова, яка їла траву, а от трава... Все завдяки фотосинтезу. А чи можемо ми побачити промені сонця, які впали на Землю багато мільйонів років тому? А якщо розпалити вугілля?

Дитина комфортно почуває себе на уроці, якщо є співтворцем цього уроку і має змогу змінювати сценарій. У цьому сенсі доволі ефективними є рольові ігри, в яких учні не притримуються жорстких сценаріїв, а можуть діяти «за обставинами». Учитель пропонує ролі, а учні можуть їх взяти, а можуть придумати свої. Так, агроном забажав стати головним агрономом, а учень, який не дуже добре володів матеріалом про рослинних паразитів, але хотів виступати, став директором агрофірми. Кухар, що мав готувати ескаргот, став підприємцем і власником ресторану. Комічна ситуація сталася з одним з учнів, який мав говорити про корабельного черва, але не підготував свій виступ. Його промова була короткою: «Я моряк, мій корабель з'їв черв'як». Природна потреба учнів гратися сьогодні не розкривається повноцінно через ігри комп'ютерні, в яких не потрібно говорити своїм голосом, готувати певний костюм і взагалі можна грати в будь-який час. Але успішна спроба рольових ігор переконує учнів робити це. Міні-сценки використовую при виступах екологічних агітбригад. Одна справа, коли учні чують якісь факти чи відомості та зовсім інша, коли в клас «залітають» перелітні птахи або чарівник приносить найціннішу речовину Землі (воду) або приходять кіт, від якого тікають горобці. Сама підготовка стає важливим виховним заходом, під час якого діти взаємодіють, сперечаються, працюють командою.

Учням 6 класу часто важко зрозуміти, як працюють і запам'ятати, як називаються органоїди клітини. Для цього порівнюють клітину зі школою. Чи можемо ми всі навчатися і навчати в одному велетенському приміщенні? Потрібно поділити школу на поверхи, зробити перегородки між класами, кабінетами? Нам потрібні коридори та сходи? Це і є ендоплазматична сітка.

Хто керує школою? У кого зберігається вся інформація? Кабінет директора, він як ядро. Все непотрібне прибирають техпрацівниці, вони ж виганяють собак і котів, якщо ті забіжать у школу, це лізосоми. Мітохондрії забезпечують енергією, раніше наша школа опалювалась торфом, грубки і були мітохондріями. А ми з вами, мабуть, рибосоми, тільки вони синтезують білки, а ми синтезуємо знання. Діти самі говорять, що стінки клітин не є суцільними, у нас же в школі є вікна і двері.

Навіть невеличкі рухливі вправи дозволяють краще зрозуміти і вивчити матеріал. Процес перетворення озону на кисень і навпаки показати просто. Кисень – це два учні, які простягли один одному обидві руки, а озон – це три учні, які утворили коло. Хто використовує балончики з фарбою або лаком з фреоном, той буде руйнівником озону. Процес кросинговеру дуже просто пояснити за допомогою двох кулькових ручок з ковпачками різного кольору, а для подвійного кросинговеру потрібно, щоб у ручок ще й хвостики відкручувалися. Для демонстрації м'язового скорочення прошу вийти учня з тонкими пальцями. Мої товсті – то міозин, а його тонкі – актин. На просвіт видно, чому скелетні м'язи посмуговані. Подвоєння ДНК: мої дві руки – це материнська ДНК, розводжу руки і прошу когось з учнів утворити дочірні ланцюги.

Інколи навіть одна фраза викликає посмішку і піднімає настрій. Як от привітання Опістоконтів, Аморфеїв і Еукаріотів з початком уроку, запитання чи можна старого собаку навчити новим трюкам (вислів Фаїни Раневської), пісенька про коника, який їв лише травичку, не чіпав козявок і товаришував з мухами.

Як бачимо, прості, але водночас добре обмірковані, приклади, асоціації та жарти дозволяють краще структурувати урок, створити доброзичливу, творчу та довірливу атмосферу. Інформація, яка була отримана разом з позитивними емоціями, легше запам'ятовується і відтворюється. Тож працюємо з радістю, натхненням та гумором!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лоренц Конрад. Агрессия (так называемое «зло») / перевод с нем. Г. Швейника. Москва : Прогресс, 1994. 272 с.
2. Трегуб В., Задорожний К. Рольові ігри на уроках біології та в позакласній роботі. Харків : Основа, 2005. 96 с.
3. Трегуб В.Ю. Тиждень біології в загальноосвітній школі. Бібліотека журналу «Біологія». 2007. № 1 (49). С. 3-69.
4. Навіщо вчителю жартувати: 14 способів додати гумору на уроках
URL:<https://osvitoria.media/experience/navishho-vchytelyu-zhartuvaty-14-sposobiv-dodaty-gumoru-na-urokah/>

РОЗДІЛ IV. СТВОРЕННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ФОРМУВАННЯ В ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЦІННІСНИХ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК

Тетяна Гніда,
старший науковий співробітник
лабораторії прикладної психології освіти
Комунального вищого навчального закладу
«Харківська академія неперервної освіти»,
кандидат педагогічних наук

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНА ПОЗИЦІЯ ПСИХОЛОГА ПРИ КОНСУЛЬТУВАННІ БАТЬКІВ, СІМ'Ї ЯКИХ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

***Анотація.** У статті описується специфіка особистісної та професійної позиції психолога у консультативному процесі. Розглянуто якості особистості консультанта, що впливають на процес взаємодії. Опрацьовано специфіку консультативної діяльності психолога з батьками, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах.*

***Ключові слова.** Консультування, професійна позиція психолога, особистість консультанта, батьки з сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, гарантованість безпеки.*

Успішність проведення психологічної консультації працівниками психологічної служби базується на їх професійній компетентності. Дотримання правил проведення консультації, знання її етапів є обов'язковою умовою проведення даного виду діяльності. Проте консультування батьків має специфічні особливості, неврахування яких може призвести до знецінення професійної діяльності психолога батьками або, навіть, до конфліктної ситуації. У випадку, якщо батьки входять до соціально вразливих категорій, консультування набуває додаткових професійних та особистих вимог до працівника психологічної служби.

Консультування це спільний діалогічний процес взаємодії батьків та психолога, тому роль особистості останнього є важливою. М. Кокс (Michel Cox) розглядав «структурування процесу терапії», в якому, по-перше, присутність консультанта створювала впливовий ефект на учасників

консультації, що залежить від особистості самого психолога, рівня його емпатії, співпереживання, відвертості, прийняття. По-друге, професійна складова психологічної позиції консультанта, що складається із запитань, які він/вона ставить батькам, для їх розкриття у процесі взаємодії, надання/обмеження ініціативи батькам у саморозкритті та інше.

На думку Ч. Вренн (Charles Gilbert Wrenn) особистість психолога так само важлива як і його/її знання та навички.

Функції консультанта (за Charles Gilbert Wrenn):

- побудова відносин з учасниками консультації на взаємодовірі;
- виявлення альтернатив саморозуміння і способів діяльності учасників взаємодії;
- безпосереднє «проникнення» в життєві обставини учасників консультації і їх відносин з важливими для них людьми;
- створення здорового психологічного клімату навколо учасників консультації;
- постійне вдосконалення процесу консультування.

Отже, результативність консультації визначається успішністю побудови гармонійних та довірливих стосунків психолога і батьків, як учасників консультації.

Вибір методів та прийомів проведення консультації обмежений напрямом, за яким працює психолог. Важливим фактором є відповідність обраного психологом напряму ведення консультації її/його базовим життєвим та особистісним цінностям. У разі співпадіння особистісних та професійних цінностей у самого працівника психологічної служби процес консультування буде проходити природно і батькам у цьому процесі буде комфортно.

Тому, основним інструментом у консультативній діяльності психолога є його власна особистість, тому особистісні якості працівника психологічної служби мають додатковий терапевтичний ефект.

Якості ефективного консультанта (за даними Американської психологічної асоціації):

- інтелектуальні здібності і розсудливість;
- оригінальність, винахідливість і різносторонність;
- цікавість; здатність до самостійного навчання;
- інтерес до людей як особистостей, а не як до матеріалу, яким можна маніпулювати; повага до чужої особистості;
- розуміння власних особистісних особливостей; почуття гумору;
- чутливість;

- терплячість, відсутність зарозумілості.
 - здатність засвоювати терапевтичні позиції, вміння підтримувати добрі й ефективні стосунки з людьми;
 - продуктивність; навички методичної праці; здатність витримувати тиск;
 - усвідомленість і відповідальність; готовність до співробітництва;
 - чесність, високий самоконтроль, стійкість;
 - прогресивні уявлення про етичні цінності;
 - широкий культурний світогляд;
 - глибокий інтерес до психології, особливо до її клінічних аспектів
- (З. Шостром, Л. Браммер).

Отже, особистісні якості психолога є складовими його професійної позиції, оскільки уміння співпереживати та співчувати, викликати довіру щирістю та відкритістю, самодостатність, силу «Я», відкритість власному досвіду, уміння учитися і у батьків, і їх дітей, толерантність до невизначеності, вміння нести особистісну відповідальність, ставити реалістичні цілі, емпатію та сміливість будувати глибокі стосунки з іншими людьми, особиста зрілість консультанта є обов'язковою умовою професіоналізму працівника психологічно служби.

Виходячи з особистісних та професійних якостей психолога формується його позиція у консультуванні. Психотерапевтична позиція – це рольова стратегія, яку обирає консультант, будуючи стосунки з учасником консультації, у нашому випадку батьками. Головні параметри позиції психолога у консультуванні це авторитарність/партнерство у визначенні цілей і завдань консультативного процесу і директивність/недирективність у їх технічній реалізації, котра і є мірою відповідальності за результати консультативної допомоги.

У консультуванні батьків співпрацювати необхідно на рівних, «поряд», у такий спосіб створюючи умови, які спонукають батьків осмислено приймати рішення про відповідальність та зміни (так найчастіше і повинно бути в консультуванні). Позиція «зверху», тобто вести батьків, беручи на себе функції наставника, який знає, як треба можливо лише у інформаційній консультації, коли психолог повідомляє науково-достовірні дані. При нагоді психолог може «йти» за батьками у консультації, тобто будувати взаємодії з позиції «знизу», досліджуючи, що саме є вагомим для людини в ситуації, що склалася.

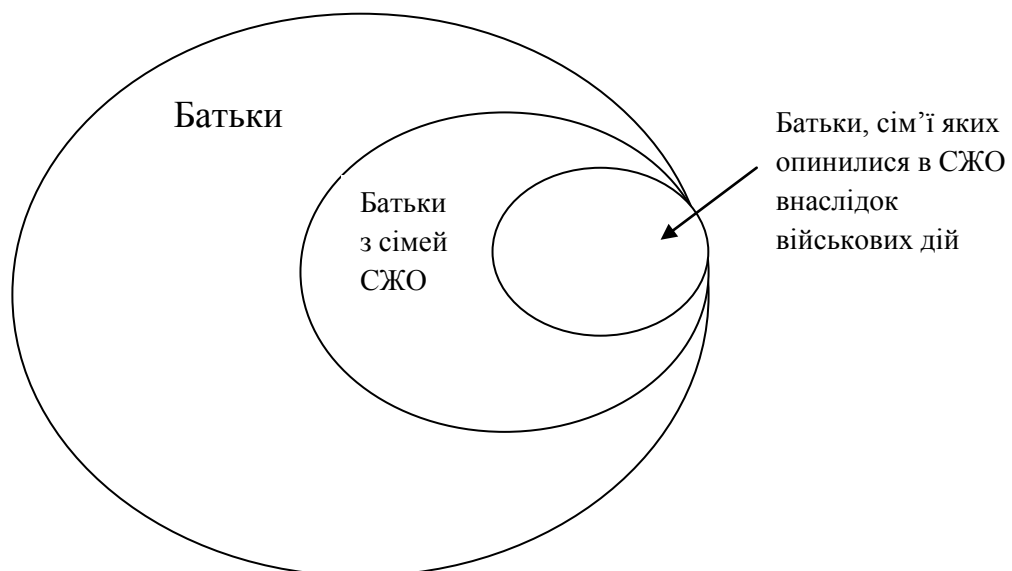
Батьки, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах (СЖО) внаслідок військових дій це складна в роботі категорія. Через вплив складних життєвих обставин така сім'я частково втратила здатність

забезпечувати потреби кожного із батьків та дитини і потребує комплексного втручання. По-перше, емоційний стан таких батьків є здебільшого виснажений ситуацією військових дій, з якою їм довелося зіткнутися. В такому випадку психологу слід приділити час емоційному відреагуванню, «прожити» ситуацію горя або втрати, відчай та злість.

По-друге, керувати своїми емоційними реакціями їм важко. Психологу важливо володіти навичками керування емоціями та формування стресостійкості. Час консультації необхідно приділити відновленню особистісних ресурсів батьків, нормалізації психоемоційної напруги.

По-третє, вони мають величезний досвід негативних переживань, а, можливо, і негативних ставлень оточуючих, тому довіру у таких стосунках будувати обов'язково. Гарантованість безпеки – базова умова задоволення психологічних і соціальних потреб людини. Відчуття безпеки – це відчуття стабільності і впевненості, можливість загалом прогнозувати події, які відбудуться завтра, впливати на власне життя і контролювати певні обставини. У батьків даної категорії ця потреба має надважливе значення.

До батьків, сім'ї яких опинилися у складних життєвих обставинах, діють всі ті правила та принципи роботи, як і до загальної категорії батьків та до батьків з родин СЖО. Єдина відмінність, чим вужча категорія учасників консультування, тим більше вимог до роботи з нею. Наглядно це представлено на малюнку 1.



Мал. 1. Місце батьків, які опинилися в складних життєвих обставинах, у загальній категорії батьків

Гуманістична позиція психолога у консультуванні виключає упереджене ставлення до учасника консультації. Якщо психолог не розділяє особистої, моральної, політичної чи іншої позиції батьків він/вона не може бути нейтральним у консультуванні, що вкрай необхідно батькам з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Таким чином, професійно-особистісна позиція психолога у консультуванні має бути нейтральною, особливо з батьками, сім'ї яких опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гніда Т. Психолого-педагогічні практики розвитку стресостійкості батьків, сім'ї яких опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. *Український вимір: міжнародний збірник освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори*. Число 16, 2019. С.49-58.

2. Горностай П., Васьковская С. Теория и практика психологического консультирования : проблемный подход. Київ : Наукова думка, 1995. 128 с.

3. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. / автори-упор. В. Панок, З. Гаркавенко, О. Карагодіна, А. Шапошнікова. [2-е вид., стереотип.]. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с.

4. Титаренко Т. Кризове психологічне консультування : [програма навч. курсу] / Академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2009. 64 с.

Олена Кириченко,

завідувач науково-видавничого відділу
Комунального закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОБОТИ ПО ЗБЕРЕЖЕННЮ І ЗМІЦНЕННЮ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. Проводиться теоретичний аналіз здоров'язбережувальних технологій, що є складовими організації освітнього процесу в закладах освіти. Визначено поняття «здоров'язбережувальні освітні технології».

Ключові слова: здоров'язбережувальне освітнє середовище, здоров'язбережувальні освітні технології, компетентність.

Інтеграція України до Європейського та світового освітнього простору викликала необхідність змінити підходи до навчання дітей,

проаналізувати фактори, що заважають підвищенню якості освіти, формуванню життєздатної особистості та її адаптації до сьогодення.

Концепція розвитку закладу освіти зосереджена на необхідності якісного оновлення змісту освіти, забезпечення безперервного процесу становлення та розвитку гармонійної творчої особистості учня. Сучасний заклад освіти має створити нове освітнє середовище, де панує атмосфера педагогічної творчості вчителів – однодумців, здобувачів освіти та батьків.

Нове освітнє середовище передбачає й новий зміст освіти, нові технології навчання та виховання, розвиток інтелектуальних здібностей дітей, щоб вивести кожного здобувача освіти на виховання культури творчого мислення. Сьогодні сучасний заклад освіти має готувати не лише носія знань, а й творчу особистість, яка здатна використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, тобто формувати компетентну особистість.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики України на шляху до європейського майбутнього є реалізація здоров'язбережувальних технологій у системі сучасної освіти. Збереження здоров'я молодого покоління залежить від взаємодії педагогів, медичних і соціальних працівників. Водночас, вибрані шляхи модернізації системи освіти і виховання молоді сприяють підвищенню інтересу суспільства до цих технологій, а також до особистості, яка бере участь в їх реалізації. Тому виникає потреба у використанні наявних і розробці нових здоров'язбережувальних технологій, спрямованих на підвищення інтересу до здорового способу життя, збереження природного середовища, що сприяє поліпшенню їх здоров'я.

Концепція здорового способу життя людини передбачає виконання принципів збереження здоров'я як основи продуктивної працездатності, що поєднується з раціональним ставленням до природи.

У сучасній педагогічній науці склалися певні напрями дослідження проблеми здоров'язбереження: організація здоров'язбережувального середовища, формування здорового способу життя, культури здоров'я (М. Алексєєв, Г. Апанасенко, В. Афанасьєв, А. Богуш, В. Горащук, та ін.); науково-теоретичні аспекти забезпечення здоров'язбереження (Т. Круцевич, І. Поташнюк, С. Присяжнюк); виховання гігієнічних навичок, навчання безпеки життєдіяльності школярів (С. Волкова, Н. Міллер), збереження та зміцнення здоров'я учнів у сім'ї (Т. Жаровцева, С. Корнієнко); здоров'язбережувальні технології в підготовці фахівців (Н. Башавець, В. Бобрицька, Д. Воронін, М. Гончаренко та ін.).

Метою статті є розкриття сутнісних характеристик здоров'язбережувальних технологій та формування здоров'язбережувального освітнього середовища у закладах освіти.

Поняття «здоров'язбережувальних технологій» об'єднує в собі всі напрями діяльності закладу загальної середньої освіти щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я здобувачів освіти.

Під здоров'язбережувальними технологіями вчені пропонують розуміти:

- сприятливі умови навчання здобувачів освіти в закладі освіти;
- оптимальну організацію освітнього процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);
- повноцінний та раціонально організований руховий режим.

Впровадження здоров'язбережувальних освітніх технологій пов'язано з використанням медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-адаптованих, екологічних здоров'язбережувальних технологій та технологій забезпечення безпеки життєдіяльності.

Сутність здоров'язбережувальних технологій постає в комплексній оцінці умов виховання і навчання, які дозволяють зберігати наявний стан здобувачів освіти, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і здійснювати відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності та її мінімальної фізіологічної «вартості», поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища.

Аналіз класифікацій існуючих здоров'язбережувальних технологій дає можливість виокремити наступні [2]:

здоров'язбережувальні технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в закладі освіти та ті, що вирішують завдання раціональної організації освітнього процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;

оздоровчі технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я здобувачів освіти, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія тощо;

технології навчання здоров'я – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо),

профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання.

Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загально-навчального циклу, уведення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти;

виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації щодо ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

Знання, володіння і застосування здоров'язбережувальних технологій є важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога. Учителі у тісному взаємозв'язку з здобувачами освіти, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами та соціальними працівниками, усіма суб'єктами освітнього процесу, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей й спроможні створити здоров'язбережувальне освітнє середовище.

Здоров'язбережувальне середовище відграє важливу роль у процесі формування гармонійної особистості. За умови створення такого середовища стануть можливими вирішення таких актуальних завдань як повноцінне збереження та зміцнення здоров'я, формування здоров'язбережувальної поведінки та культури здоров'я, засвоєння її морально-етичних, духовних, естетичних та фізичних компонентів.

Здоров'язбережувальне середовище розуміють як сприятливе середовище життя та діяльності здобувачів освіти, а також оточуючі її суспільні, матеріальні та духовні умови, які позитивно впливають на здоров'я особистості. Дане твердження базується на усвідомленні важливості забезпеченні сприятливих умов життєдіяльності людини як стану середовища життєдіяльності, при якому відсутній будь-який шкідливий вплив його факторів на здоров'я здобувачів освіти і є можливості для забезпечення нормальних і відновлення порушених функцій організму.

Здоров'язбережувальне середовище закладу освіти в загальному розумінні – це дотримання санітарно-гігієнічних норм, повітряного та світлового режимів та інше у всіх сферах організації життєдіяльності здобувачів освіти в навчальному закладі. Аналіз праць з питань створення здоров'язбережувального середовища переконує в міждисциплінарному характері даного напрямку, оскільки втілює ідеї різних галузей наукових

знань: педіатрії, гігієни, фізіології, психології, педагогіки, медичної екології, екології людини, соціології тощо. Тому існують різні точки зору щодо визначення поняття «здоров'язбережувальне середовище».

Напрями діяльності закладу освіти, які можуть забезпечити комплекс заходів щодо реалізації здоров'язбережувального середовища.

Перший напрям передбачає створення безпечного для здоров'я шкільного простору. Цей напрям охоплює такі види і форми діяльності у закладі освіти: виконання вимог, регламентованих санітарними нормами та правилами безпеки життєдіяльності; використання захисних засобів в спортзалах з метою профілактики травматизму; організація та контроль за раціональним харчуванням здобувачів освіти, вітамінізація харчового раціону школярів; озеленення приміщень і класів тощо.

Другим напрямом діяльності закладу освіти щодо організації здоров'язбережувального середовища має бути освіта в галузі здоров'я. Цей напрям передбачає формування здоров'язбережувальних компетенцій (життєвих навичок) здобувачів освіти систематично, в процесі вивчення самостійних навчальних предметів шляхом буквальної трансляції знань про здоров'я.

Третій напрям – це використання в освітньому процесі власне педагогічних технологій і технік, спрямованих на розвиток фізично-, психічно-, соціально-, духовно-здорової дитини. Практичне втілення цих технологій виявляється у тому, що вчитель:

- відбирає той зміст навчання, який максимально враховує індивідуально-психологічні особливості здобувачів освіти (через різні варіанти навчальних програм, підручників, дидактичних матеріалів, які дають можливість на єдиному базовому змісті знань варіювати процес навчання, забезпечують умови вільного й самостійного вибору навчальної діяльності, набуття учнем особистісно значущих знань);

- використовує методи навчання, які стимулюють здобувачів освіти до діяльності творчого характеру (зокрема елементи наочно-образного навчання, яке адекватно відповідає потребам і можливостям молодших школярів, сприяє індивідуально-емоційному проживанню й осмисленню знань, стимулює уяву, фантазію, розвиток пам'яті, мислення, емоційно-почуттєвої й вольової сфери);

- з метою формування навчальних й особистісних здібностей здобувачів освіти через активну емоційно-вольову діяльність, а також профілактики неприродної, шкідливої для здоров'я дитини надмірної інтелектуалізації навчання надає перевагу, приміром, театралізованим урокам, урокам-екскурсіям тощо;

– з метою особистісного розвитку здобувачів освіти оцінює його навчальні досягнення, порівнюючи його із самим собою (а не з іншими учнями), з тими змінами, які відбулися у самій дитині;

– будує взаємодію із здобувачами освіти на основі суб'єкт-суб'єктного (фасилітуючого) характеру взаємин, діалогового стилю спілкування, толерантного ставлення, співпраці з дітьми;

– з метою профілактики розумового стомлення і перевантаження в організації навчання враховує динаміку працездатності здобувачів освіти протягом уроку, навчального дня, тижня, року;

– з метою створення умов для відновлення і збагачення сил дітей ефективно використовує такі оздоровчі освітні технології: ігрову діяльність, фізкультурно-рухову активність, вправи на зняття м'язового і психологічного напруження, арт-терапію, терапію працею, ін.

Компетентнісний підхід – це орієнтир національної системи освіти, який реалізується у різних формах та методах роботи. Особливістю компетентнісного підходу є адаптованість усіх компонентів освітнього процесу. Тільки за умови охоплення всього освітнього процесу можна досягти формування компетентності здобувачів освіти, як результату навчання.

Сьогодні перед вчителем постає необхідність переосмислення всього змісту освіти, щоб сформувані у здобувачів освіти ключові предметні компетентності, серед яких провідне місце займає здоров'язбережувальна. Учитель має обрати для себе інноваційну діяльність, основними напрямками якої є модернізація продуктивної творчої діяльності у закладі освіти і пошук нових форм удосконалення власної професійної компетентності.

Здоров'язбережувальна робота в освітньому процесі повинна спрямовуватися на збереження здоров'я здобувачів освіти через формування здорового способу життя, виховання культури здоров'я, удосконалення інноваційного технологічного складника підготовки здобувачів освіти до здоров'язбережувальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаркуша С. В. Здоров'язбережувальні педагогічні технології в системі освіти. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*: зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 4 (29). С. 250–255.

2. Коцур Н. Формування здоров'язбережувального простору в загальноосвітніх навчальних закладах. *Рідна школа*. 2012. № 11. С. 60–65.

3. Носко М. Формування здорового способу життя : навчальний посібник / М. Носко, С. Грищенко, Ю. Носко. Київ, 2013. 160 с.

Вікторія Попович,

заступник директора навчально-виховного комплексу
«Ківерцівська загальноосвітня школа І ст. – Ківерцівська гімназія
Ківерцівської міської ради Волинської області»

СТВОРЕННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УМОВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОЗДОРОВЧОЇ ФУНКЦІЇ ШКОЛИ

***Анотація.** Представлено досвід закладу загальної середньої освіти щодо моделювання здоров'язбережувального середовища в початковій школі. Зосереджено увагу на факторах освітнього середовища, значимих для збереження здоров'я учнів та педагогів. Виділені основні компоненти здоров'язбережувального освітнього середовища та сформульовані умови його позитивного впливу на учасників освітнього процесу.*

***Ключові слова:** здоров'язбережувальне освітнє середовище, освітній проєкт, модель здоров'язбережувального освітнього середовища.*

Кожна дитина – неповторна особистість, яка відчуває зв'язок з природою, досліджує, не може залишатися без руху і прагне спілкуватися. Ці та інші життєво важливі потреби дітей стають для педагогів орієнтиром на шляху формування ключових компетентностей, серед яких важливу роль відіграють компетентності здоров'язбереження.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти розглядає здоров'язбережувальну компетентність як здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей.

Навчити дітей берегти і зміцнювати своє здоров'я – одне з найважливіших завдань сучасної школи, яке має стати атрибутом будь-якої освітньої діяльності в навчальному закладі і поза його межами.

На сьогодні саме в процесі навчання важливо закласти фундамент культури здоров'я, підвести учнів до усвідомлення самої сутності поняття здоров'я та його цінності для кожної людини.

Педагогічним колективом навчально-виховного комплексу «Ківерцівська ЗОШ І ст. – Ківерцівська гімназія Ківерцівської міської ради Волинської області» реалізовано освітній проєкт «Створення освітнього середовища для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи».

Основна ідея проєкту: в учнів початкових класів можна сформулювати здоров'язбережувальну компетентність та розвинути мотивацію до

ведення здорового способу життя, спрямувавши зусилля педагогів, батьків, зацікавлених установ та організацій на створення здоров'язбережувального освітнього середовища.

Значущим результатом дослідної роботи вчителів початкових класів стала модель здоров'язбережувального освітнього середовища.

Здоров'язбережувальне освітнє середовище закладу загальної середньої освіти ми розглядаємо як сукупність певних умов (гігієнічних, медичних, психологічних, педагогічних); застосування активних форм і методів навчання, спрямованих на збереження й зміцнення здоров'я учасників освітнього процесу; наявність позитивної психологічної атмосфери під час навчальних занять; обізнаність педагогів і учнів зі способами збереження здоров'я і дотримання ними здоров'язбережувальної поведінки; вироблення в педагогів ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я школярів.

Основні напрями формування здоров'язбережувального освітнього середовища:

- забезпечення організаційно-гігієнічних умов здійснення освітнього процесу;
- утвердження пріоритету грамотного піклування про здоров'я учнів;
- підбір та навчання педагогічних працівників здоров'язбережувальних технологій;
- реалізація принципів здоров'язбережувальної педагогіки;
- навчання здоров'я та виховання культури здоров'я учнів;
- моніторинг стану фізичного та психічного здоров'я школярів, вплив здоров'язбережувальних факторів та результативності діяльності школи щодо охорони здоров'я учнів;
- оптимізація діяльності медичної та психологічної служб школи;
- попередження «шкільних хвороб», «шкільних стресів»;
- залучення батьків учнів до участі в шкільній програмі «Здоров'я».

Принципи формування здоров'язбережувального освітнього середовища:

1. Принцип не завдання шкоди.
2. Принцип пріоритету дієвої турботи про здоров'я учнів і педагогів (тобто що усе відбувається в освітній установі – від розробки планів до перевірки їх виконання, включаючи проведення уроків, організацію позаурочної діяльності учнів, підготовку педагогічних кадрів, роботу з батьками та ін. оцінюється з позиції впливу на психофізіологічний стан і здоров'я учнів і вчителів. Проводиться моніторинг здоров'я учнів: фізичного, психологічного, духовно-морального).

3. Принцип триєдиного уявлення про здоров'я (єдність фізичного, психічного і духовно-морального здоров'я).

4. Принцип безперервності й наступності (здоров'язбережувальна робота проводиться в школі щодня і на кожному уроці з обов'язковим обліком того, що вже було зроблене раніше в рамках організаційних заходів і безпосередньо в освітньому процесі).

5. Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями (питання здоров'я включені в зміст навчальних програм, забезпечений здоров'язбережувальний характер (результат) проведення процесу навчання). Педагоги забезпечують здоров'язбережувальні умови освітнього процесу і сам школяр допомагає їм у вирішенні цього завдання.

6. Принцип відповідності свідомості й організації навчання віковим особливостям учнів. Відповідність об'єму навчального навантаження і рівня складності матеріалу, що вивчається, індивідуальним можливостям учнів. У школі впроваджується комплексний міждисциплінарний підхід як основа ефективної роботи з охорони здоров'я дитини. Між педагогами, психологом, медичними працівниками узгоджена взаємодія. Пріоритет позитивних дій (підкріплень) над негативними (заборонами). Пріоритет активних методів навчання.

Компоненти моделі здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи наступні: валеологічний, просторово-предметний, психодидактичний (педагогічний), соціальний.

Просторово-предметний компонент моделі – це пов'язані між собою об'єкти, які становлять архітектуру середовища і відповідають державним санітарним правилам і нормам влаштування, утримання закладів загальної середньої освіти, а також, забезпечують різні види активності молодшого школяра (моторної, сенсорної, маніпулятивно-пізнавальної, ігрової та мистецької активності). Специфічними елементами компоненту в нашій початковій школі стали: ростові парти, конторки В. Базарного, стояча парта, «парта успіху», офтальмологічний тренажер, автоматичко, елементи ергономіки (світловий та кольоровий клімат, температурний режим).

Психодидактичний (педагогічний) компонент – змістова сферу освіти. Це – Державний стандарт, концепції навчання та виховання, навчальні програми, навчальні плани, підручники та навчальні посібники, наочність. Він покликаний забезпечити можливості для оволодіння усіма суб'єктами освітнього процесу інноваційними технологіями в сфері збереження та зміцнення здоров'я і виступає фактором розвитку дитини.

Соціальний компонент здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи відображає особливості суб'єктів освітнього

процесу, стиль їх спілкування, очікування замовників освітніх послуг і становить «карту поведінки» властиву для нашої школи.

Валеологічний компонент виступає важливим чинником в освітньому середовищі. Адже формування в дитини ціннісного ставлення до життя та здоров'я, виховання культури здоров'я – результат засвоєння та практичного використання валеологічних знань і вмінь, які набуває учень упродовж усього навчання в початковій школі як на уроках, так і через позакласну роботу. Важливим є використання досвіду нашого народу зі збереження та зміцнення здоров'я, а головною особливістю – системний підхід до розв'язання проблем здоров'я дитини.

На нашу думку, якість взаємодії молодшого учня і освітнього середовища забезпечується, коли можливості середовища компліментарні (тобто такі, що взаємно доповнюють один одного, взаємодіють) потребам дитини: фізіологічним, безпеки, любові, пошани і обов'язково вищій потребі – потребі самоактуалізації. Саме такі показники можуть стати вихідною точкою оцінювання роботи будь-якої педагогічної системи.

Робота в проєкті для кожного його учасника окремо і для усіх нас разом стали покращила організацію освітнього процесу, спрямовану на його валеологізацію та формування здоров'язбережувальної компетентності молодшого школяра, виховання культури здоров'я.

Проєкт посприяв розвитку творчої педагогічної ініціативи, суттєво допоміг у набутті нових знань, розкрив інноваційний потенціал учителя. Учитель поступово перетворювався в дослідника, який пройшов через багатокomпонентну систему освоєння інновації: інформаційну (коли отримував нові теоретичні знання), організаційно – практичну (коли закріплював ці знання на практиці), рефлексивну (самостійно і критично осмислюючи результати роботи), корекційну (як набуття нових навичок для подолання труднощів) та методологічну (коли вже зміг створювати власний продукт і навчати інших). Вважаємо, що саме такі компетентності знання та досвід знадобляться вчителю в Новій українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водолазкова Т. Моделювання освітнього середовища початкової школи. *Постметодика*. 2010. № 5. С. 55–57.
2. Волкова І. Здоров'я школярів – взаємодія лікарів, педагогів, психологів. *Практика управління закладом освіти*. 2009. № 12. С. 5.
3. Остапенко Г. Сутність та структура здоров'язбережувального навчально-виховного середовища загальноосвітньої школи як питання науково-педагогічного дослідження. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура та спорт)»*; [за ред. О. Тимошенка]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 15. С. 165–169.

Ірина Цимерман,

старший викладач кафедри теорії і методики змісту освіти
Комунального закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розглядаються теоретичні аспекти та особливості створення здоров'язбережувального освітнього середовища в сучасному закладі дошкільної освіти. Розкривається зміст поняття «здоров'язбережувальне освітнє середовище», його характеристика, педагогічні умови та алгоритм створення.*

***Ключові слова:** здоров'язбережувальне освітнє середовище, здоров'я, валеологія, санітарно-гігієнічні умови, руховий режим, заклад дошкільної освіти*

***Постановка проблеми.** У сучасних умовах розвитку суспільства, якому притаманне глобальне погіршення стану довкілля, проблема збереження та зміцнення здоров'я підростаючих поколінь набуває особливої актуальності. Результати медичних, соціологічних, психологічних і педагогічних досліджень останніх років засвідчують стійку тенденцію до погіршення стану здоров'я дітей дошкільного віку.*

Серед причин, що зумовлюють відхилення в стані здоров'я дітей, відносять: несприятливі соціально-економічні, побутові умови; відсутність належних умов для ігор, занять, різних видів праці в сім'ї та закладі освіти; гіподинамію, недостатньо збалансоване харчування; формальний підхід до загартування; неправильне регулювання динаміки фізичної, психічної та емоційної працездатності вихованців (упродовж заняття, дня, тижня, року); порушення санітарно-гігієнічного, повітряного, температурного, світлового режимів організації життя дітей.

Завдання збереження та зміцнення здоров'я дітей, що відокремлені в Законі «Про дошкільну освіту», реалізуються у закладах дошкільної освіти через комплекс повноцінного медичного обслуговування, створення екологічно сприятливого життєвого простору здоров'язбережувального та здоров'яформуального середовища, оптимізацію рухового режиму дітей.

Протягом 8-12 годин щодня діти перебувають у закладі дошкільної освіти (далі ЗДО), тому їхнє здоров'я (фізичне, психічне, духовне і соціальне) насамперед залежить від того, яке здоров'язбережувальне

середовище створено в закладі. На жаль, треба визнати, що освітнє середовище більшості ЗДО на теперішній час неповною мірою виконує функції збереження, зміцнення та відновлення здоров'я дітей.

Недостатня оздоровча спрямованість освітнього процесу взагалі й фізичного виховання зокрема, у ЗДО зумовлюється різними причинами: порушенням норм комплектації груп, інтелектуальним перевантаженням дітей, невиконанням рухового режиму, скороченням прогулянок на свіжому повітрі через збільшення тривалості занять, незбалансованим харчуванням, проведенням занять без урахування хронобіологічних ритмів дітей, їх типів, психофізіологічних вікових особливостей.

Отже, важливим завданням сучасного закладу дошкільної освіти є створення безпечних і нешкідливих умов організації життєдіяльності дітей дошкільного віку, які б сприяли формуванню гармонійно розвиненої, фізично досконалої особистості з відповідальним ставленням до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Проблемі освітнього середовища, що сприяє збереженню та зміцненню здоров'я дітей, присвячені наукові праці М. Башмакова, Я. Берегового, Л. Бережної, В. Ільченка, С. Дудка, В. Ковалько, М. Малашенка, А. Маджуги, П. Матвієнка, А. Морозової, С. Омельченко, О. Підгорної, Н. Рилової, Г. Спиченка, М. Степанової та ін.

Питаннями розробки і впровадження здоров'язбережувальних, здоров'язміцнюючих та здоров'яформуючих заходів у ЗДО займалися О. Аксьонова, Т. Бережна, Н. Денісенко, Є Вільчковський, О Богінч, О. Кірпіченко, І. Золотухіна, Л. Волошина, Т. Говорушина та інші.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей середовища в закладі дошкільної освіти, визначення педагогічних умов та алгоритму його створення.

Виклад основного змісту. Аналіз наукових праць з питань створення здоров'язбережувального середовища переконує в міждисциплінарному характері даного напрямку, оскільки втілює ідеї різних галузей наукових знань: педіатрії, гігієни, фізіології, психології, педагогіки, медичної екології, екології людини, соціології тощо. Тому існують різні точки зору щодо визначення поняття «здоров'язбережувальне середовище».

Так О. Кірпіченко розглядає здоров'язбережувальне середовище дошкільного навчального закладу як систему, що включає освітній процес, соціальний (педагогічний персонал, медичний персонал, соціальне оточення дитини поза навчальним закладом) та предметний (фізкультурне обладнання групової кімнати, фізкультурної зали, спортивного

майданчику, посібники, методичні рекомендації для організації цілеспрямованої та самостійної діяльності дітей) компоненти [6].

У дослідженні І. Золотухіної визначені ергономічні, антропометричні та психофізіологічні особливості функціонування здоров'язбережувального просторово-предметного середовища дошкільного навчального закладу [3]. До основних з них автор відносить: розвивальний характер простору дитинства, діяльнісно-віковий підхід, інформативність забезпечення комфортності, функціональної надійності та безпечності, дотримання високих гігієнічних та естетичних показників.

Ми поділяємо думку О. Богініч, Л Волошиної, Н. Денисенко та інших, щодо провідного завдання здоров'язбережувального середовища, яке ґрунтується на єдності фізичного, психічного (духовного) та соціального здоров'я, занурення дитини в особливо організований життєвий простір, в якому формується звичка до здорового способу поведінки, що забезпечує комфортне перебування дитини і в дошкільному закладі, і родинному середовищі, і серед дитячого колективу поза навчального закладу [4].

Т. Говорушина розглядає здоров'язбережувальне освітнє середовище як сукупність педагогічних, соціально-культурних, матеріально-технологічних та медико-валеологічних умов життєдіяльності освітнього закладу, за результатом взаємодії яких відбувається духовно-моральний та інтелектуальний розвиток особистості [3]. У даному визначені закладено інтегративний підхід до розуміння феномену здоров'я, багаторівневість реалізації здоров'язбережувальної діяльності.

На нашу думку, заслуговує на увагу підхід Т. Бережної, згідно з яким здоров'язбережувальне середовище – це середовище, яке комфортне для всіх суб'єктів виховного процесу, в якому формується цілісне світосприйняття, що є передумовою гармонійно розвиненої особистості [1].

На підставі аналізу наукових джерел можемо зробити висновок, що здоров'язбережувальне середовище в ЗДО – це середовище, яке спеціально створюється в закладі та охоплює сукупність певних умов, що спрямовані на збереження і зміцнення фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я дітей, підвищення адаптаційних можливостей дітей та формування мотивації на здоровий спосіб життя.

Здоров'язбережувальне середовище ЗДО являє собою складно організовану систему, яка складається із сукупності санітарно-гігієнічних, організаційно-педагогічних та психолого-педагогічних умов. Тому таке спрямоване на оптимізацію санітарно-гігієнічних умов процесу організації

життєдіяльності дітей, зокрема навчання та виховання, вибір доцільних форм та методів фізкультурно-оздоровчої діяльності, гуманізацію взаємин учасників освітнього процесу, активізацію рухової діяльності, запобіганню розумовому та фізичному перенавантаженню дітей, попередженню стресових станів, підвищенню адаптаційних можливостей дитячого організму, вибір доцільних інноваційних технологій та моніторинг якості освітніх послуг.

Поділяємо погляди І. Золотухіної щодо визначення основних характеристик такого середовища: збалансоване харчування, морально-психологічний клімат у взаєминах суб'єктів освітнього процесу, екологію та гігієнічний стан, сучасний дизайн, предметно-ігровий простір групової кімнати, фізкультурної зали та ігрового майданчика, раціональна організація життєдіяльності дітей відповідно до їхніх вікових та психофізіологічних особливостей, широке впровадження інноваційних програм та технологій оздоровчого спрямування, рівень співпраці ЗДО із родинами та іншими соціальними інституціями [5].

Важливим чинником, що впливають на здоров'я і здоровий спосіб життя дітей є професійна компетентність педагога ЗДО, а саме: уміння відстежувати позитивні й негативні зміни в стані здоров'я дітей; уміння складати ефективну програму збереження здоров'я; уміння створювати здоров'язбережувальний простір; володіння способами організації діяльності з профілактики і здоров'язбереження; володіння ефективними оздоровчими технологіями.

У контексті теми даної статті важливим, на нашу думку, є підхід О. Ільченка, О. Підгорної щодо визначення основ для формування здоров'язбережувального середовища:

- зміст освіти (стандарт дошкільної освіти, технологія навчання, методи та форми організації життєдіяльності, система знань про збереження власного здоров'я, здоров'я свого роду, народу, довкілля);
- матеріально-технічна забезпеченість здоров'язбережувального середовища (наявність санітарно-технічного, медичного, фізкультурного обладнання та оснащення);
- відповідність організації системи харчування чинним санітарним правилам і нормам;
- навчально-методичне забезпечення здоров'язбережувального середовища;
- міжособистісні взаємини суб'єктів освітнього процесу;
- стан фізичного та психічного здоров'я дітей і педагогів (індекс здоров'я, зниження захворюваності, підвищення емоційного тону);

– рівень професійної компетентності педагогів, цілісність оздоровлювальних впливів та стабільність результатів.

Під час проектування здоров'язбережувального середовища ЗДО необхідно забезпечити наступні педагогічні умови: розробка та затвердження здоров'язбережувальної концепції, формулювання стратегічних цілей та завдань; здійснення діагностики та моніторингу стану здоров'я дітей; прилучення дітей до основ здорового способу життя, формування валеологічної компетентності; підвищення професійної компетентності педагогічного колективу в контексті здоров'язбережувальної діяльності, формування культури здоров'я; змістовна взаємодія всіх суб'єктів педагогічного процесу (адміністрація, вихователі, інструктор з фізичної культури, психолог, медична сестра, діти, батьки), визначення їхніх обов'язків та відповідальності в реалізації програмних цілей.

Створення здоров'язбережувального середовища в ЗДО передбачає вирішення таких завдань:

– формування команди з усіх учасників освітнього процесу (педагогів, психологів, медиків, батьків, вихованців тощо), що взаємодіє з керівними органами і організаціями (вертикальні зв'язки) та іншими зацікавленими партнерами – місцевими громадськими об'єднаннями, науковими організаціями тощо (горизонтальні зв'язки);

– визначення цілей здоров'язбережувальної діяльності в ЗДО;

– організація моніторингу, поточного контролю і оцінювання результатів як інструменту підвищення якості своєї роботи;

– створення здоров'язбережувального середовища для реалізації освітнього процесу відповідно до вікових закономірностей і розвитку вихованців;

– впровадження інноваційних освітніх здоров'язбережувальних програм і технологій ;

– надання пріоритету руховій активності в усіх сферах діяльності дітей;

– побудова освітнього процесу на принципах взаємоповаги педагогів та дітей, розвитку комунікативних зв'язків і партнерства;

– формування ціннісного ставлення до здоров'я, культури здоров'я на всіх етапах дошкільного дитинства, забезпечення наступності освітніх програм навчання дітей здоров'ю, використання сучасних інформаційних технологій;

– вдосконалення соціального партнерства в системі «педагог–дитина–батьки», турбота про здоров'я і благополуччя всіх співробітників закладу;

– забезпечення ефективною системою медичного обслуговування, проведення моніторингу показників здоров'я [2].

Нам імпонують визначені Т. Бережною кроки створення здоров'язбережувального середовища в закладі загальної середньої освіти. Вважаємо, що такий алгоритм доцільно застосовувати і в ЗДО.

Перший крок – аналіз інфраструктури, навчально-методичного та кадрового забезпечення, що надасть можливість визначити умови для організації здоров'язбережувальної діяльності освітнього закладу.

Другий крок – проведення моніторингу здоров'я дітей: фізичного здоров'я (фізичний розвиток, фізична підготовленість); психічного здоров'я (характер спілкування, уміння керувати психічними станами, рівень стресостійкості, особливості розумових здібностей); соціального здоров'я (соціальна адаптивність, соціометричний статус); духовного здоров'я (вольові навички, рівень саморегуляції, самооцінювання, показники духовності – прагнення до пізнання, до істини).

Третій крок – раціональна організація освітнього процесу (нормування навчального навантаження і профілактика стомлюваності дітей, забезпечення оптимального рухового режиму з урахуванням вікових особливостей, зміна видів і форм діяльності).

Четвертий крок – діагностика, корекція та попередження захворювань, проведення профілактики захворювань, вітамінотерапія.

П'ятий крок – підтримання й зміцнення всіх складників здоров'я дітей, впровадження здоров'язбережувальних педагогічних технологій (залучення дітей до ігрової діяльності, ритмічних вправ, фізкультурхвилинок).

Шостий крок – оздоровча робота за такими напрямками: первинна профілактика (забезпечення дотримання санітарно-гігієнічних норм), вторинна профілактика (корекція вже наявних відхилень у стані здоров'я дітей), валеологізація освітнього процесу (проведення днів здоров'я, фізкультурно-оздоровчих заходів, консультативна допомога батькам, педагогам).

Сьомий крок – розвиток матеріально-технічної бази освітнього закладу, дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил, що гарантують зміцнення здоров'я дітей (світловий і тепловий режими, вентиляція), дотримання норм пожежної безпеки, створення комфортної атмосфери у взаєминах між вихователями, дітьми й батьками, формування й

удосконалення системи медичного контролю та обслуговування в освітньому закладі (спільно з медичними установами), створення і розвиток системи фізичного виховання, забезпечення закладу фахівцями (медичними працівниками, практичним психологом, соціальним педагогом) [1].

Висновки. Таким чином, завдання ЗДО, що реалізує ідею здоров'язбережувальної освіти, полягає у створенні особливого освітнього середовища, яке б зумовлювало процес формування в дошкільників культури здоров'я, компетентності здоров'язбереження.

Доходимо висновку, що створення здоров'язбережувального освітнього середовища в ЗДО передбачає інтеграцію зусиль усіх учасників освітнього процесу (дітей, педагогів, медичних працівників, батьків, адміністрації) і має за мету формування ціннісного ставлення дітей до власного здоров'я, навичок виконання оздоровчих вправ для профілактики порушень і корекції основних систем організму, проведення фізкультурно-оздоровчої діяльності впродовж навчального дня і дозвілля, тренування рухових якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережна Т. Особливості організації здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу. Здоров'я людини: теорія і практика : матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Суми, 17–19 жовтня 2017 року. Суми, 2017. С. 170–177.
2. Богініч О. Сутність здоров'язбережувального середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип. XVII–XVIII. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2008. С. 191–199.
3. Говорушина Т. Особенности формирования здоровьесберегающей среды в учреждении дополнительного образования детей. Великий Новгород, 2005. 26 с.
4. Денисенко Н. Управління системою фізичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах. Запоріжжя : ЛПС. Лтд, 2001. 308 с.
5. Золотухина И. Здоровьесберегающее пространство как феномен взаимодействия детского сада и начальной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2006. 201 с.
6. Кирпиченков А. Компонентный состав здоровьесберегающей среды в дошкольном образовательном учреждении. URL : <http://lesgaft-notes.spb.ru/ru/node/5530> (дата звернення 18.09 2019).

РОЗДІЛ V. ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ОСЕРЕДКУ (ШКОЛИ / ЦЕНТРУ) ЗДОРОВ'Я

Світлана Назаренко,
заступник директора з виховної роботи
Комунальної організації (установи, закладу)
«Шосткинська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 1
Шосткинської міської ради Сумської області»

УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті автор ділиться досвідом упровадження в закладі загальної середньої освіти концепції Школи, дружньої до дитини. Аналізується модель превентивної освіти закладу та проекти, спрямовані на формування здорового способу життя учнів.*

***Ключові слова:** здоровий спосіб життя, здоров'язбережувальні проекти, модель превентивної освіти.*

Однією з найважливіших справ кожного освітнього закладу турбота про здоров'я дітей, формування культури здоров'я учнів як запоруки їх успішності, соціалізації. Концепція «Нової української школи» визначає здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя важливою компетенцією, потрібною дитині для сучасного життя.

З цією метою колектив Шосткинської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №1 успішно втілює в життя здоров'язбережувальні проекти.

У 2009 році школа занесена до обласної мережі «Шкіл сприяння здоров'ю», у 2013 році – визначена базовим загальноосвітнім навчальним закладом з реалізації Всеукраїнського превентивного проекту «Зміцнення потенціалу Всеукраїнської спілки вчителів і тренерів для поліпшення доступу до якісних послуг з профілактики ВІЛ/СНІДу» за підтримки Європейського Союзу та увійшла до мережі «Шкіл, дружніх до дитини» [2].

З 2016 року Шосткинська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 1 є базовим освітнім закладом міської мережі Шкіл сприяння здоров'ю.

Головною метою Школи сприяння здоров'ю закладу освіти є сприяння розумінню дітьми й підлітками переваг здорового способу життя, заохочення їх до здобуття знань, умінь і навичок; стимулювання до самостійного й усвідомленого вибору життєвої позиції; формування

особистісних мотивів для реалізації моделі «здорового способу життя»; поширення про здоровий спосіб життя у середовищі неповнолітніх і залучення їх до просвітницької діяльності серед однолітків; формування справжнього ідеалу здорової людини; а також залучення батьківської громадськості, педагогічних працівників, медичного персоналу, місцевих органів самоврядування, громадських організацій до проведення превентивних заходів щодо профілактики негативних проявів серед дітей та підлітків, формування культури здоров'я підростаючого покоління, обговорення нових ідей застосування інформаційно-проектних технологій на уроках та у позаурочний час.

Сучасна модель Школи сприяння здоров'ю Шосткинської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 – відкрита система, яка постійно доповнюється у послідовному розвитку компетентностей учнів у різних їх проявах: пізнавальна компетентність, особиста, самоосвітня, соціальна, компетентнісне ставлення до власного здоров'я, здоровий спосіб життя [1].

У закладі створена модель превентивної освіти, яка розрахована, у першу чергу, на об'єднання зусиль школи, сім'ї та громадськості щодо створення системи превентивної освіти та виховання, формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя.

У процесі реалізації даної моделі:

- надається реальна допомога учневі з розвитку позитивних якостей, необхідних для повноцінного життя;
- привертається увага учнівської молоді до власного здоров'я;
- постійно пропагуються засади здорового способу життя;
- забезпечується доступ дітей до інформації про вплив шкідливих звичок на їхнє здоров'я;
- формуються уміння та навички здорового способу життя;
- залучаються батьки та широка громадськість до утвердження засад здорового способу життя.

Кожен учень нашої школи – учасник сучасної моделі превентивної освіти. Діти свідомо обирають здоровий спосіб життя, спрямовують свої зусилля на збереження і зміцнення власного здоров'я. Ми розглядаємо цю модель, як систему, що постійно доповнюється, з одного боку, об'єктивними вимогами суспільства, а з іншого – віковими особливостями психічного та фізичного розвитку учня.

У 2014 році модель превентивної освіти закладу стала кращою серед шкіл області, школа визнана переможцем Всеукраїнського конкурсу-розгляду моделей превентивної освіти у навчальних закладах та отримала гідний подарунок – меблі для тренінгового кабінету з основ здоров'я.

Як Школа сприяння здоров'ю, наш заклад впроваджує європейські стандарти якісної превентивної освіти на засадах розвитку життєвих навичок, спрямованих на підвищення рівня знань, умінь і навичок протидії негативним явищам та формування відповідальної поведінки.

Для досягнення цієї мети педагогічний колектив формує в учнів мислення, яке впливало б на поведінку таким чином, щоб при цьому виникало бажання турбуватися про власне здоров'я і здоров'я оточуючих.

Існуюча модель превентивної освіти включає різні форми організації освітнього процесу з урахуванням його психологічного і фізіологічного впливу на організм учнів, зокрема:

- курс за вибором «Захисти себе від ВІЛ»;
- інтерактивна навчальна виставка з питань репродуктивного здоров'я «Маршрут безпеки»;
- уроки- тренінги з предмета «Основи здоров'я»;
- навчальні квести; творчі проекти, просвітницькі акції;
- зустрічі з представниками ДАІ, правоохоронних органів, фахівцями ССД, інспекторами Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- співпраця з лікарями Шосткинської лікарні, спеціалістами Клініки, дружньої до молоді»;
- співпраця з установами міста, громадськістю;
- робота органів учнівського самоврядування;
- загальношкільні Дні здоров'я із залученням всіх дітей, викладачів, батьків;
- спортивно-оздоровчі заходи школи, походи, екскурсії;
- батьківські збори-тренінги.

Як базовий освітній заклад міської мережі Шкіл сприяння здоров'ю проводимо просвітницьку роботу серед учнів на лише свого закладу, а й освітніх закладів міста.

Навчальні заняття з проблем здоров'я, тренінги з формування навичок здорового способу життя проводять учителі, які пройшли підготовку педагога-тренера за методикою розвитку життєвих навичок і мають досвід використання інтерактивних методик викладання.

Вчителі основ здоров'я, класні керівники 1-11-х класів успішно опанували онлайн курс з методики розвитку соціальних навичок у дітей і підлітків «Вчимося жити разом», який надав їм можливість реалізовувати завдання Нової української школи, а саме: формування «ключових компетентностей життя», що включають у себе «соціальні і громадянські компетентності» та «екологічну грамотність і здоровий спосіб життя».

Адже саме сформовані життєві навички підвищують особистісний потенціал учнів, навчають творчо розв'язувати проблеми, долати тривоги і стреси, створюють своєрідний «поведінковий імунітет» до невиправдано ризикованої поведінки.

Педагогічний колектив школи працює на кінцевий результат – формування прийомів мотивації на здоровий спосіб життя через розвиток усіх аспектів особистості: духовність, інтелект, фізичний розвиток, формування особистості лідера, емоційно здорової людини, культури здоров'я у підростаючого покоління.

У подальшій роботі плануємо підвищувати ефективність створеної системи здоров'яспрямованої діяльності, використовуючи потенційні можливості громадських організацій, батьківських спілок з утвердження в підростаючого покоління ідеалу здорового способу життя та здоров'я як найвищої людської цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобилякова А. Здоров'я дитини – шлях до успіху. Педагогічна трибуна. 2010. № 3. С.7.
2. Портал превентивної освіти. URL : <http://autta.org.ua/>

Валентина Успенська,
доцент кафедри теорії і методики змісту освіти,
керівник лабораторії здоров'яспрямованої освіти
Комунального закладу Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат педагогічних наук

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛ СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю ТА ШКІЛ, ДРУЖНИХ ДО ДИТИНИ, В СУМЩИНІ

***Анотація.** Стаття присвячена обґрунтуванню сутності діяльності інноваційних закладів освіти (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної) – Шкіл сприяння здоров'ю та Шкіл, дружніх до дитини.*

***Ключові слова:** здоров'я, стан здоров'я дітей, Школа сприяння здоров'ю, Школа, дружба до дитини, шкільні фактори ризику.*

Погіршення здоров'я підростаючого покоління в Україні не припиняється [4]. Лише 1,1 % дітей є здоровими. В одного школяра реєструється одразу декілька захворювань, а на кожну дитину припадає 2,5 хвороб. За даними Державної медичної статистики, серед підлітків шкільного віку зростає поширеність усіх захворювань, але перші місця займають хвороби систем дихання, травлення, кістково-м'язової та сечостатевої [1, 6]. Серед випускників шкіл звичними стали порушення постави, вади зору, захворювання серцево-судинної системи, нервово-психічні розлади. До першого класу здоровими приходять 30 % здорових дітей, закінчують її здоровими 6-9 %. Наша держава знаходиться на страшній межі, за якою – виродження і вимирання народу України.

Недостатньою є увага до профілактики захворювань у дітей, їх гігієнічного виховання в процесі освіти дітей. У закладах не дотримуються валеологічні принципи організації навчального процесу. Заклад освіти – найперша установа, у якій підростаючій особистості даються основи здоров'язбережувальних знань, де діти і підлітків зорієнтовуються на вибір здоров'яспрямованої поведінки. Високий темп та ритм життя, модернізація освітнього процесу, інформаційні перевантаження висувають високі вимоги до організму школярів. Виникненню функціональних розладів в організмі дитини, що з часом призводить до формування стійкої патології, сприяють шкільні фактори ризику [8]. Ось вони [2, с. 17]:

– стресова педагогічна тактика (постійні мікростреси. Наслідок – поганий сон, апетит дитини, його плаксивість без причини);

– стрес обмеженого часу (це – один з найтяжчих стресів, що накопичується протягом 2-х тижнів без відпочинку, а наші діти в такому стані живуть роки);

– невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям школярів (наприклад, коли ми наших дітей змушуємо читати із секундоміром, вимагаючи при цьому від них швидкості читання 120 слів за хвилину, тоді як сприйняття інформації можливо лише при швидкості не більше 80-90 слів за хвилину);

– інтенсифікація і нерациональна організація навчального процесу;

– низька кваліфікація педагогів у питаннях вікової фізіології, психології, охорони здоров'я школярів;

– відсутність системної комплексної роботи з формування цінності здоров'я й здорового способу життя.

Одним із шляхів подолання кризових явищ у здоров'ї підростаючого покоління нашою державою було визначено залучення до міжнародного проекту Всесвітньої організації охорони здоров'я, Комісії Європейських спільнот і Європейської ради «Європейська мережа шкіл зміцнення здоров'я». Основною метою проекту стало відпрацювання моделей такої діяльності в закладах освіти, яка б сприяла збереженню та зміцненню здоров'я школярів та вчителів шляхом створення відповідного соціального та фізичного середовища, цілеспрямованої роботи по формуванню валеологічної свідомості, здорового способу життя [5]. У 1996 році, коли розпочалось впровадження проекту, діяльність розпочалась у 18 навчальних закладах України. Сьогодні закладів, які працюють у мережі шкіл сприяння здоров'ю, в Україні понад 10 тисяч. Серед них – заклади освіти чотирьох типів: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної.

Діяльність закладів освіти Сумщини у мережі шкіл сприяння здоров'ю активізувалась, починаючи з 2009 року, після створення при кафедрі теорії і методики змісту освіти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти лабораторії з проблем здоров'яспрямованої освіти.

Мета діяльності лабораторії – професійна підготовка педагогів до організації і проведення просвітницької та превентивної роботи з проблем формування навичок здорового способу життя серед дітей, підлітків та молоді. У компетенції діяльності лабораторії – науковий, методичний супровід впровадження здоров'яспрямованих технологій у освітній процес закладів освіти області.

Підготовка до наступного конкурсу-захисту моделі сучасного навчального закладу Школи сприяння здоров'ю 2012 року засвідчила активізацію закладів освіти в питань здоров'язбереження. Якщо у 2009 році у II (обласному) етапі участь взяли 27 навчальних закладів, то вже у конкурсі 2012 року – 71. Причому, у I етапі останнього конкурсу учасниками були 208 навчальних закладів Сумщини. Конкурс завершився урочистим нагородженням переможців, врученням сертифікатів закладам освіти, занесеним до обласної мережі, кількість яких складала 91.

Конкурс – це підбиття підсумків попередньої діяльності. У 2012 році, у порівнянні із сьогоднішнім, діяльність закладів освіти в мережі Шкіл сприяння здоров'ю була вагомою. Усього у проекті Шкіл сприяння здоров'я брали участь 218 навчальних закладів. Серед них: загальноосвітніх навчальних закладів – 166 (29 % усіх ЗНЗ), дошкільних навчальних закладів – 30 (10 % усіх ДНЗ), позашкільних навчальних закладів – 8 (15 % усіх ПНЗ), професійно-технічних навчальних закладів – 14 (42 % усіх ПТНЗ). Найбільше таких шкіл їх у Конотопському районі (23 навчальних заклади), Сумському районі (21 навчальний заклад), м. Шостці (22 навчальних заклади), м. Суми (16 навчальних закладів).

Занесено до складу Національної мережі Шкіл сприяння здоров'ю та її освітньо-інформаційних центрів 9 закладів освіти Сумщини.

За останні 7 років, з різних причин, про продовження діяльності у мережі Шкіл сприяння здоров'ю заявляють 67 закладів загальної середньої та дошкільної освіти.

Для покращення ситуації у 2020 році передбачається проведення обласного конкурсу закладів освіти, які працюють як Школи здоров'я за якоюсь певною їх моделлю. Школи здоров'я є інноваційними закладами освіти, діяльність яких суголосна концепції Нової української школи.

Заклади, який розпочали діяльність з впровадження проекту «Школа здоров'я», є інноваційними. Адже вони передбачають «процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану» [3, с. 338]. Причому, ознаки інновації, як закономірного, динамічного та розвивального явища, якнайвлучніше характеризують власну концепцію та програму розвитку навчального закладу, спрямованого на здоров'я. Перетворити навчальний заклад на Школу сприяння здоров'ю – нагальна потреба всіх освітніх установ, якщо вони претендують не лише на успіх в освітньому процесі, а й плекають майбутніх успішних, цілеспрямованих громадян України. Такі

інноваційні навчальні заклади в Україні в останнє десятиріччя успішно захистили власні моделі сучасного навчального закладу – Школи сприяння здоров'ю. Серед них – Школа майбутнього, Школа толерантності, Школа життєтворчості, Школа Радості, Гармонії, Краси, Школа самореалізації особистості, Школа Успіху, Школа-Родина.

Навчальні заклади Сумщини, які працюють в проекті, мають власні концепції діяльності, створюють власну модель навчального закладу як Школи сприяння здоров'ю. Заявили про себе, як про «Школу духовності, інтелекту, здоров'я й радості» Мутинська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Кролевецької районної ради Сумської області, «Центр здоров'язбережувальних технологій» – Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 14 «Золотий півнік» м. Суми Сумської області, «Школа – радість життя» Державний професійно-технічний навчальний заклад Глухівський професійний ліцей, «Школа здоров'я «Юннатія» Шосткинська міська станція юних натуралістів.

Моделі сучасного навчального закладу – Школи сприяння здоров'ю мають бути спрямовані на формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і психічного здоров'я, виховання потреби здорового способу життя. Вони ґрунтуються на впровадженні здоров'язбережувальних технологій.

Діючі моделі Шкіл сприяння здоров'ю закладів освіти різних рівнів (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної) нашої області відображають систему роботи закладу освіти, пріоритетним напрямом якої є збереження та зміцнення здоров'я дітей, виховання у них культури здоров'я. У програмах розвитку цих Шкіл передбачено перехід на вищий рівень культури життєдіяльності та освітніх процесів, підвищення якості освіти.

Позитивна мотивація на здоровий спосіб життя у Школах сприяння здоров'ю здійснюється шляхом впровадження в освітній процес інноваційних педагогічних технологій. У навчальних закладах удосконалюються моделі виховної та фізкультурно-оздоровчої роботи. Відпрацьовуються технології валеологізації освітнього процесу, побудови уроків здоров'я. Впроваджуються системи семінарів-тренінгів для вчителів щодо профілактики здорового способу життя, друкуються науково-методичні посібники. Створюються умови для гармонійного розвитку особистості. Вводяться системи загартування, валеологічний моніторинг, лікувально-профілактична робота.

У закладах освіти реалізується комплекс заходів медико-соціально-психологічного захисту: проводиться комплексна оцінка стану здоров'я

учнів, працівників школи на базі диспансерного обстеження; здійснюється подальший аналіз змін у стані здоров'я із врахуванням вікових і статевих особливостей учнів, проводиться порівняльна оцінка інтегрованих показників здоров'я учнів; визначаються групи здоров'я; складаються паспорти здоров'я. В освітній процес упроваджуються здоров'язбережувальні технології. Діє мережа гуртків, клубів та секцій за уподобаннями учнів, спрямована на формування та зміцнення фізичного, психічного здоров'я учнів.

Психологічна служба закладів освіти підтримує психологічний комфорт кожної дитини.

Позитивним у роботі Шкіл є те, що створюється система інформаційно-профілактичної роботи, а не поодинокі безсистемні заходи.

Успішне вирішення проблем щодо формування здорового способу життя у дітей та учнівської молоді можливо лише в тісній взаємодії сім'ї і школи. Серед форм роботи з батьками є: цикл лекцій з метою оволодіння культурою здорового способу життя; бесіди психолога, соціального педагога, медиків та інших фахівців про фізичне і психічне здоров'я, раціональне харчування, загартування організму, шкідливі звички тощо.

З метою забезпечення виконання завдань Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки Міністерство освіти і науки, молоді та спорту спільно з Всеукраїнською громадською організацією «Дитячий фонд здоров'я через освіту» зініціювало впровадження проектів із забезпечення європейських стандартів якісної превентивної освіти, запобігання стигмі і дискримінації, інтеграції ВІЛ-інфікованих дітей до шкільного середовища, розбудову партнерства з батьками, учнями, державними установами і громадськими організаціями.

Таким проектом для закладів загальної середньої освіти стала **мережа Шкіл, дружніх до дитини**. Бажання працювати у мережі виявили 22 загальноосвітніх навчальних заклади Сумської області. На виконання відповідного наказу управління освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації (від 05.12.2012 № 868-ОД) ці заклади стали базовими з впровадження стандартів якості превентивної освіти щодо формування в учнів навичок здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу. Школи, дружні до дитини, працюють з метою вивчення і поширення кращого вітчизняного досвіду впровадження якісної превентивної освіти в умовах закладу загальної середньої освіти.

Кожна школа ШДД працює за власною моделлю, впроваджуючи проекти: «Захисти себе від ВІЛ», інтерактивну виставку з позакласної роботи «Маршрут безпеки», «Футбол – чесна гра» – профілактика ВІЛ/СНІДу через уроки з футболу (2 ЗЗСО), викладаючи основи здоров'я на засадах розвитку життєвих навичок у початковій та в основній школі.

Школи спрямовують свою діяльність на:

- формування культури здоров'я у підростаючого покоління;
- мотивацію на здоровий спосіб життя через розвиток усіх аспектів розвитку особистості: духовність, інтелект, фізичний розвиток, соціальний захист;

- формування особистості лідера;
- виховання емоційно-вольової особистості;
- сприяють залученню всіх суб'єктів до превентивних заходів.

Особлива увага закладах приділяється превентивній освіті через психологічну та соціальну служби, проведення діагностування, корекцію, реабілітацію, соціальний патронаж за учнями з неблагополучних родин.

Стратегічна мета шкіл, дружніх до дитини: навчити дітей жити у світі, який постійно змінюється, формувати стійкі переконання щодо необхідності свідомого ставлення до власного здоров'я, його збереження.

Отже, лише систематична і послідовна діяльність закладів освіти в напрямі реалізації оздоровчої, профілактичної функції сприяє збереженню і зміцненню здоров'я учнів, формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної довго і щасливо жити в суспільстві і керуватися настановою на здоровий спосіб життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипкин Ю. VI Конгресс педиатров Украины : профессиональный диалог о самом важном. *Здоров'я України*. 2009. № 21. С. 24–25.
2. Безруких М.М. Школьные и семейные факторы риска, их влияние на физическое и психическое здоровье детей. *Вестник практической психологии образования*. 2011. №1. С. 16–21.
3. Енциклопедія освіти / Ред. В. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Лук'янова О. Проблеми здоров'я здорової дитини та наукові аспекти профілактики його порушень. *Мистецтво лікування*. 2005. № 2. С. 6–15.
5. Наказ МОЗ України і МОН України від 07.02.95 № 25/31 «Про прилучення до міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл зміцнення здоров'я»». URL : http://www.uazakon.com/documents/date_57/pg_igrvnxw.htm
6. Няньковський С., Яцула М., Чикайло М., Пасечнюк І. Стан здоров'я школярів в Україні. *Здоров'я ребенка*. 2012. № 5 (40). 130 с. URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/32962>
7. Сердюк А. Медична екологія і проблема здоров'я дітей. *Журн. АМН України*. 2001. Т. 7. № 3. С. 437–449.
8. Успенська В.М. Шкільні фактори ризику на порядку денному вчителя основ здоров'я. *Основи здоров'я*. Харків : ВГ «Основа». 2015. № 4. С. 7–12.

Тетяна Фролова,

директор

Лебединської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3

Лебединської міської ради Сумської області

ШКОЛА СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю ЯК ОСЕРЕДОК ОСВІТИ ДЛЯ ЗДОРОВОГО УЧНЯ

***Анотація.** Стаття присвячена організації здоров'язбережувального середовища в закладі освіти, який є Школою сприяння здоров'ю. Розкрито необхідність системного підходу до процесу здоров'язбереження в закладі освіти, що сприяє забезпеченню якісних змін щодо формування позитивного ставлення учасників освітнього процесу до власного здоров'я.*

***Ключові слова:** діагностичні методики, здоров'язбережувальні технології, інтеграція валеологічних знань, соціально-педагогічна система, Школа сприяння здоров'ю.*

Одним з основних завдань сучасної школи є створення освітнього середовища для розвитку здорової дитини, формування в учнів свідомого ставлення до власного життя і здоров'я, оволодіння навичками безпечного життя та здорової поведінки.

Заклади загальної середньої освіти, які піклуються про здоров'я як своїх учнів, так і членів колективу, сьогодні – не рідкість. Проте якнайповніше ця діяльність реалізується у тих навчальних закладах, які визначили себе як Школи сприяння здоров'ю та за сукупністю ознак занесені до мережі таких шкіл [3].

Усвідомивши важливість завдань, пов'язаних із збереженням і зміцненням фізичного та психічного здоров'я особистості, у Лебединській школі № 3 створено сучасну модель навчального закладу Школи сприяння здоров'ю. Глибоко переконані, що саме системний підхід до процесу здоров'язбереження у закладі освіти внесе якісні зміни до формування позитивного ставлення учнів до власного здоров'я.

Відповідно до Концепції Школи сприяння здоров'ю, Програми розвитку навчального закладу як Школи сприяння здоров'ю розроблено структуру, визначено основні завдання. Реалізація поставлених цілей здійснюється за умови узгодженої роботи всіх підрозділів Школи сприяння здоров'ю: управлінського, науково-методичного, освітнього, медико-психологічного, громадсько-педагогічного, інформаційного.

Учасниками управлінської підсистеми є директор, заступники директора, Рада школи, педагогічна рада, органи учнівського

самоврядування. Управлінська підсистема організовує раціональний здоров'язбережувальний режим функціонування в закладі, моніторингову діяльність, яка спрямована на вивчення рівнів стану здоров'я учнів, встановлення взаємозв'язку між показниками психічного, фізичного здоров'я та обсягами навчального навантаження.

Важлива роль у формуванні здоров'язбережувального освітнього середовища відводиться науково-методичній підсистемі Школи сприяння здоров'ю закладу освіти. Її учасниками є координаційна рада, до якої входять директор школи, заступник директора з навчально-виховної роботи, шкільний практичний психолог, голови шкільних методичних об'єднань, голова шкільного парламенту; група інформаційного забезпечення. Основними напрямками роботи даної підсистеми було визначено підтримку освітніх програм із формування здорового способу життя, створення умов для практичної участі всіх учасників освітнього процесу в оздоровчій діяльності; розробку системи моніторингу здоров'язбережувальних уроків предметної спрямованості; підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у питаннях здоров'язбереження.

Метою освітньої підсистеми є забезпечення сприятливих умов становлення особистості школяра, створення неперервної валеологічної освіти, що дозволяє реалізувати основні валеологічні принципи у практичній діяльності у таких напрямках: діагностика оздоровчої роботи, валеологічне навчання, консультативна робота.

Медико-психологічна підсистема школи здійснює медико-психологічний супровід закладу як Школи сприяння здоров'ю. Зокрема психологічною службою приділяється належна увага роботі з учнями старших класів у питанні профілактики стресових станів під час ЗНО та перед іспитами; з батьками учнів по формуванню позитивної мотивації до здорового способу життя, з педагогічним колективом по попередженню стресових станів та професійного вигорання.

Громадсько-педагогічна підсистема передбачає реалізувати зв'язок закладу освіти з батьками, установами й організаціями для реалізації цілей навчання та виховання учнів. Також у межах підсистеми налагоджується зв'язок із лікарями-фахівцями, працівниками соціальних служб, правоохоронних органів тощо, тобто дана підсистема школи активно співпрацює з громадськістю та закладами сприяння здоров'ю.

Тримаємо в полі зору будь-який вік школярів, тому базою оздоровчої програми школи є систематична діагностика, запропонована Ольгою Єжовою, доктором педагогічних наук, професором Сумського державного університету. У програму діагностики включено параметри: рівень

здоров'я; фізичний і психічний розвиток; працездатність; динаміка функціонального стану; ступінь адаптації й тривожності школяра.

Оцінка функціонального стану організму школярів у динаміці навчального року, поряд з аналізом успішності, дозволяє визначити ефективність різних форм навчання. Це допомагає скорегувати освітній процес відповідно до можливостей учнів. Для одержання відомостей про несприятливі для здоров'я чинники проводяться перевірки матеріально-технічного й санітарно-гігієнічного стану школи із залученням фахівців, контроль за організаційно-педагогічною й методичною діяльністю.

Як показала практика роботи нашої школи, досить ефективним є впровадження у процес життєдіяльності дитини оздоровчих технологій терапевтичного спрямування. Серед них – арттерапія, піскова терапія, ігрова терапія, сміхотерапія, музична терапія, кольоротерапія, казкотерапія тощо. Причому, виходимо з ними за межі закладу освіти. Наприклад, юні казкарі школи, виступаючи перед хворими дітьми у районній лікарні з театралізованою виставою, дарують їм незабутні хвилини добра, позитивних емоцій, що сприяє швидкому одужанню маленьких глядачів.

Арсенал упроваджуваних в освітній процес здоров'язбережувальних технологій є значним. Серед них – авторська здоров'язбережувальна технологія Олександри Дубогай, доктора педагогічних наук, професора Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Навчання в русі». Упроваджуючи технологію, учителі на уроці постійно стежать за своєчасною зміною статичної напруги під час письма та читання, забезпечують зміну різних видів навчальної діяльності, використовують наочність із урахуванням вимог гігієни, регулярно проводять дихальні вправи, вправи для пальців рук, профілактики зорової втоми, зміцнюють поставу, використовуючи сольові мішечки. Все це полегшує засвоєння матеріалу, зменшує втому, стимулює вищу нервову діяльність, покращує психологічний мікроклімат у класному колективі.

Співпрацюємо з Міжнародним інноваційним центром гармонійного розвитку людини. Впроваджуємо елементи інноваційної музикотерапевтичної технології «ПіснеЗнайка», яка заснована на лікувально-оздоровчих властивостях музики, пісні, сприяє психоемоційній корекції людини, гармонізації особистості та міжособистісних стосунків (універсальна освітня технологія як для здорових дітей, так і за наявності різних захворювань: із затримкою психомовленнєвого розвитку, зниженням зору, слуху, при заїканні, психоемоційних відхиленнях).

Зазначимо, що застосування різноманітних ефективних профілактичних, оздоровчих технологій, діагностичних методик в

освітньому процесі й постійне здійснення моніторингу стану здоров'я дітей є запорукою створення здоров'язбережувального середовища, тобто середовища, в якому дитині приємно і безпечно знаходитися, що стимулює її розвиток, забезпечує комфортні умови для формування здоров'я і є оптимальним для її зростання.

Переконані, що інтеграція знань про здоров'я і його складові має місце у змісті всіх навчальних предметів. Це відповідає Концепції нової української школи з формування в освіті ключової компетентності «Екологічна грамотність і здорове життя» та впровадженню наскрізної змістової лінії «Здоров'я і безпека». Дитина повинна відчувати турботу про себе, про стан свого здоров'я не лише під час уроків фізкультури чи основ здоров'я, при викладанні яких уже згідно з програмою акцентується увага на реалізації здоров'яспрямованої мети. Тож як допомогти вчителю математики, фізики, історії тощо усвідомити важливість такого підходу в освіті? Як переконати педагога в тому, що його завдання не лише навчити школяра, а й зберегти його здоров'я? Вихід було знайдено через проведення майстер-класів «А я роблю це так!», методичних фестивалів, нетрадиційних форм засідань методичних об'єднань, педагогічних рад, тематика яких була пов'язана з реалізацією здоров'язбережувального підходу до навчання та виховання учнів. Учителі продемонстрували власну професійну компетентність щодо впровадження інтерактивних технологій навчання із питань формування ЗСЖ, безпеки життєдіяльності, превентивної освіти, репродуктивного здоров'я учнівської молоді, здатність використовувати потенціал досягнень сучасної психолого-педагогічної науки для ефективного освітнього процесу здоров'яспрямованого змісту.

У позакласній роботі процес формування культури здоров'я школярів продовжується через діяльність органів учнівського самоврядування, через тренінги, вікторини, тематичні заходи, присвячені питанням збереження і зміцнення здоров'я, практичне відпрацювання навичок безпечної поведінки.

Важливу роль у здоров'яспрямованій діяльності виконує психологічна служба. Програма факультативного курсу «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» забезпечила підготовку підлітків-інструкторів, які не лише самі ведуть, а й розповсюджують набуті знання серед однолітків. Проект «Вчимося жити разом», факультативний курс «Захисти себе від ВІЛ» сприяють становленню рівноправних міжособистісних стосунків, подоланню булінгу в учнівському середовищі, набуттю

компетенцій з проблеми ВІЛ/СНІДу, толерантного ставлення до людей, які живуть з ВІЛ, а також формують позитивну мотивацію у здобувачів освіти щодо здорового способу життя [1; 2].

Опікуємося питанням щодо попередження професійного вигорання вчителів, адже ще В. Сухомлинський радив: «Бережіть учителя, його здоров'я, допомагайте йому зростати професійно, духовно, культурно і морально, якщо бажаєте мати хорошу сучасну школу». До роботи за цим напрямом долучаємо шкільного практичного психолога.

У системі виховної роботи особливу увагу приділяємо проблемі підвищення рівня валеологічної грамотності не тільки учнів, але і їхніх батьків, оскільки розуміємо, що у даній справі батьки учнів – наші помічники й однодумці, бо маємо спільну мету – бачити дітей здоровими. Тому, з метою підвищення грамотності батьків у питанні профілактики булінгу, шкідливих звичок, інфікування ВІЛ, підліткової вагітності, суїцидальної поведінки, фізичного та духовного розвитку дітей практикуємо проведення занять батьківського лекторію.

Реалізуючи програму функціонування Школи сприяння здоров'я, створено банк даних на кожного учня про його фізичне, психічне, моральне здоров'я (табл. 1). Підвищилася імунна реактивність і знизилась захворюваність учнів, викликана вірусними інфекціями. Внаслідок покращення психологічного мікроклімату в учнівському, педагогічному колективах зросла стійкість учасників освітнього процесу до дії стресових подразників. У результаті профілактичних заходів зменшилася кількість дітей з порушенням постави, сколіозами, знизився ризик так званих «шкільних хвороб», зберігається тенденція до зменшення кількості дітей диспансерної групи (табл. 2).

Моніторинг стану здоров'я школярів
(облік дітей диспансерної групи)

Таблиця 1

Рік	Усього дітей га диспансерному обліку	Наявні захворювання											
		Опорно-рухового апарату	Органів зору	ЛОР	Неврологічні	Кардіологічні	Алергічні	Гастро-ентерологічні	Урологічні	Педіатричні	Органів дихання	Ендокринні	Анемія
2016	104	11	27	8	6	4	4	10	2	21	2	3	2
2017	97	10	27	8	6	4	4	8	2	17	2	3	2
2018	85	10	24	7	4	4	3	7	4	12	2	3	2

Розподіл учнів за групами здоров'я

Таблиця 2

Навчальний рік	Групи здоров'я			
	Основна група (1)	Основна група (2)	Підготовча група	Спеціальна група
2016-2017 н. р.	48,1 %	11,5 %	32,2 %	8,2 %
2017-2018 н. р.	60,1 %	10,1 %	23,1 %	6,7 %
2018-2019 н. р.	69,5 %	7,2 %	18 %	5,3 %

З метою досягнення очікуваних результатів щодо створення комфортних умов для зміцнення здоров'я дітей залучаємо до співпраці лікарів, юристів, представників соціальних служб, студентів, волонтерів Лебединського медичного, педагогічного училищ, батьків учнів, які допомагають в організації та проведенні здоров'яспрямованих заходів та розповсюдженні тематичних інформаційних матеріалів (листів-застережень, буклетів, пам'яток тощо).

Створена в навчальному закладі модель Школи сприяння здоров'я ефективно діє. Це стало можливим завдяки чіткості й зрозумілості визначених місій, цілей та завдань Школи сприяння здоров'я; прозорості діяльності всіх її підсистем; ефективному моніторинговому інструментарію, який поліпшує процес управління за кінцевими результатами; системному упровадженню здоров'язбережувальних технологій в освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про активізацію діяльності навчальних закладів у міжнародному проекті «Європейська мережа Шкіл сприяння здоров'ю», викладання навчального предмета «Основи здоров'я» і факультативного курсу «Захисти себе від ВІЛ» : Наказ Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації від 03.06.2016 № 342-ОД / Здоров'яспрямований навчально-виховний процес у загальноосвітньому навчальному закладі у 2016-2017 навчальному році» / Укл. В. Успенська. Суми : ФОП Цьома, 2016. С. 25-30.

2. Про активізацію діяльності навчальних закладів у міжнародному проекті «Європейська мережа Шкіл сприяння здоров'ю», упровадження предметів, проектів, курсів здоров'яспрямованого змісту в закладах загальної середньої освіти : Наказ Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації від 05.07.2019 № 449-ОД / Викладання основ здоров'я та курсів і проектів здоров'яспрямованого змісту в 2019-2020 навчальному році: методичні рекомендації педагогам / Укл. В. Успенська. Суми : ФОП Цьома, 2019. С. 43-45.

3. Рекомендації щодо залучення закладів освіти до міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» (згідно з вимогами Європейської комісії, ВООЗ-Євро та Ради Європи до учасників проекту): додаток 4 до наказу Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти України від 20.07.98 р. № 206/272. URL : <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=843>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Буц Людмила, викладач біології Професійно-педагогічного коледжу Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Василець Тамара, директор Ворожбянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Білопільської районної ради Сумської області.

Гніда Тетяна, старший науковий співробітник лабораторії прикладної психології освіти Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», кандидат педагогічних наук

Давидюк Галина, викладач природничих дисциплін Луцького педагогічного коледжу Волинської області.

Демченко Світлана, учитель хімії та біології КУ Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 24, м. Суми, Сумської області.

Драгун Зоя, директор Великописарівської районної станції юних натуралістів Великописарівської районної ради Сумської області.

Євтушенко Олена, завідувачка науково-методичної установи «Районний методичний кабінет», методист із біології та хімії відділу освіти Білопільської райдержадміністрації.

Кириченко Олена, завідувач науково-видавничого відділу Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Ковтуненко Лариса, завідувачка міським методичним кабінетом відділу освіти виконавчого комітету Лебединської міської ради Сумської області.

Лантух Ольга, методист Комунального закладу позашкільної освіти Тростянецької міської ради «Палац дітей та юнацтва» м. Тростянець Сумської області.

Левенко Наталія, практичний психолог Охтирського міського центру позашкільної освіти – Мала академія наук учнівської молоді Охтирської міської ради Сумської області.

Назаренко Світлана, заступник директора з виховної роботи Комунальної організації (установи, закладу) «Шосткинська спеціалізована школа I-III ступенів № 1 Шосткинської міської ради Сумської області»

Поліщук Наталія, завідувач науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК (ММК) Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Попович Вікторія, заступник директора навчально-виховного комплексу «Ківерцівська загальноосвітня школа I ст. – Ківерцівська гімназія Ківерцівської міської ради Волинської області».

Приходько Наталія, викладач біології Професійно-педагогічного коледжу Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Сахнюк Людмила, учитель біології та хімії (вищої категорії) Кролевецького навчально-виховного комплексу № 6 «загальноосвітня

школа I-III ступенів – заклад дошкільної освіти (ясла-садок)» Кролевецької міської ради Сумської області.

Серих Лариса, завідувачка кафедри теорії і методики змісту освіти Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічної наук, доцент.

Сорочинська Ірина, методист методичного кабінету відділу освіти Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області.

Скрипка Людмила, учитель біології Миропільського навчально-виховного комплексу: загальноосвітня школа I-III ступенів, дошкільний навчальний заклад Миропільської сільської ради Краснопільського району Сумської області.

Стеблянка Людмила, вихователь-методист Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) №16 «Сонечко» м. Суми.

Сушко Катерина, учитель основ здоров'я та біології Ворожбянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Білопільської районної ради Сумської області.

Сьома Світлана, методист Комунального закладу Сумської обласної ради - обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, кандидат педагогічних наук, м. Суми.

Трегуб Вікторія, учитель біології і екології Конотопської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5 Конотопської міської ради Сумської області.

Успенська Валентина, доцент кафедри теорії і методики змісту освіти Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук.

Фролова Тетяна, директор Лебединської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Лебединської міської ради Сумської області.

Хорошун Віра, керівник гуртка комунального позашкільного навчального закладу «Охтирський міський центр позашкільної освіти – Мала академія наук учнівської молоді», м. Охтирка Сумської області.

Цимерман Ірина, старший викладач Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Ярошук Лариса, заступник директора з навчально-виховної роботи Комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа I-II ст. № 7 – природничий ліцей» Луцької міської ради Волинської області.

Ясінська Наталія, завідувачка науково-дослідної лабораторії соціологічних досліджень та розвитку освіти Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали відтворюються із збереженням змісту, наданого авторами

Наукове видання

**ФОРМУВАННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ**

**Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-педагогічної
Інтернет-конференції**

(м. Суми, 20 листопада 2019 р.)

За редакцією В. М. Успенської

Комп'ютерний набір редактора

Підп. до друку 27.11.2019.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,42.

Ум. фарб.-відб. 9,42. Обл.-вид. арк. 8,82.

Тираж 100 пр. Вид. № 108.

Видавець і виготовлювач:

ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.